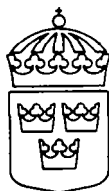

Regeringens proposition 1994/95:12

Prop.
1994/95:12

Handläggning av ungdomsmål

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 16 juni 1994

Carl Bildt

Gun Hellsvik
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ett antal lagändringar som syftar till att anpassa förfarandet vid lagföring av ungdomar som misstänks för brott till de speciella krav som ställs just i ungdomsmål.

Åtgärder föreslås för att förbättra samarbetet mellan myndigheterna vid handläggning av ungdomsmål och att öka snabbheten vid förfarandet hos polis, åklagare och domstol. Bland annat föreslås att särskilt lämpade poliser och åklagare skall leda förundersökningen i mål med ungdomar under arton år och att en tidsfrist för förundersökningen skall gälla i sådana mål. Vidare skall åklagare i ökad utsträckning vara förundersökningsledare i ungdomsmål. Vid domstolarna skall mål mot ungdomar under tjugooett år normalt handläggas av domare med särskild fallenhet för uppgiften. Domare i dessa mål skall, om det inte finns synnerliga hinder, avkunnas i samband med huvudförhandlingen. I propositionen föreslås också lagändringar som syftar till att de ungas vårdnadshavare och företrädare för socialtjänsten i ökad utsträckning skall medverka i samband med lagföringen.

Det föreslås också att beslut om åtalsunderlåtelse normalt skall meddelas den unge inom två veckor från det att beslutet fattades. Detta skall ske vid ett personligt sammanträffande med den åklagare som har fattat beslutet varvid den unges vårdnadshavare och företrädare för socialtjänsten om möjlighet skall närvara.

Möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse vid återfall i brott skall enligt förslaget begränsas.

I fråga om yttranden från socialtjänsten och frivårdsmyndigheten föreslås att dessa skall inhämtas av åklagare redan under förundersökningen. Målsättningen skall vara att förundersökningen och personutredningen i mål mot unga lagöverträdare är klar samtidigt.

En ändring föreslås i den särskilda bestämmelse om offentliga försvarare som gäller för unga lagöverträdare, för att regeln bättre skall överensstämma med FN:s barnkonvention.

I propositionen redovisar regeringen också beredningsläget beträffande arbetet med frågor om hur påföljdssystemet för ungdomar bör vara utformat i framtiden. Utgångspunkten för detta arbete är att reaktioner på brott som begås av unga skall vara en uppgift för rättsväsendet. Vidare bör eftersträvas att de påföljder som används för unga tillgodoser de grundläggande straffrättsliga principerna om förutsebarhet, enhetlighet och proportionalitet. Några lagförslag läggs inte fram i detta sammanhang.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 mars 1995.

1	Förslag till riksdagsbeslut	5
2	Lagtext	6
2.1	Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	6
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl	22
3	Ärendet och dess beredning	23
4	Allmänna utgångspunkter i fråga om ingripanden mot brott av unga	24
4.1	Inledning	24
4.2	Utgångspunkter för en reform av påföljdssystemet för unga lagöverträdare	28
5	Särskilda ungdoms- och jourdomstolar bör inte inrättas	34
6	Utredningsförfarandet	47
6.1	Gällande ordning	47
6.2	Specialisering inom polis- och åklagarmyndighet, socialtjänst och frivård	52
6.3	Särskilda samarbetsorgan för det brottsbeivrande arbetet?	57
6.4	Förundersökningsledningen	58
6.5	Tidsfrister för förundersökning och åtalsbeslut	61
6.6	Vårdnadshavares medverkan	64
6.7	Socialnämndens medverkan	66
7	Personutredningen	67
7.1	Gällande ordning	67
7.2	Inhämtande av yttrande från socialnämnd och frivårdsmyndighet	70
7.3	Avgivande av yttranden	73
8	Åtalsunderlåtelse	74
8.1	Bakgrund	74
8.2	Åtalsunderlåtelse vid återfall i brott	76
8.3	Betydelsen av att den unge vill göra rätt för sig	77
8.4	Villkor vid åtalsunderlåtelse	78
8.5	Underrättelse om beslut om åtalsunderlåtelse	79
9	Förfarandet i domstol	82
9.1	Domstolarnas organisation och sammansättning i ungdomsmål	82
9.2	Tidsfrist för hållande av huvudförhandling	87

9.3	Vårdnadshavares medverkan	88
9.4	Avkunnande av dom	90
10	Offentlig försvarare	91
11	Kostnader	94
12	Ikraftträdande m.m.	95
13	Författningskommentar	95
13.1	Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöver- trädare	95
13.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.	105

Bilagor

1	Sammanfattning av betänkandet Reaktion mot ungdoms- brott (SOU 1993:35)	106
2	Lagförslagen i betänkandet Reaktion mot ungdomsbrott (SOU 1993:35)	119
3	Sammanfattning av promemorian ÖKAT SKYDD FÖR BARN, Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m. (Ds 1993:80)	134
4	Lagförslaget i promemorian ÖKAT SKYDD FÖR BARN, Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m. (Ds 1993:80)	135
5	Förteckning över remissinstanserna	136
6	Lagrådsremissens lagförslag	139
7	Lagrådets yttrande	156
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 16 juni 1994	158

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 1994/95:12

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
2. lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att 2 § skall upphöra att gälla,

dels att nuvarande 1 § skall betecknas 16 och 17 §§ vilka skall ha följande lydelse,

dels att nuvarande 3 § skall betecknas 11 och 12 §§ vilka skall ha följande lydelse,

dels att nuvarande 4 § skall betecknas 18 och 21 §§ vilka skall ha följande lydelse,

dels att nuvarande 9 § skall betecknas 26 och 28 §§ vilka skall ha följande lydelse,

dels att nuvarande 5, 5 a, 6, 6 a, 6 b, 6 c, 6 d, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 och 19 §§ skall betecknas 22, 8, 9, 15, 13, 5, 14, 23, 27, 25, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36 respektive 37 § vilka skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas tio nya bestämmelser, 1–4, 6, 7, 10, 19, 20 och 30 §§ samt närmast före 1, 2, 10, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 25 och 31 §§ nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Inledande bestämmelse

1 §

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt tjugoett år.

I övrigt gäller rättegångsbalkens regler och andra bestämmelser.

Förundersökning och åtalsprövning m.m.

2 §

Förundersökning mot den som inte har fyllt arton år skall, om

det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för förundersökning eller utredning enligt 31 §, skall om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya förundersökningen.

3 §

En förundersökning mot den som inte har fyllt arton år skall alltid ledas av åklagaren, om den unge är skäligen misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

4 §

En förundersökning mot den som inte har fyllt arton år och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader skall bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen skall avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom fyra veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 23 kap. 18 § första stycket rättegångsbalken. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

6 c §

Om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren

5 §¹

Om någon som inte har fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren

¹ Senaste lydelse av förutvarande 6 c § 1988:822.

omedelbart underrättas, om *det* inte finns särskilda skäl mot det.

eller annan som svarar för den unges vård och fostran omedelbart underrättas *samt* kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det.

6 §

Om någon som inte har fyllt arton år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, skall socialnämnden genast underrättas.

7 §

Vid förhör med den som inte har fyllt arton år och som är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa skall företrädare för socialtjänsten närvara om det är möjligt och det kan ske utan men för utredningen.

5 a §

Har åtalsunderlåtelse beslutats enligt 1 § och misstänks den unge ha begått annat brott dessförinnan, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning ej äger rum.

8 §²

Om den unge, sedan åtalsunderlåtelse har beslutats enligt 16 §, misstänks för att ha begått annat brott dessförinnan, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte äger rum.

6 §

Om någon, som med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har intagits i ett sådant hem som avses i 12 § nämnda

9 §³

Om någon, som med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har intagits i ett sådant hem som avses i 12 § den

² Senaste lydelse av förutvarande 5 a § 1985:14.

³ Senaste lydelse av förutvarande 6 § 1990:61.

lag, misstänks för att ha begått brott innan vården vid hemmet har avslutats, skall åklagaren, *om brottet hör under allmänt åtal*, pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall *den som förestår vården vid hemmet* höras, om det inte är obehövt.

lagen, misstänks för att ha begått brott *som hör under allmänt åtal*, innan vården vid hemmet har avslutats, skall åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall *föreståndaren för hemmet* höras, om det inte är obehövt.

Personutredning

10 §

Innan talan har väckts vid domstol, får åklagare inhämta yttrande enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. i fråga om den som inte har fyllt arton år.

3 §

Om det finns skälig anledning till åtalsunderlåtelse enligt denna lag, skall åklagaren innan han beslutar i ärendet inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den underårige. Yttrandet skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den underårige och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom.

Nämndens yttrande skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det erforderligt, även innefatta redogörelse för den underåriges personliga utveckling samt hans vandel och levnadsomständigheter i övrigt.

11 §⁴

I fråga om den som misstänks för att ha begått brott innan han har fyllt arton år skall åklagaren, innan han fattar beslut i åtalsfrågan, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den unge, om denne har erkänt gärningen eller det annars finns skälig misstanke att han har begått brottet. Yttrande behöver inte inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövt.

Ett yttrande enligt första stycket skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den unge och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom.

⁴ Senaste lydelse av förutvarande 3 § 1988:822.

[Jfr 3 § sista stycket]

Nämnden skall avge sitt yttrande skyndsamt. Yttrandet skall avges inom två veckor från den dag då begäran om yttrande kom in till nämnden, om inte längre tid är nödvändig med hänsyn till ärendets beskaffenhet. Har yttrande inte avgetts inom fyra veckor, skall åklagaren genast underrättas om orsaken till dröjsmålet.

Åklagaren får utan att socialnämndens yttrande inhämtats besluta om åtalsunderlåtelse,

1. om brottet är ringa, eller
2. om det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den underårige.

6 b §

En polisman får anmoda den som har eller kan antas ha fyllt femton men inte arton år att så

Yttrandet skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det nödvändigt, även innehålla en redogörelse för den unges personliga utveckling och hans levnadsomständigheter i övrigt.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den unge.

12 §⁵

I sin begäran om yttrande skall åklagaren ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas och, om det är lämpligt, ge socialnämnden anvisningar för hur yttrandet kan begränsas. Om nämnden inte kan lämna sitt yttrande inom den föreskrivna tiden, får åklagaren medge att yttrandet lämnas senare. Yttrandet får lämnas muntligen vid ett sådant sammanträde som avses i 19 §, om det är nödvändigt för att hålla tidsfristen.

[Jfr 11 § sista stycket]

Anmodan att avhjälpa och begränsa skada

13 §⁶

En polisman får anmoda den som har eller kan antas ha fyllt femton men inte arton år att så

⁵ Senaste lydelse av förutvarande 3 § 1988:822.

⁶ Senaste lydelse av förutvarande 6 b § 1988:822.

snart som möjligt vidta åtgärder för att avhjälpa eller begränsa skada på grund av brott, om den *underårige* erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att han begått brottet. Anmodan får dock ske endast om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om det inte är uppenbart obehövt, skall målsägandens samtycke inhämtas innan anmodan sker.

snart som möjligt vidta åtgärder för att avhjälpa eller begränsa skada på grund av brott, om den *unge har* erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att han *har* begått brottet. Anmodan får dock ske endast om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om det inte är uppenbart obehövt, skall målsägandens samtycke inhämtas innan anmodan sker.

Kvarhållande

6 d §

Har någon som *är under* arton år gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla honom, får polismyndigheten hålla honom kvar för att kunna skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Vad som nu sagts gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortfarande är skäligen misstänkt för brott.

För samma ändamål får polismyndigheten hålla kvar den som *är under* arton år, om han har medtagits till förhör och är skäligen misstänkt för brott.

Inte i något fall får någon enligt första eller andra stycket hållas kvar längre än tre timmar efter åklagarens beslut respektive förhöret.

14 §⁷

Har någon som *inte har fyllt* arton år gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla honom, får polismyndigheten hålla honom kvar för att kunna skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Vad som nu sagts gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortfarande är skäligen misstänkt för brott.

För samma ändamål får polismyndigheten hålla kvar den som *inte har fyllt* arton år, om han har medtagits till förhör och är skäligen misstänkt för brott.

⁷ Senaste lydelse av förutvarande 6 d § 1991:141.

6 a §

Åklagaren får, *utan hinder av* de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första meningen rättegångsbalken, utfärda strafföreläggande för brott som begåtts av någon som *ej* fyllt arton år, om det kan antas att den *underårige*, om åtal väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än *vad som* är föreskrivet för brottet.

1 §

Om någon har begått ett brott innan han fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt *bestämmelserna i denna lag* (åtalsunderlåtelse).

[Jfr 1 § sjunde stycket]

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den *underårige* blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den *underårige*:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620),

15 §⁸

Åklagaren får, *trots* de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första meningen rättegångsbalken, utfärda strafföreläggande för brott som *har* begåtts av någon som *inte har* fyllt arton år, om det kan antas att den *unge*, om åtal *hade* väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än *det* är föreskrivet för brottet.

Åtalsunderlåtelse

16 §⁹

Om någon har begått ett brott innan han *har* fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt 17 § (åtalsunderlåtelse).

Bestämmelser om åtalsunderlåtelse finns också i 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

I fråga om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts tillämpas 20 kap. 7 a § rättegångsbalken.

17 §¹⁰

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den *unge* blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den *unge*:

⁸ Senaste lydelse av förutvarande 6 a § 1988:822.

⁹ Senaste lydelse av förutvarande 1 § 1990:61.

¹⁰ Senaste lydelse av förutvarande 1 § 1990:61.

2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller

3. annan åtgärd som innebär att den *underårige* får hjälp eller stöd.

3. annan åtgärd som innebär att den *unge* får hjälp eller stöd.

Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av *andra* och *tredje* styckena särskilt beakta den *underåriges* vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse däri genom åsidosätts.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av *första* och *andra* styckena särskilt beakta den *unges* vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan *eller att på annat sätt gottgöra målsäganden*.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse däri genom åsidosätts. *Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.*

Utöver vad som nu har sagts kan åtalsunderlåtelse meddelas enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

I fråga om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts tillämpas 20 kap. 7 a § rättegångsbalken.

[Jfr 16 § tredje stycket]

4 §

Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall *på lämpligt sätt tillkännagivas för den underårige*.

18 §¹¹

Den unge skall underrättas om ett beslut om åtalsunderlåtelse vid ett personligt sammanträffande med åklagaren inom två veckor efter det att beslutet har fattats. Den unges vårdnads-havare, eller annan som svarar för den unges vård och fostran, skall kallas till sammanträffandet, om det inte möter hinder eller annars finns särskilda skäl

¹¹ Senaste lydelse av förutvarande 4 § 1985:14.

mot det. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara.

Är det uppenbart att ett personligt sammanträffande inte kan genomföras inom den tid som anges i första stycket får sammanträffandet äga rum senare. Kan ett personligt sammanträffande inte genomföras skall den unge underrättas skriftligen om beslutet.

[Jfr 21 §]

Underrättelse om beslutet skall också tillställas socialnämnden, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts.

19 §

Vid ett sammanträffande enligt 18 § skall åklagaren särskilt förklara innebörden av beslutet om åtalsunderlåtelse och det skötsamhetskrav som detta är förenat med och klargöra vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

20 §

Bestämmelserna i 18 och 19 §§ gäller i tillämpliga delar också beslut om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, om beslutet avser brott som någon har begått innan han har fyllt arton år.

21 §¹²

[Jfr 4 § andra stycket]

Socialnämnden skall underrättas om ett beslut enligt 18 §, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts.

¹² Senaste lydelse av förutvarande 4 § 1985:14.

Den som får åtalsunderlåtelse enligt 1 § skall iakttä skötsamhet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den *underårige* har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse.

Den som är *under aderton* år må ej häktas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Om en tilltalad inte har fyllt arton år och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjugooett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring i tingsrätt företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Den som får åtalsunderlåtelse enligt 17 § skall iakttä skötsamhet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den *unge* har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse.

Häktning

Den som inte har fyllt arton år får häktas endast om det finns synnerliga skäl.

Offentlig försvarare

För en tilltalad som inte har fyllt arton år skall offentlig försvarare förordnas, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Rättegången

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt tjugooett år skall, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften. Det-

¹³ Senaste lydelse av förutvarande 5 § 1988:822.

¹⁴ Senaste lydelse av förutvarande 11 § 1983:921.

¹⁵ Senaste lydelse av förutvarande 10 § 1983:378.

samma skall gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får andra än dem som avses i första stycket anlitas.

9 §

Den som är under arton år får inte dömas till fängelse eller skyddstillsyn, om inte den som har vårdnaden om honom har blivit hörd i målet, där så lämpligen kunnat ske.

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. *Ett sådant yttrande krävs också*, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

Vårdnadshavare som hörs enligt första stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

8 §

Brottmål, vari talan föres mot någon som ej fyllt tjuogoett år, skall, om å brottet kan följa

26 §¹⁶

När åtal väcks mot den som inte har fyllt arton år, skall tingsrätten underrätta vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Om åtalet avser ett brott på vilket fängelse kan följa, skall vårdnadshavaren eller annan som avses i första stycket, höras i målet, om det kan ske och det inte finns särskilda skäl mot det.
[Jfr 28 §]

Vårdnadshavare eller annan som hörs enligt andra stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

27 §¹⁷

Mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år skall, om målet avser brott på vilket fängelse kan

¹⁶ Senaste lydelse av förutvarande 9 § 1991:2043.

¹⁷ Senaste lydelse av förutvarande 8 § 1969:163.

svårare straff än böter, såvitt möjligt utsättas till handläggning i sådan ordning att målet ej tilldrager sig uppmärksamhet.

Finnes i mål mot den som ej fyllt tjuogoett år, att förhandlingens offentlighet är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet för vilken den tilltalade kan antagas bli föremål, äger rätten förordna att målet skall handläggas inom stängda dörrar. Anses sådant förordnande böra meddelas och är jämväl någon som fyllt tjuogoett år tilltalad i målet, skall rätten, om det finnes kunna ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under tjuogoett år såsom särskilt mål.

Utan hinder av beslut som meddelats enligt andra stycket må rätten medgiva tilltalads anhöriga ävensom annan, vilkens närvaro kan väntas bli till nytta, att övervara handläggningen.

[Jfr 9 § andra stycket]

följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet skall handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon som har fyllt tjuogoett år tilltalad i målet skall rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under tjuogoett år som ett särskilt mål.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

28 §¹⁸

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 12 §. Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få döma den som inte har fyllt tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

Prop. 1994/95:12

¹⁸ Senaste lydelse av förutvarande 9 § 1991:2043.

12 §

Mål mot den som *ej* fyllt tjugooett år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte fyllt arton år för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse i mer än *ett år*, skall de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål *vari* den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § *andra stycket*, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i *andra stycket*. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får *dock* yttrandet med rättens medgivande *avgas* senare.

29 §¹⁹

Mål mot den som inte *har* fyllt tjugooett år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte *har* fyllt arton år för ett brott för vilket *det* är föreskrivet fängelse i mer än *sex månader*, skall de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål *där* den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 28 §, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i *andra stycket*. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får yttrandet med rättens medgivande *lämnas* senare.

30 §

I mål mot den som inte har fyllt tjugooett år skall, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen eller vid annat sammanträde som rätten håller. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

Brott begångna av den som inte har fyllt femton år

13 §

Kan *ett barn* misstänkas för att före femton års ålder ha begått

31 §²⁰

Kan *någon* misstänkas för att före femton års ålder ha begått

¹⁹ Senaste lydelse av förutvarande 12 § 1991:2043.

²⁰ Senaste lydelse av förutvarande 13 § 1984:954.

ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på *barnet*,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har *barnet* inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Barnets vårdnadshavare och socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavaren får dock underlåtas, om det finns särskilda skäl mot en underrättelse.

14 §

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 13 §.

15 §

Under utredning som avses i 13 § skall, om hinder *inte* möter, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med *barnet*.

Innan socialnämnden har yttrat sig *angående* betydelsen av en utredning enligt 13 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör

ett brott får utredning rörande brottet inledas Prop. 1994/95:12

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på *den unge*,

Har *den unge* inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Den unges vårdnadshavare och socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavaren får dock underlåtas, om det finns särskilda skäl mot en underrättelse.

32 §²¹

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 31 §.

33 §²²

Under utredning som avses i 31 § skall, om *det inte* möter hinder, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med *den unge*.

Innan socialnämnden har yttrat sig *om* betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med *den*

²¹ Senaste lydelse av förutvarande 14 § 1984:954.

²² Senaste lydelse av förutvarande 15 § 1984:954.

med *barnet*. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret, skall protokoll över detta omgående sändas till socialnämnden.

16 §

Har *ett barn* före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas *barnet* på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får *barnet* gripas av envar. Om en enskild person har gripit *barnet*, skall *barnet* skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om *barnet* skall frigges eller hållas kvar för förhör.

17 §

Är *ett barn* misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot *barnet*. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevis talan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

18 §

Har en utredning inletts med stöd av 13 § första stycket 1, skall sedan utredningen har av-

unge. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret, skall protokoll över detta omgående sändas till socialnämnden.

34 §²³

Har *någon* före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas *han* på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får *han* gripas av envar. Om en enskild person har gripit *den unge*, skall *denne* skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om *den unge* skall frigges eller hållas kvar för förhör.

35 §²⁴

Är *någon* misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot *den unge*. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevis talan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

36 §²⁵

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har av-

²³ Senaste lydelse av förutvarande 16 § 1984:954.

²⁴ Senaste lydelse av förutvarande 17 § 1984:954.

²⁵ Senaste lydelse av förutvarande 18 § 1984:954.

slutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

19 §

Misstänks *ett barn* för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för *barnet*, begära prövning hos domstol huruvida *barnet* begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket är *stadgat* fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 17 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall *statsverket stå* för.

slutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

37 §²⁶

Misstänks *någon* för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för *den unge*, begära prövning hos domstol huruvida *den unge* har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket *det* är *föreskrivet* fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 35 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall *staten svara* för.

Prop. 1994/95:12

Denna lag träder i kraft den 1 mars 1995. Äldre bestämmelser tillämpas i mål och ärenden hos polis- och åklagarmyndighet där förundersökning har inletts före ikraftträdandet. I domstol tillämpas äldre bestämmelser i mål där talan har väckts före ikraftträdandet.

²⁶ Senaste lydelse av förutvarande 19 § 1984:954.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. Prop. 1994/95:12

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §²⁷

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,
3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt och
4. den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

Denna lag tillämpas inte på *barn* som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Denna lag tillämpas inte på *den som har* gripits enligt 34 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 1995.

²⁷ Senaste lydelse 1987:765.

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade chefen för Justitiedepartementet i juni 1990 en kommitté för att göra en översyn av det allmännas insatser vid brott av unga och för att utvärdera det nuvarande regelsystemet. I direktiven framhölls att det är närmare tio år sedan socialtjänstreformen genomfördes och att det är naturligt att nu genomföra en samlad utvärdering av reformens betydelse för behandlingen av unga lagöverträdare och att i samband med detta också mer förutsättningslöst överväga i vilka former och på vilket sätt det allmänna bör ingripa när unga begår brott. Huvuduppgiften var att undersöka om den nuvarande fördelningen av uppgifter mellan socialtjänsten och rättsväsendet var väl avvägd när det gäller unga lagöverträdare och om samordningen mellan myndigheterna kan förbättras. Utredningen antog namnet Ungdomsbrottskommittén (Ju 1990:07).

Kommittén lade i juni 1993 fram betänkandet Reaktion mot ungdomsbrott (SOU 1993:35). I betänkandet behandlas hur reaktions-systemet mot ungdomar som begår brott bör vara utformat och hur handläggningen av ungdomsmålen skall gå till. Kommitténs sammanfattning av innehållet i betänkandet finns i *bilaga 1* och kommitténs lagförslag i nu aktuella delar i *bilaga 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. I *bilaga 5* finns en förteckning över remissinstanserna. En sammanställning av remissyttrandena har upprättats och finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr 93-2490).

I detta ärende behandlas kommitténs förslag om hur ungdomsmålen skall handläggas hos framför allt polis, åklagare och i domstol. Kommitténs förslag när det gäller utformningen av påföljdssystemet bereds vidare inom Justitiedepartementet.

I betänkandet redovisas vissa problem som uppmärksamrats när det gäller frågor om sekretessen mellan myndigheter. Inom Justitiedepartementet har därför inletts ett arbete med syfte att klarlägga hur sekretessreglerna tillämpas i samarbetet mellan polis, åklagare, socialtjänst och frivård när det gäller handläggning av mål och ärenden om ungdomsbrott. Behovet av ändrade sekretessregler kommer i det sammanhanget att analyseras. Resultatet av detta arbete är avsett att utgöra grunden för en bedömning av om någon åtgärd behöver vidtas för att förbättra samarbetet mellan myndigheterna vid handläggning av ungdomsmål.

Regeringen tar i detta ärende också upp en fråga som behandlas i promemorian Ökat skydd för barn (Ds 1993:80), nämligen den om svensk lagstiftning behöver ändras i fråga om rätten till offentlig försvarare för barn som misstänks för brott, för att stå i överensstämmelse med FN:s barnkonvention. Promemorian har remissbehandlats. En sammanfattning av promemorians förslag finns i *bilaga 3*. Promemorians lagförslag i denna del finns i *bilaga 4*. Remissinstanserna finns förtecknade i *bilaga 5*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr 93-4074).

Här bör också nämnas att regeringen i en lagrådsremiss på grundval av Åklagarutredningens betänkande Ett reformerat brottmålsförfarande (SOU 1993:61) behandlar vissa frågor som har anknytning till det som tas upp i detta ärende. Det gäller bl.a. förslag om förändringar av vissa regler om förundersökningen och om åklagares rätt att besluta om strafföreläggande och förverkande.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 19 maj 1994 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 6*.

Lagrådets yttrande finns i *bilaga 7*.

Lagrådet har anfört vissa lagtekniska synpunkter.

Regeringen har i propositionen följt Lagrådets förslag. Dessutom har vissa redaktionella ändringar gjorts i lagtexten. Vi återkommer till Lagrådets synpunkter i författningskommentaren.

4 Allmänna utgångspunkter i fråga om ingripanden mot brott av unga

4.1 Inledning

Ungdomsbrottslighet orsakar – som all annan brottslighet – i sig skador för enskilda och övriga samhället. Just ungdomsbrottsligheten ger emellertid också en viktig signal om risker för framtida, omfattande kriminalitet, missbruk och annan negativ utveckling hos många unga människor. Frågan om hur vi skall ta hand om de unga lagöverträdarna är därför av central betydelse om vi på sikt vill nå det centrala målet för kriminalpolitiken, nämligen att minska brottsligheten och öka tryggheten. Att som nu alltför ofta händer att ungdomar som begår brott inte möts av en tydlig reaktion från samhällets sida är oacceptabelt med tanke både på ungdomarna och dem som drabbas av deras brottslighet. Det är därför nödvändigt att alla – familjer, organisationer och myndigheter – verkligen engagerar sig för att förhindra att barn och ungdomar ger sig in i och kanske fastnar i ett kriminellt beteende. Givetvis består en viktig del i detta av det allmännas traditionella kriminalpolitiska medel, dvs. åtgärder inom socialtjänsten och rättsväsendet, för att motverka ungdomsbrottsligheten. Det handlar här såväl om reaktionerna på ungdomsbrott som om förfarandet vid utredningen och vid lagföring av unga.

De senaste årens förändringar i påföljdssystemet har utgått från grundprincipen att det avgörande för påföljden skall vara brotten och brottens straffvärde. Det har framhållits att ett brott är en av samhället ogillad handling och att straffets uppgift är att markera och gradera detta ogillande med det övergripande syftet att motverka brott. I den mån lagöverträdaren behöver sociala stöd- och vårdåtgärder bör sådana

sättas in under verkställigheten men de bör inte utgöra motivet för det straffrättsliga ingripandet.

Påföljdssystemet i brottsbalken bygger således på att straffvärdet hos ett brott eller hos den samlade brottsligheten skall utgöra grunden för bestämmandet av påföljd. Detta innebär att en handling bestraffas därför att den är straffvärd och att ju högre straffvärdet är desto allvarigare blir ingripandet enligt principen om proportionalitet.

Dessa grundläggande principer gäller dock inte oinskränkt vid brott av ungdomar. Beträffande de unga lagöverträdarna finns en särreglering, som kommer till särskilt uttryck genom påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten. Ett sådant överlämnande innebär att det ankommer på socialnämnden att själv besluta vilka åtgärder som skall vidtas sedan överlämnandet väl ägt rum. Dessa åtgärder anpassas helt till den unges behov. Den instans som fastlägger det straffrättsliga ansvaret, domstolen, saknar i dessa fall i princip inflytande över innehållet i den sålunda utdömda påföljden.

Den nämnda särregleringen i brottsbalken har sin grund i en allmän föreställning om att unga människor kräver särskild behandling. Det brukar framhållas bl.a. att en ung människa är omogen och inne i en utvecklingsfas. Brottsligheten betraktas som ett utslag av denna omognad och av den osäkerhet och de identitetsproblem som utmärker vissa ungdomar. Det anses därför angeläget att man i stället för att straffa unga lagöverträdare söker sig fram till åtgärder som bedöms lämpade för att möta orsakerna till brottsligheten. Vidare anses en konsekvent tillämpning av rättvis- och proportionalitetsprinciperna inte vara möjlig, eftersom åtgärderna måste anpassas till förhållandena i det enskilda fallet.

De nu nämnda argumenten för speciella påföljdsregler för ungdomar har fortfarande viss tyngd. Å andra sidan är det också för ungdomar viktigt att påföljdssystemet är klart, enkelt och överskådligt. Inte minst för unga personer är det av största betydelse att sambandet mellan brottet och påföljden framgår. Om den verkliga grunden för det straffrättsliga ingripandet inte tydligt anges, kan den unge få den felaktiga uppfattningen att brottet egentligen saknar betydelse för ingripandet mot honom. Det finns också en påtaglig risk för att den unge berövas ansvaret för sina handlingar och det gagnar inte hans fortsatta utveckling mot ett ordnat liv.

I den debatt om ungdomsbrottsligheten som förts under senare år har det således blivit allt vanligare att man vid sidan av behovet av stöd och hjälp även betonar vikten av snabba, tydliga och konsekventa reaktioner mot brott. I vissa fall kan det antas att sådana inlägg kan återspegla en kritisk inställning till den grundläggande principen om socialtjänstens huvudansvar. Oftast är dock detta inte fallet utan uppfattningen utgår i stället från att det inte finns någon principiell motsättning mellan stöd, hjälp och vård å ena sidan och tydliga reaktioner mot ett inte accepterat beteende å den andra. Tvärtom kan sådana reaktioner ha ett pedagogiskt värde genom att inpränta och befästa normer som är grundläggande för samhällslivet.

Det är regeringens uppfattning att de inledningsvis angivna principerna som ligger till grund för påföljdsbestämningen för vuxna i ökad utsträckning bör vara vägledande även vid utformandet av påföljder för unga. Straffrättskipningen också mot unga personer bör alltså präglas av förutsebarhet, enhetlighet och proportionalitet. Samtidigt kan det inte nog understrykas vikten av att påföljdssystemet vilar på humanitär grund. Alla möjligheter till hjälpande, stödjande och rehabiliterande åtgärder måste tas till vara, inte bara inom ramen för socialtjänstens verksamhet utan även under verkställigheten av en påföljd.

I det följande (avsnitt 4.2) redovisar regeringen beredningsläget beträffande arbetet med frågor om hur påföljdssystemet för ungdomar bör vara utformat i framtiden och utgångspunkterna för en reform i dessa delar.

Även om det i diskussionen om vad som bör göras åt ungdomsbrottsligheten är just reaktionssystemet som oftast står i förgrunden är det inte mindre viktigt hur förfarandet vid lagföringen av ungdomar fungerar. Själva lagföringen har traditionellt ansetts ha ett kriminalpolitiskt värde i sig när det gäller unga lagöverträdare. Utöver den aspekten är det emellertid också betydelsefullt att lagföringen av unga sker snabbt och konsekvent och att handläggningen håller hög kvalitet. Det är när det gäller ungdomar särskilt viktigt att tiden mellan brottet och reaktionen inte blir alltför lång utan att sambandet mellan brottet och reaktionen står klart för den unge.

Ungdomsbrottskommittén har övervägt frågan om den nuvarande fördelningen mellan polis, åklagare och domstol av beslutanderätten inom rättsväsendet vid ungdomsbrott bör behållas eller om det finns anledning att ändra på den. Det skulle då snarast vara fråga om att utvidga polis och åklagares beslutanderätt, eftersom det sannolikt inte är möjligt att i någon större utsträckning föra över ärenden som i dag handläggs av polis och åklagare – t.ex. ärenden som avgörs genom ordningsbot och strafföreläggande – till domstol. Kommittén gör bedömningen att den beslutanderätt som i dag tillkommer polis och åklagare inte bör utvidgas ytterligare i fråga om reaktioner vid brott av unga. Det är enligt kommitténs uppfattning i största möjliga utsträckning domstol som skall fatta sådana beslut.

En av vinsterna med att flytta beslutanderätten i fråga om reaktionerna vid ungdomsbrott från domstol till polis och åklagare är att man kan spara en del tid med en sådan ordning. Om den misstänkte erkände gärningen skulle nämligen straffet kunna fastställas snabbt och effektivt. Avgörandet skulle då kunna komma i mycket nära anslutning till brottet, vilket anses vara särskilt positivt när det gäller ungdomar. Ytterligare en fördel är att den unge inte skulle behöva ställas inför domstol. Det anses nämligen av många att en brottmålsrättegång är särskilt påfrestande för en ung person.

Mot detta skall ställas de effekter som kan uppnås genom ett förfarande i domstol. Det sägs ofta att ett domstolsförfarande har en verkan i kriminalpolitiskt hänseende. Regeringen anser dock att man vid bedömningen av de brottsavhållande effekterna av straffrättskipningen

inte bör fästa avgörande avseende enbart vid domstolsförfarandet. I stället bör hela det samlade förfarandet som följer på ett brott nämligen brottsupptäckten, brottsanmälan, polisens förundersökning, åtal, domstolsförhandling, särskilda rättsverkningar m.m. uppmärksammas. Varje skede i en lagföring har sin kriminalpolitiska betydelse. Vad gäller domstolsförfarandet bör detta i stället i första hand bedömas utifrån de rättssäkerhetssynpunkter som betingat brottmålsprocessens utformning. Domstolens uppgift är ju inte i första hand brottsbekämpande, utan närmast att svara för prövningen i ansvars- och påföljdsfrågan, dvs. rättskipning.

Det torde inte från något håll förnekas att rättegångsförfarandet innefattar den bästa garantin för materiellt riktiga avgöranden. Fördelarna med det rådande processsystemet med muntlighet, omedelbarhet och koncentration, med ett inför rätten konkret tvåpartsförhållande byggt på förhandlingsprincipen, med vidsträckta möjligheter för tilltalade att få biträde av offentlig försvarare torde vara odiskutabla. Den för rättegångsförfarandet utmärkande offentlighetsprincipen bör också nämnas i sammanhanget.

Mot det nu sagda skall ställas det förfarande som måste förutsättas äga rum när exempelvis åklagare skall besluta om reaktionerna vid brott av unga. Handläggningen kommer att äga rum i åklagarens enskilda tjänsterum, enligt sakens natur utan att offentlighet kan råda. Åklagaren får den dubbla rollen att vara part genom att vara det allmännas företrädare såväl som – i viss mån – domare. Materialet som ligger till grund för prövningen blir i det väsentliga skriftligt.

Här bör nämnas att regeringen i lagrådsremissen Ett effektivare brottmålsförfarande (jfr avsnitt 3) föreslår att åklagare skall få utfärda strafföreläggande för fler typer av brott och att föreläggandet skall få omfatta medgivna enskilda anspråk. Beslut om förverkande skall vidare enligt förslaget få beslutas av polisman i vissa fall och av åklagare i fler fall än enligt gällande regler. Förslagen innebär att betydande effektivitetsvinster kan göras utan att beslut som kan anses ingripande för en enskild överförs till polis och åklagare.

När det gäller unga lagöverträdare är det vår uppfattning att det endast kan komma i fråga att flytta över ytterligare uppgifter från domstol till polis eller åklagare, om de tidsvinster man därigenom kan göra uppväger de nackdelar från rättssäkerhetssynpunkt som otvivelaktigt finns med en sådan ordning. Vi anser emellertid att så inte är fallet. De rättssäkerhetsgarantier som är förenade med ett domstolsförfarande väger tyngre än den möjlighet till en snabbare handläggning man kan uppnå. Inte heller argumentet att de unga i största möjliga utsträckning bör hållas utanför domstolarna har enligt vår mening någon större tyngd. Både för den unges egen skull och för allmänhetens tilltro till rättsväsendet är det av stor vikt att den unge ställs inför domstol när väl den gräns är passerad då det inte kan komma i fråga att ge åtalsunderlåtelse och då det inte heller är tillräckligt med ett strafföreläggande. Saken skall då prövas av domstol.

Frågan om hur ungdomsmål bör handläggas är ingalunda ny utan har varit föremål för en återkommande debatt. I det sammanhanget har

särskilt frågan om inrättande av särskilda ungdomsdomstolar eller ungdomstolar för ungdomsmål diskuterats. Vi återkommer till den frågan i det följande (avsnitt 5). Där redovisar vi också våra utgångspunkter när det gäller hur reglerna om handläggningen av ungdomsmålen bör vara utformade.

4.2 Utgångspunkter för en reform av påföljdssystemet för unga lagöverträdare

Vi har i det föregående (avsnitt 4.1) redovisat våra allmänna utgångspunkter när det gäller en reform av påföljdssystemet för unga lagöverträdare. Mot denna bakgrund sker den fortsatta beredningen när det gäller påföljdssystemet för ungdomar med följande utgångspunkter.

Överlämnande till vård inom socialtjänsten som brottspåföljd

Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten är konstruerad på så sätt att det är socialnämnden ensam som har att besluta vilka åtgärder som skall vidtas mot ungdomar som av domstol dömts för brott och på grund därav överlämnats till socialtjänsten. Socialtjänstlagen (1980:620) möjliggör olika vårdinsatser under förutsättning att den unge frivilligt medverkar till dessa. Aktualiseras tvångsvård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall socialnämnden ansöka därom hos länsrätten, som beslutar i frågan. Socialnämnden bestämmer hur sådan tvångsvård av den unge skall ordnas, var han skall vistas under vårdtiden och hur länge vården skall pågå. Socialnämndens åtgärder anpassas helt till den unges behov. De brott som ligger till grund för överlämnandet är följaktligen av mindre intresse.

Grunden för att tillämpa påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten är främst den unges behov av vård och behandling medan den omständigheten, att han begått ett brott, skjuts i bakgrunden. Det medför att det faktiska ingripandet, som den unge utsätts för bestäms av detta vårdbehov och inte av hur allvarligt brottet är. En sådan egenskap hos påföljdssystemet är svår att förena med de grundläggande principerna om legalitet och likhet inför lagen. Det finns också ett starkt intresse av att påföljdssystemet är tydligt. Av betydelse är vidare att straffsystemet bygger på att det är domstolen som skall bestämma påföljden och att denna skall stå i proportion till brottet. Det är alltså svårt att förena en rad grundläggande principer för straffsystemet med ett bibehållande av nuvarande överlämnandepåföljd.

En förutsättning för att överlämnande till vård inom socialtjänsten skall kunna utmönstras ur påföljdssystemet är emellertid att man i stället kan använda redan befintliga påföljder eller skapa nya sådana som fyller behovet av lämpliga reaktionsformer mot de unga lagöverträdarna. Vi menar att det finns lämpliga påföljder för ungdomar. Hur dessa påföljder i vissa avseenden bör förändras redovisar vi i det följande.

Det finns i detta sammanhang anledning att betona att det även efter en förändring av påföljdssystemet i angiven riktning är så att socialtjänsten har ett ansvar för att åtgärder vidtas när ungdomar får illa och deras hälsa och utveckling kan äventyras på grund av att de missköter sig. Ansvaret gäller oavsett om orsaken härtill är brister i den unges hemmiljö, att den unge begår brott, missbrukar droger eller av annan anledning riskerar att utvecklas ogynnsamt. Detta ansvar skall ligga fast, även om ingripanden mot brott skall vara en uppgift för rättsväsendet. De unga lagöverträdarna tillhör mycket ofta den grupp barn och ungdomar som socialnämnden har till uppgift att ägna särskild uppmärksamhet åt. Det får närmast anses vara en självklarhet att samhället genom de sociala myndigheterna på olika sätt stöder dessa ungdomar och deras familjer. Det bör betonas att vi förutsätter ett fördjupat samarbete mellan myndigheterna inom rättsväsendet och socialtjänsten.

Det fortsatta beredningsarbetet inriktas nu bl.a. på att utforma lämpliga regler för verkställigheten av påföljder för ungdomar.

Vår utgångspunkt är sammanfattningsvis att det finns starka skäl som talar för att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten i dess nuvarande form bör tas bort. Det innebär att även unga personer skall ådömas en påföljd för brottet av domstol i huvudsak inom ramen för det vanliga påföljdssystemet. Socialtjänstens ansvar för den unge i enlighet med socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga skall dock bestå.

Böter

Inom kriminalpolitiken har det under de senaste decennierna funnits ett växande intresse för bötesstraffet som alternativ till frihetsstraffen. Böter är ju den ojämförligt vanligaste påföljden. Beträffande unga lagöverträdare har det varit en önskan att undvika att de ställs inför domstol och blir föremål för kriminalvårdens åtgärder. Bl.a. är den utvidgning av åklagarnas möjlighet att utfärda strafföreläggande i 6 a § i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) att se som ett utslag av detta intresse.

Vi menar att den nuvarande regleringen av bötesstraffet i huvudsak tillgodoser de krav som bör ställas på en påföljd som är anpassad för de unga lagöverträdarna. Även om ungdomar i skolåldern generellt sett inte har samma betalningsförmåga som vuxna, har de likväl ofta egna inkomster genom t.ex. ferie- och helgarbete.

Bötesstraffet fyller också en viktig funktion som tilläggsstraff. En villkorlig dom får förenas med böter. Böter kan utdömas även vid en dom på skyddstillsyn.

Om den unge visat vilja att ställa till rätta efter brottet eller om domstol meddelat en föreskrift om skadelindrande arbete, kan sådana insatser helt eller delvis träda i stället för tilläggsböter vid villkorlig dom och även i övrigt tillmätas betydelse vid bestämmande av bötesbeloppet.

Vi vill i sammanhanget nämna att en fråga som den år 1992 tillsatta Straffsystemkommittén (Ju 1992:07) skall se över är om böter kan användas som påföljd i större utsträckning än i dag.

Vi anser att det inte finns skäl för några mer avgörande ändringar i fråga om bötesstraffet när det gäller unga lagöverträdare.

Villkorlig dom

Våra utgångspunkter är som ovan redovisats att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten bör upphöra och ersättas av andra påföljder.

Vi anser att villkorlig dom innebär en reell reaktion på den unges brott. Redan genom själva det rättsliga förfarandet – polisingripande, förundersökning och domstolsförhandling – bör den unge få klart för sig att samhället lägger stor vikt på brottsbekämpningen. Vid sidan av en villkorlig dom får den unge i regel också ett bötesstraff. Vidare löper en provotid på två år. Om den unge begår nya brott under den tiden kan den villkorliga domen undanröjas och ersättas av en mer ingripande påföljd. Även de föreskrifter som rätten kan meddela vid en villkorlig dom är relativt ingripande. Detta gäller särskilt föreskriften om att den dömda skall utföra visst arbete för målsägandens räkning.

Sedan tillkomsten av brottsbalken har den villkorliga domen fått karaktär av en reaktion mot den som första gången gör sig skyldig till brott. I Straffsystemkommitténs uppdrag ingår att se över det straffrättsliga påföljdssystemets innehåll och uppbyggnad. Bl.a. skall möjligheterna att vidareutveckla olika alternativ till fängelsestraff övervägas. Vi anser att den villkorliga domen i avvaktan på Straffsystemkommitténs arbete bör ha kvar sin ställning som en förstagsångspåföljd.

Vi anser att starka skäl talar för att villkorlig dom under vissa förhållanden bör kunna förenas med en föreskrift om samhällstjänst, särskilt som alternativ till en frihetsberövande påföljd.

Den principiella inriktningen på det fortsatta reformarbetet när det gäller villkorlig dom bör således vara att domstolen utöver nu gällande föreskrifter även skall kunna föreskriva att den unge skall fullgöra samhällstjänst.

Skyddstillsyn

Ett utmönstrande av den nuvarande överlämnandepåföljden för med sig att skyddstillsyn får en central ställning i påföljdssystemet för unga lagöverträdare. Vid övervägande av hur en skyddstillsyn för denna grupp bör utformas är det viktigt att det inom ramen för påföljden finns olika möjligheter att effektivisera denna och därigenom undvika ett frihetsberövande. Föreskrifter om samhällstjänst har här en betydelsefull roll, som bör kunna utvecklas ytterligare. Inom ramen för berättigade kontrollkrav skall verkställigheten av en dom på skyddstillsyn i övrigt främst inriktas på att på olika sätt hjälpa och stödja den unge.

Frågan om val och förordnande av övervakare är ytterst viktig när det gäller unga lagöverträdare. Det är betydelsefullt att övervakaren är en person som har erfarenhet av och förståelse för ungdomars särskilda förhållanden och problem.

Frivården har en kontrollerande och en hjälpanfunktion. Uppgifterna är nära förbundna och flyter ofta in i varandra. Det är just denna dubbla funktion som är utmärkande för frivården och ger den en särställning. För att skyddstillsynen skall kunna fylla sin funktion som ett godtagbart alternativ till ett frihetsberövande är det viktigt att kontrollmomentet i påföljden framhålls. Det är väsentligt att frivården tydligt klargör för den unge vad han har att rätta sig efter under skyddstillsynen och vad som kan bli följden om han missköter sig. Ungdomarna måste uppfatta systemet som konsekvent, dvs. att de kan utgå från att de krav som ställs under verkställigheten faktiskt också upprätthålls.

Det ställs vissa generella krav på den som dömts till skyddstillsyn. Han skall under den treåriga provotiden iakttä skötsamhet, efter förmåga försöka försörja sig samt göra vad som står i hans förmåga för att fullgöra eventuell skyldighet att ersätta genom brottet uppkommen skada. Dessa generella föreskrifter kan i enskilda fall kompletteras med särskilda föreskrifter, nämligen om det finns skäl att anta att den dömde behöver stöd av en sådan föreskrift för sin anpassning i samhället. Såväl domstolen som övervakningsnämnden kan meddela särskilda föreskrifter. En sådan kan avse vistelseort eller bostad under viss tid, arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning, läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan inrättning samt tid och sätt för betalning av skadestånd. Domstolen får även meddela föreskrift om att den dömde skall utföra visst arbete för målsägandens räkning.

I detta sammanhang är det viktigt att framhålla möjligheten att inom ramen för en skyddstillsyn meddela föreskrifter om olika former av vård eller behandling inom socialtjänsten. Frivården skall förmedla kontakter med andra samhällsorgan, som kan tillgodose den unges behov av hjälp och stöd. Enligt vår mening är det en fördel om sådana åtgärder, som i dag förekommer inom ramen för ett överlämnande till vård inom socialtjänsten, i stället sätts in som ett led i en skyddstillsyn. Ett slopande av påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten innebär inte att det ansvar som socialnämnden enligt socialtjänstlagen har för ungdomar i riskzonen skall minska. Det är särskilt viktigt att socialnämnden och frivården etablerar ett gott samarbete och visar förståelse för varandras arbetsuppgifter.

Tanken på att skapa ett förbud för ungdomar att under bestämda tider vistas på vissa platser är intressant och bör bearbetas vidare. Ett sådant förbud skulle bl.a. kunna tjäna till att hålla brottsbenägna ungdomar borta från sådana platser, där brott ofta begås eller där kriminella samlas för att planera brott. En förutsättning för att en föreskrift med ett sådant förbud skall vara meningsfull är att den också kan kontrolleras. Det måste givetvis krävas att den angivna platsen är dokumenterat olämplig för den unge.

Vårt reformarbete när det gäller skyddstillsyn som påföljd för unga lagöverträdare bedrivs sammanfattningsvis utifrån följande principiella överväganden. Skyddstillsyn bör ges en central roll i påföljdssystemet för unga lagöverträdare. Möjligheterna att kombinera en skyddstillsyn med en föreskrift om samhällstjänst bör utvidgas. Införandet av en möjlighet att under speciella förhållanden meddela den unge förbud att under viss tid uppehålla sig på särskilt angivna olämpliga platser bör övervägas.

Samhällstjänst

Skyddstillsyn kan i vissa fall kombineras med samhällstjänst. I de diskussioner som förts angående samhällstjänst som påföljdsform har ofta framhållits att denna påföljd är särskilt lämpad för unga lagöverträdare. De moment i samhällstjänsten som innebär att den unge kommer i kontakt med människor utanför sin normala umgängeskrets och får utföra samhällsnyttigt arbete är naturligtvis här av stor betydelse. Att den unge kommer in i en arbetsgemenskap där andra människor är beroende av hans insatser är positivt ur ett flertal aspekter. Vi anser att samhällstjänsten i jämförelse med andra påföljder har ett pedagogiskt inslag som det är viktigt att ta till vara.

En grundläggande förutsättning för att en samhällstjänst skall fylla en meningsfull funktion är självfallet att påföljden riktar sig till ett klientel som har förutsättningar att genomföra verkställigheten. Unga lagöverträdare kan inte förväntas ha samma grad av uthållighet eller disciplin som vuxna. Såsom vissa remissinstanser har påpekat kan i och för sig de unga lagöverträdarna i åldern 15 till 17 år, bl.a. på grund av sin omognad ha svårigheter att klara av en samhällstjänst. Det kan också föreligga problem med att finna arbetsgivare, som är beredda att erbjuda arbete åt ungdomar i de lägre åldersgrupperna.

Aven om det således kan antas uppstå vissa praktiska svårigheter väger fördelarna med att utvidga användningsområdet för samhällstjänsten tyngre. De skillnader som finns mellan unga och vuxna är inte större än att de bör kunna överbryggas genom att man anpassar samhällstjänsten efter ungdomarnas särskilda förutsättningar. Genom en utvidgning av möjligheterna att ge en föreskrift om samhällstjänst skapas ytterligare påföljdsoptioner. Härigenom kan man undvika att unga lagöverträdare döms till mer ingripande påföljder. Samhällstjänst skall således i första hand fungera som ett alternativ till frihetsberövande påföljd.

Medling

I avsnitt 8.3 tar vi upp frågan om den unges vilja att gottgöra målsäganden skall beaktas vid prövningen av frågan om åtalsunderlåtelse. Det förslag som vi där lägger fram skall ses som en markering av den vikt vi lägger vid att de unga lagöverträdarna tar ansvar för sina handlingar och att de konfronteras med följderna av vad de gjort. Detta

kan ske genom att de t.ex. träffar dem som drabbats av brottet och försöker gottgöra eventuella skador. Regeringen har gett Riksåklagaren i uppdrag att kartlägga de erfarenheter som hittills finns av bedrivna s.k. medlingsprojekt. Med utgångspunkt från denna kartläggning skall Riksåklagaren utarbeta en eller flera generella modeller för hur en medlingsverksamhet för unga lagöverträdare skulle kunna bedrivas. Riksåklagarens arbete, som skall redovisas senast den 31 oktober 1994, skall ge ytterligare underlag för regeringens fortsatta överväganden av hur medlingsverksamheten skall kunna utvecklas. I samband med att påföljdssystemet i övrigt slutligen behandlas bör övervägas hur medling skall kunna infogas som ett permanent inslag i sanktionsregleringen för unga lagöverträdare.

Frihetsberövande påföljd

När det gäller ungdomar i åldern 15–17 år bör det liksom nu krävas att det föreligger synnerliga skäl för att kunna döma till fängelse. Kravet på synnerliga skäl har i praxis satts mycket högt och fängelse förekommer endast i undantagsfall. Antalet ungdomar under 18 år som döms till fängelse är totalt sett relativt litet. År 1993 dömdes 45 ungdomar till fängelse. Fängelsestraffets längd ligger huvudsakligen under sex månader. Mer än hälften är dömda till straff om två månader eller lägre.

Om den nuvarande överlämnandepåföljden upphävs, vilket starka skäl talar för, finns dock behov av att skapa ökade möjligheter för domstol att bestämma frihetsberövande påföljd för ungdomar. Utgångspunkten är således att det är domstolen som skall bestämma längden av ett frihetsberövande när den unge har gjort sig skyldig till brott som motiverar en frihetsberövande påföljd. Beredningsarbetet inriktas nu på att finna former för detta frihetsberövande som dels uppfyller kraven på att påföljden skall vara tydlig för den unge och dels medverkar till att han inte återfaller i brott. Verkställigheten skall inriktas på behandlingsåtgärder och syfta till att återanpassa den unge till ett socialt ordnat liv.

En betydelsefull fråga vid utformningen av den frihetsberövande påföljden är hur konkurrensen mellan lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och påföljdssystemet bör lösas i de fall ett frihetsberövande är motiverat såväl som reaktion på ett brott som på grund av ett vårdbehov. Vårdbehovet kan ofta föranleda ett längre frihetsberövande än vad brottsligheten ur straffrättslig synvinkel motiverar. Den genomsnittliga behandlingstiden på § 12-hemmen ligger på omkring 12–15 månader. Starka skäl talar för att man bör konstruera bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga på ett sådant sätt att det framgår att vården inte skall upphöra till följd av verkställighet av ett frihetsberövande straff.

Regeringens bedömning: Syftet med ett system med ungdoms- eller jourdomstolar för handläggning av brott mot unga lagöverträdare bör tillgodoses på annat sätt än genom att sådana domstolar inrättas.

Kommitténs bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna delar kommitténs bedömning. Svenska Polisförbundet anför dock att jourdomstolar bör införas, gärna som en försöksverksamhet i ett inledande skede.

Bakgrunden till regeringens bedömning:

Ungdomsdomstolar

Redan 1911, vid kriminalistkongressen i Stockholm, föreslogs att barnavårdsnämnderna skulle ställas under ordförandeskap av personer med domarkompetens samt erhålla befogenhet att behandla åtal mot misstänkta under 18 år. Förslaget övervägdes av Fattigvårdslagstiftningskommittén men ansågs inte böra genomföras. Även de sakkunniga som tillkallats för att utreda frågan om ungdomsbrottslighetens bekämpande ställde sig avvisande till tanken att inrätta specialdomstolar för nu ifrågavarande mål och ansåg att förfarandet vid de allmänna domstolarna i brottmål mot ungdom i stället borde anpassas efter de särskilda förhållandena i dylika mål (SOU 1922:46). Förslaget ledde till en särskild lag om förfarandet i brottmål mot minderåriga.

Frågan om en specialdomstol för handläggning av ungdomsmål väcktes på nytt i Processlagberedningens betänkande SOU 1944:9-10. Den ordning man diskuterade var att inrätta en ungdomsdomstol som skulle bestå av en lagfaren domare och några få i ungdomsvård särskilt erfarna personer; domstolens förhandlingar skulle dessutom vara undandragna offentligheten. Processlagberedningen fann starka betänkligheter möta mot att inrätta en specialdomstol för att handlägga ungdomsmålen. Beredningens motivering för sitt ställningstagande var följande (SOU 1944:10, s.11).

”Mot en sådan sammansättning av domstolen kunna dock å andra sidan starka skäl anföras. De organisatoriska svårigheter, som enligt vad beredningen tidigare framhållit i allmänhet göra sig gällande vid inrättande av specialdomstolar, framträda i detta fall med särskild styrka. Det torde icke kunna förväntas, att mera lokalt förlagda ungdomsdomstolar skulle annat än i de största städerna erhålla full sysselsättning; en mer eller mindre långt driven centralisering av rättskipningen å detta område torde av flera skäl vara olämplig. – – – En alltför långt gående specialisering i domstolens sammansättning skulle ock utgöra hinder för gemensam handläggning av åtal mot unga och mot vuxna, även då en sådan handläggning vore påkallad av

processuella skäl; en uppdelning av handläggningen i olika rättegångar och inför skilda domstolar skulle medföra stora praktiska olägenheter.”

Prop. 1994/95:12

Processlagberedningen undersökte också om inte syftet med att tillföra domstolen särskild sakkunskap i ungdomsmål kunde uppnås genom mindre ingripande åtgärder, om möjligt inom dåvarande domstolsorganisation. I ett lagutkast, som underställdes åtskilliga myndigheter och sammanslutningar, föreslog beredningen att det vid underrätt skulle utses ett antal med fostran och handledning av ungdom särskilt förtrogna personer, ungdomsnämndemän, som skulle ta plats i nämnden vid sidan av övriga nämndemän vid handläggning av ungdomsmål. Detta förslag avvisades med motiveringen att det skulle vara alltför svårt att finna personer med de erforderliga förutsättningarna för att tjänstgöra som ungdomsnämndemän. Vidare anfördes att de särskilda ungdomsnämndemännen inte skulle få den särskilda erfarenhet av domargöromål som var önskvärd ur rättssäkerhetssynpunkt. Med hänsyn till dessa invändningar fann beredningen att ett tillfredsställande resultat kunde uppnås genom en föreskrift, att för tjänstgöring i nämnden vid behandling av ungdomsmål skall företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet i vård och fostran av ungdom.

Processlagberedningens förslag ledde till att det i föregångaren till lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare intogs en bestämmelse av innebörd att det vid underrätt i mål mot unga för tjänstgöring i nämnden företrädesvis skulle anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet i vård och fostran av ungdom. Denna bestämmelse fördes sedan över till 10 § LUL och finns där alltså.

Frågan om ungdomsdomstolar skall inrättas har varit aktuell i bl.a. riksdagen också under senare år. Justitieutskottet behandlade motioner om ungdomsdomstolar senast i bet. 1993/94:JuU21.

Jourdomstolar

I riksdagsdebatten och i den allmänna debatten har också vid olika tillfällen framförts önskemål om att det – efter förebild från vissa andra länder – skall inrättas jourdomstolar för en särskilt snabb handläggning av vissa måltyper. Eftersom det anses särskilt viktigt att ungdomskriminaliteten möts med en snabb reaktion från samhällets sida är mål mot unga lagöverträdare en kategori mål som därvid nämnts.

Begreppet jourdomstol lanserades år 1967 genom ett förslag av Trafikmålskommittén i betänkandet Förundersökning (SOU 1967:56). Förslaget avsåg att för vissa enklare brott och förseelser förkorta tiden mellan brott och dom. Trafikmålskommittén menade med jourdomstol en ordinarie underrätt som inom några veckor efter brottet håller huvudförhandling på ordinarie rättegångsställe, på viss bestämd eller vissa bestämda dagar per vecka och normalt på vanlig kontorstid. Själva domstolsförfarandet föreslogs inte bli nämnvärt förenklat. Vad som däremot enligt förslaget skulle förenklas var förfarandet hos polis och åklagare. Förundersökningen skulle i jourdomstolsfallen ersättas av ett

muntligt förfarande inför en polisman och denne skulle sedan kalla den misstänkte och eventuella målsägande och vittnen till en förhandling inför domstolen. Först vid förhandlingen inför domstolen skulle åtal väckas av åklagare. Trafikmålskommitténs förslag om jourdomstolar ledde inte till lagstiftning, kanske främst beroende på den kritik som från rättssäkerhetssynpunkt riktades mot att det skulle ankomma på icke-jurister att ta initiativ till rättegången.

I betänkandet Åtgärder för att bekämpa brottsligheten och förbättra den allmänna ordningen (Ds Ju 1973:5) framhöll Brottskommissionen att man borde utreda frågan om inrättande av jourdomstolar. En särskild arbetsgrupp inom Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har i sin BRÅ-rapport, (1977:7) Nytt straffsystem, också uttalat sig angående behovet av sådana domstolar.

Rättegångsutredningen fick på initiativ av riksdagen år 1977 i uppdrag att förutsättningslöst pröva frågan om inrättande av s.k. jourdomstolar. Utredningen redovisade sina överväganden i fråga om jourdomstolar i betänkandet Översyn av rättegångsbalken 1, Processen i tingsrätt (SOU 1982:26), del B (s. 267 ff). Rättegångsutredningen tolkade begreppet jourdomstol så att därmed avsågs en domstol som dömer över ett brott i omedelbart samband med brottet eller åtminstone i nära anslutning till det och kom fram till att en ordning med jourdomstolar skulle kräva allvarliga avsteg från grundläggande principer i vår nuvarande brottmålsrättskipning, i varje fall om domstolarna förutsattes få ett målunderlag som inte endast var obetydligt. En jourdomstolsreform förutsatte enligt utredningen förenklingar ifråga om reglerna för förundersökning och åtals väckande och skulle medföra att ökade resurser satsades på polis- och åklagarsidan. Under alla omständigheter rörde det sig enligt utredningens uppfattning om ett mycket begränsat antal mål som skulle kunna avgöras av jourdomstolar. Rättens tid skulle antagligen inte kunna utnyttjas rationellt ens om man begränsade en reform till att gälla storstadsdistrikten i samband med helger. Slutsatsen var att det inte var processekonomiskt försvarbart att inrätta jourdomstolar för att avgöra brottmål. Däremot menade utredningen att det givetvis kunde vara befogat från kriminalpolitisk synpunkt, men var för sin del inte beredd att bedöma om sådana aspekter vägde så tungt att de tog över de processekonomiska nackdelarna.

Vid remissbehandlingen ställde remissinstanserna sig med något undantag bakom utredningens slutsats att ett jourdomstolssystem inte borde införas. Föredragande departementschef uttalade i propositionen (prop. 1986/87:89), att även om ett regelrätt jourdomstolsförfarande kanske inte tedde sig motiverat från processekonomiska synpunkter, det var uppenbart för honom att man i vissa fall kunde uppnå avsevärda kriminalpolitiska fördelar med en ordning där gärningsmannen ställdes inför domstol avsevärt snabbare än vad som ofta blir fallet med nuvarande regler. Departementschefen tänkte då framför allt på ungdomar som grips på bar gärning. Departementschefen lade inte fram några förslag med anledning av jourdomstolstanken men avsåg att närmare undersöka, om man inte kunde finna metoder för att åstadkomma en snabbare reaktion från samhällets sida bl.a. i dessa fall.

"Handläggningstiderna i brottmål vid tingsrätterna är enligt min mening i stort sett godtagbara. De allra flesta brottmål avgörs inom några månader från det att åtal väckts. Givetvis förekommer enskilda fall med alltför långa handläggningstider, vilket dock endast undantagsvis torde bero på att domstolarna inte anser sig ha utrymme för att handlägga målet. Angelägenheten av att inrätta ett system med jourdomstolar måste bedömas mot denna bakgrund. Som utredningen visat skulle en jourdomstolsrättegång i mångt och mycket te sig annorlunda än en vanlig brottmålsrättegång. Åtalet skulle i många fall inte kunna vara preciserat från början utan skulle behöva utformas slutligt först under huvudförhandlingens gång. Den verksamhet som för närvarande bedrivs under förundersökningen skulle i stället få ske inför domstolen. På grund härav skulle det med hänsyn till rättssäkerhetskraven bli nödvändigt att begränsa jourdomstolarnas målunderlag till lättutredda - framför allt erkända - och lindrigare brott. Även det faktum att vårt differentierade påföljdssystem ställer stora krav på utredningen om den tilltalades personliga förhållanden sätter ganska snäva gränser för vilka mål som skulle kunna handläggas av jourdomstolar. De målkategorier som mot denna bakgrund skulle kunna bli aktuella i ett jourdomstolsförfarande överensstämmer ganska väl med dem för vilka vi redan har enkla och snabba former för beivrande, t.ex. strafföreläggandeinstitutet."

Även efter Rättegångsutredningens betänkande har krav på jourdomstol framförts vid åtskilliga tillfällen, både i den allmänna debatten och i riksdagsmotioner. Justitiekontoret har i samtliga fall avstyrkt bifall till motionerna med hänvisning till Ungdomsbrottskommitténs arbete (senast i bet. 1992/93:JuU24).

Särskilda bestämmelser om handläggning av mål mot unga lagöverträdare

Som framgår av den nu lämnade redovisningen har särskilda bestämmelser om förfarandet i brottmål mot unga funnits sedan 1900-talets början. Nu gällande regler finns i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Lagen har karaktären av komplement till rättegångsbalken och innehåller bl.a. bestämmelser om åtalsunderlåtelse, yttranden från socialnämnden, strafföreläggande, underrättelse om brottsmisstanke till vårdnadshavare och särskilda regler för unga som gripits av polis. Vidare finns särskilda bestämmelser som rör förfarandet i domstol, bl.a. om häktning, offentlig försvarare, personutredning och om vårdnadshavares medverkan. Det finns också en bestämmelse om en tidsfrist för hållande av huvudförhandling. Flertalet bestämmelser avser dem som är under 18 år, men några gäller även för dem som har fyllt 18 men inte 21 år.

I lagen regleras också förfarandet när utredning inleds i fråga om den som misstänks för att ha begått brott före 15 års ålder.

Särskilda bestämmelser i vissa frågor om förundersökningen när ungdomar misstänks för brott finns, förutom i förundersöknings-

kungörelsen (se avsnitt 6.1) också i förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål. Bland annat ges där bestämmelser om att beslut om åtalsunderlåtelse enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och om strafföreläggande i fråga om brott som begåtts av den som inte har fyllt 18 år normalt skall meddelas den unge muntligen och om möjligt i vårdnadshavares närvaro.

Handläggning av ungdomsmål i andra länder

Innan vi går närmare in på frågor om ungdomsdomstolar och jourdomstolar för ungdomar kan det vara av intresse att ge en inblick i hur ungdomsmål handläggs i andra länder. Vi vill därför helt översiktligt redovisa något om hur systemen ser ut i England, Tyskland och USA.

I *England* är straffmyndighetsåldern 10 år. De som har fyllt 10 men inte 21 år betraktas som unga lagöverträdare och är indelade i olika ålderskategorier.

Vid sidan av magistrates' courts och crown courts – som handlägger brottmål mot vuxna lagöverträdare – finns i England sedan 1908 ett system med särskilda ungdomsdomstolar, youth courts. I en sådan ungdomsdomstol handläggs brottmål där den tilltalade har fyllt 10 men inte 18 år. I vissa situationer skall dock ett brottmål mot en person i åldern 10–17 år handläggas i magistrates' court eller crown court. Exempelvis skall vissa mycket allvarliga brott handläggas i crown court och inte i ungdomsdomstolen. Även i de situationer en ung lagöverträdare i åldern 10–17 år är åtalad tillsammans med en vuxen skall målet handläggas i "vuxendomstolarna".

Tanken bakom de engelska ungdomsdomstolarna är att man skall hålla barn och ungdomar borta från "vuxendomstolarna". Ungdomsdomstolen håller som regel sina rättegångar i samma byggnad som magistrates' court, men för att minimera de ungas kontakt med vuxna lagöverträdare hålls rättegångarna på andra tider än rättegångarna i magistrates' court. På en del platser, då oftast i större städer, finns dock särskilda domstolslokaler för ungdomsdomstolen.

I ungdomsdomstolen dömer vanligen tre lekmän (magistrates). De som dömer i en ungdomsdomstol är utvalda bland magistrates och anses särskilt lämpade för att handlägga mål med ungdomar och har fått särskild utbildning för detta. De magistrates som tjänstgör i ungdomsdomstolen är vanligen yngre än sina kolleger i magistrates' court. Ungdomsdomstolen skall avgöra dels skuldfrågan och dels påföljdsfrågan. De regler som gäller för handläggningen i ungdomsdomstolen skiljer sig på en rad olika sätt från de regler som gäller för handläggningen i magistrates' court. Bl.a. är domstolsförhandlingen inte offentlig och man försöker hålla rättegången på ett så informellt sätt och i en så avspänd atmosfär som möjligt. Det ställs dock samma rättssäkerhetskrav som i vanliga brottmål. Ungdomsdomstolen inhämtar även olika typer av utredningar om den tilltalades personliga förhållanden. Det finns

inget krav på att den unge i ungdomsdomstolen skall företrädas av ett juridiskt ombud annat än om han riskerar att dömas till en frihetsberövande påföljd. Om den unge är under 16 år skall domstolen, om det inte kan anses oskäligt, förordna att vårdnadshavaren skall närvara vid rättegången. Om den unge har fyllt 16 men inte 18 år får domstolen förordna att vårdnadshavaren skall närvara vid rättegången. Ett avgörande från ungdomsdomstolen kan av den unge överklagas till crown court. Man försöker i så stor utsträckning som möjligt hålla de unga lagöverträdarna borta från domstolarna. En stor del av dem åtalas inte utan får i stället en slags varning, caution.

Också i *Tyskland* gäller särskilda regler i fråga om unga lagöverträdare. Det tyska systemet kännetecknas, i likhet med det svenska, av att såväl socialtjänsten som rättsväsendet har ett ansvar för ungdomar som begår brott. Straffmyndighetsåldern i Tyskland är 14 år. Om ett barn under 14 år begår brott kan han eller hon bli föremål för åtgärder från socialtjänstens sida. I de fall ett domstolsbeslut bedöms nödvändigt, exempelvis för att omhänderta den unge, meddelas detta av en förmynderskapsdomstol.

Som unga lagöverträdare betraktas i första hand åldersgruppen 14–17 år. En ytterligare förutsättning för att en person skall bedömas vara straffmyndig är att han eller hon har förmåga att inse det felaktiga i gärningen och att handla därefter. Systemet för unga omfattar även åldersgruppen 18–20 år under förutsättning att det brott den unge begått bedöms vara en typisk ungdomsförseelse eller att han eller hon bedöms vara likställd med åldersgruppen 14–17 år i känslomässig och intellektuell utveckling. Tanken är att reglerna skall tillämpas på åldersgruppen 18–20 år i undantagsfall. I praktiken är det emellertid så att nästan hälften av de ungdomar som tillhör denna ålderskategori behandlas som unga lagöverträdare.

Ungdomsmålen handläggs vid särskilda avdelningar vid de lokala domstolarna eller i ungdomskammare vid de regionala domstolarna. Det är således inte fråga om en egentlig specialdomstol utan om en allmän domstol i särskild sammansättning. I första instans är domstolen domför med antingen en ungdomsdomare som ensamdomare eller med en ungdomsdomare och två nämndemän. Vissa mål går direkt till ungdomskammaren vid de regionala domstolarna. Ungdomskammaren består av tre ungdomsdomare och två nämndemän och är första instans beträffande allvarigare brott. Ungdomskammaren kan även pröva mål av större omfattning, exempelvis seriestölder begångna av ungdomsgång, men är i övrigt överinstans i mål som i första instans avgörs av ensamdomare. I de högsta instanserna finns inga ungdomsdomare utan domstolen dömer i vanlig sammansättning.

Enligt tankegången i det tyska systemet skall ungdomsdomaren ha erfarenhet av och vara verksam inom ungdomsvården. Domaren är centralfiguren i förfarandet. Han eller hon leder förhandlingarna, inleder förhören med den tilltalade och med vittnen och sakkunniga samt beslutar om målet skall läggas ner eller om förfarandet skall fortsätta. I lagen föreskrivs att ungdomsdomaren och förmynderskapsdomaren bör vara samma person. Ungdomsdomaren är även "verk-

ställighetsledare", vilket bl.a. innebär att han eller hon beslutar om villkorlig frigivning från ungdomsfängelsestraff samt om vilka åtgärder som skall vidtas om meddelade föreskrifter inte följs.

Även på åklagarsidan finns särskilda ungdomsåklagare. Ungdoms-åklagarna skall vara verksamma inom och ha erfarenhet av ungdomsvården. Ytterligare en aktör som bör omnämnas är den s.k. Jugendgerichtshilfe som hör till ungdomstjänsten och sorterar under socialtjänsten. Jugendgerichtshilfe består av socialarbetare och socialpedagoger. De skall utreda den unges sociala bakgrund, personlighet och förhållanden vid brottet och föreslå vilka åtgärder domstolen bör vidta. De övervakar även att av domstolen beslutade disciplinåtgärder fullföljs och avlägger under verkställigheten kontinuerligt rapporter till domaren.

Det har riktats kritik mot det tyska systemet. Det krav på att domare och åklagare skall ha särskild erfarenhet av ungdomsfrågor som ställs upp i lagen har inte kunnat uppfyllas. Undersökningar visar att förfarandet inför ungdomsdomstolen varierar och till stor del beror på den enskilde domarens personlighet. I praktiken är det vidare så att mer än hälften av ungdomsåklagarna även arbetar med allmänna brottmål medan omvänt två tredjedelar av de domare och åklagare som arbetar med allmänna brottmål även handlägger ungdomsmål. Vidare har undersökningar visat att åklagarna inte utnyttjar Jugendgerichtshilfe i avsedd omfattning och att den har ett mycket begränsat inflytande över domstolens avgörande. Den målkonflikt mellan uppfostran och hjälp, å ena sidan, och straff, å andra sidan som finns inbyggd i systemet kommer tydligt till uttryck i just Jugendgerichtshilfes verksamhet.

I USA finns sedan sekelskiftet ett system med juvenile courts. Systemen skiljer sig åt i de olika delstaterna, men huvuddragen kan beskrivas på följande sätt. De amerikanska ungdomsdomstolarna är specialdomstolar skilda från de domstolar som handlägger brottmål med vuxna lagöverträdare. I vissa situationer, bl.a. beroende på brottets svårhetsgrad, kan emellertid en underårig hänvisas till vuxensystemet och dömas där. Ungdomsdomstolen handlägger emellertid inte bara vad vi betecknar som brottmål utan även de fall där det kan finnas skäl för ett ingripande från samhällets sida på grund av den unges eget beteende eller på grund av den miljö han vistas i, alltså de fall som i Sverige handläggs av allmän förvaltningsdomstol. Vid en beskrivning av det amerikanska systemet är det således viktigt att hålla i minnet att det amerikanska begreppet juvenile delinquency är vidare än det svenska uttrycket ungdomsbrottslighet och innefattar s.k. status offences, dvs. gärningar som betraktas som brott om de begås av en ungdom men inte om de begås av en vuxen. Som exempel kan nämnas fylleri, att rymma från sitt hem, lösdriveri och andra handlingar som kan anses farliga för en ung människas utveckling. Ingripanden som i Sverige i dessa fall sker enligt sociallagstiftningen sker således i USA enligt strafflagstiftningen.

Avsikten med införandet av ungdomsdomstolar var att skapa ett system där de unga kunde särbehandlas på grund av sina särskilda behov och där man skulle ersätta det traditionella straffet med individanpassade behandlingsåtgärder i syfte att rehabilitera den unge i stället

för att straffa honom. Skaparna av systemet med ungdomsdomstolar, vilket byggde på den s.k. behandlingstanken, föreställde sig en informell domstol vars åtgärder syftade till att tillgodose "barnets bästa".

Genom att systemet med ungdomsdomstolar gjorde skillnad mellan de unga och de vuxna lagöverträdarna modifierades också procedurreglerna och man försökte undvika den stigmatisering en brottmålsrättegång ansågs innebära. I samma syfte ägde förhandlingarna rum inom stängda dörrar, tillgången till handlingar i målet var begränsad, förhandlingen protokollerades inte och domstolen fann i sitt utslag att barnen var kriminella snarare än skyldiga till ett visst åtalat brott. Detta hade sin grund i att det inte var det aktuella brottet som stod i centrum utan den unges bakgrund. På grund härav ansågs det också obehövligt med jury, försvarare, bevisregler och överhuvudtaget de processregler som styrde systemet för de vuxna.

Tanken med systemet var att en lagfaren domare, assisterad av socialarbetare, skulle undersöka den unges bakgrund, finna anledningen till den ifrågavarande missanpassningen, och upprätta en behandlingsplan för att möta den unges behov. Domstolen skulle fästa mindre vikt vid det brott som den unge hade begått eftersom det inte sade särskilt mycket om barnets verkliga behov och i stället främst fästa uppmärksamhet på den unges karaktär och livsstil.

Trots kritik bestod systemet med ungdomsdomstolar i princip oförändrat fram till 1960-talet. Efter en dom av USA:s högsta domstol 1967 började man emellertid förändra ungdomsdomstolarna genom införandet av formella procedurregler. Rättsfallet ledde till att det i förfarandet vid ungdomsdomstolen infördes vissa procedurregler för att garantera rättssäkerhet, bl.a. rätten till ombud, rätten att ta del av anklagelsen, rätten att konfrontera och korsförhöra vittnen. Högsta domstolen fortsatte därefter i en rad rättsfall att utjämna en del av skillnaderna mellan de båda systemen. Som ett exempel kan nämnas att Högsta domstolen har gett den underårige rätt att ta del av de handlingar i målet som ligger till grund för domstolens ställningstagande och slagit fast att bevisningen för en fällande dom även i ungdomsdomstolen skall ha den styrkan att det är ställt utom rimligt tvivel att den åtalade är skyldig. I ett fall från 1971 förvägrade Högsta domstolen emellertid de unga den för vuxna författningens rätten till juryrättegång och hejdade därmed utvecklingen mot lika procedurregler i de båda systemen. Högsta domstolen fruktade att juryrättegångar skulle verka negativt på det informella förfarandet i ungdomsdomstolen och rättfärdigade procedurskillnaderna mellan de olika systemen med att det beträffande de unga gällde behandling och beträffande de vuxna straff och att denna terapeutiska inriktning inte krävde lika många procedurregler.

Systemet med ungdomsdomstolar har i tiden därefter genomgått ytterligare en hel del förändringar, både genom lagstiftning och rättspraxis. De har inneburit ett närmande till den ordinära brottmålsprocessen, både procedur- och innehållsmässigt. Systemet utsätts emellertid fortfarande för stor kritik främst ur rättssäkerhetssynpunkt.

Det finns röster i den amerikanska debatten som anser att det är bättre att avskaffa ungdomsdomstolarna och i stället låta de unga dömas i samma system som de vuxna med alla de procedurregler som där finns för att garantera rättssäkerhet och att vuxensystemet i stället anpassas efter de ungas särskilda behov.

Skälen för regeringens bedömning: Enligt regeringens mening finns det otvivelaktigt ett behov av ett brottmålsförfarande speciellt avpassat för ungdomar. Ett sådant förfarande får dock inte innebära att det görs avkall på de krav på rättssäkerhet som måste gälla inom det straffrättsliga området. Den speciella ordning som är lämpad för ungdomsmål kännetecknas ju inte av lättnader i rättssäkerhetsgarantierna utan av att förfarandet är snabbt, effektivt och hanteras av de för uppgiften mest lämpade personerna.

Aven om det är befogat att särskilja ungdomsmålen från andra brottmål måste man hålla fast vid vissa oeftergivliga principer för ett domstolsförfarande, såsom rättssäkerhet, rättvisa och konsekvens i tillämpningen av regelsystemet. De formella regler som finns i rättegångsbalken garanterar dessa principer och det finns påtagliga risker för att dessa principer sätts ur spel om handläggningen – såsom förutsätts i en ungdomsdomstol – sker på ett fritt, otvunget och informellt sätt. En ordinär brottmålsprocess ger också de bästa garantierna för att ansvarsfrågan blir ordentligt utredd och att det ställs höga krav på bevisningens styrka.

Det har enligt regeringens uppfattning inte heller något värde i sig att ungdomsmålen handläggs i en speciell, från den övriga domstolsorganisationen skild, domstol. Det är tvärtom önskvärt att den kompetens och erfarenhet, liksom de resurser som finns i den allmänna domstolsorganisationen, tas till vara. Mot den bakgrunden framstår det som självklart att de fördelar man skulle kunna uppnå med ungdomsdomstolar när det gäller att åstadkomma ett för ungdomar speciellt anpassat förfarande som inte kommer i konflikt med rättssäkerhetskraven lika väl, eller t.o.m. bättre, kan uppnås inom ramen för den befintliga domstolsorganisationen. Det finns, som vi skall återkomma till, utrymme för att inom den vanliga domstolsorganisationen vidta en rad åtgärder som syftar till att åstadkomma ett sådant, för ungdomsmål, anpassat förfarande.

När man talar om en jourdomstol är det önskemålet om en förkortning av tiden mellan brott och dom som är grunden för resonemangen.

De vinster som avses i sådana sammanhang är främst av en annan natur än de processekonomiska. Man har mest talat om det kriminalpolitiska behovet av att avståndet i tiden mellan brott och dom blir så kort att sambandet mellan brott och straff markeras tydligt. Man har nog också menat att brottsligheten skulle minska om det fanns ett snabbt verkande reaktionssystem. Jourdomstolsfrågan har också setts från den misstänktes utgångspunkt. Man har sagt att ju längre tid som förflyter från gärningstillfället, desto större är risken att påföljden framstår som obehövlig eller orättfärdig.

Inledningsvis måste man dock ställa sig frågan vad som egentligen avses med begreppet jourdomstol. Antingen avses en domstol som tjänstgör även under icke-ordinarie arbetstid för att möjliggöra att domstolsförhandlingen hålls i mycket nära anslutning till brottet, eller också avses med jourdomstol att man tillgodoser önskemålet av en mycket snabb handläggning av vissa brottmål. Endast det förra alternativet kan betecknas som en jourdomstol i egentlig mening. Utgångspunkten måste då vara att målet skall kunna avgöras vid ett enda rättegångstillfälle, vilket skall ligga i omedelbar anslutning till brottet eller brottsupptäckten. Det finns inte skäl att införa ett system där den unge ställs inför rätten mycket kort tid efter brottet, men där handläggningen inte kan avslutas vid det tillfället utan måste skjutas upp till en senare tidpunkt. Med ett sådant system skulle det nämligen inte finnas någon anledning att ha en jourdomstol, eftersom målet då lika väl kan handläggas på ordinarie tjänstgöringstid.

Ett system med jourdomstolar i egentlig mening innebär stora kostnader, vilket i det statsfinansiella läge som råder i dag är ett starkt argument mot att inrätta jourdomstolar. Ett jourdomstolssystem förutsätter bl.a. jourtjänstgöring för de inblandade. Det gäller också advokater, eftersom ett jourdomstolssystem sannolikt skulle kräva att offentlig försvarare förordnades i de flesta mål. Jourdomstolar som dömer för brott samma dag som de begåtts eller påföljande morgon torde inte kunna få en tillräcklig sysselsättning annat än på vissa platser och kanske bara under vissa tider. Det skulle därför förmodligen bli mycket svårt att utnyttja jourdomstolens resurser helt och hållet eftersom måltillströmningen inte kan bli jämn och variationerna inte kan förutses.

Det finns också en rad praktiska problem med ett sådant jourdomstolssystem. Bland annat skulle det innebära vissa svårigheter nattetid. Möjligen kan man kräva av de misstänkta att de ställer upp vid alla tider på dygnet. Målsägande och vittnen kan emellertid inte gärna tvingas att inställa sig mellan kl. 24.00 och kl. 08.00. Detta minskar ytterligare möjligheterna att omedelbart handlägga mål om ansvar för förnekade gärningar. Man torde vidare ha anledning att räkna med att de misstänkta ofta är påverkade av alkohol eller narkotika när de grips för ett brott som i sig passar för jourdomstolshantering. Särskilt om det är första gången de grips befinner sig många i ett slags chocktillstånd. De kan ha svårt att sätta in brottet i ett större orsakssammanhang och redogöra för motiven till sitt handlande och ange eventuella förmildrande omständigheter. Deras förutsättningar för att själv ta tillvara sin rätt är långtifrån de bästa. Målsägandens hälsotillstånd kan också hindra att denne kan inställa sig och höras i målet. Vidare gäller enligt 32 kap. 1 § rättegångsbalken att, om en part eller annan enligt rättens beslut skall infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången, skall han erhålla skäligt rådrom därtill. Om ett jourdomstolssystem för ungdomar skall ha några kriminalpolitiska effekter, får man förutsätta att den misstänkte tvingas att underkasta sig att målet avgörs genast. Han kan inte rimligen få välja att rättegången sker först vid ett senare tillfälle. I ett sådant läge uppstår problemet att den misstänkte inte

kommer att erhålla skäligt rådrom. Man kan vidare misstänka att offentliga försvarare många gånger kommer att behöva uppskov för att undersöka möjligheterna till vidare utredning. I andra fall behöver försvararen ytterligare tid för att gå igenom målet tillsammans med den misstänkte. Risken är därför stor att man i många fall skulle uppnå en mycket snabb första inställelse inför rätten, men förhandlingen skulle sedan behöva skjutas upp. Att dela upp handläggningen på flera förhandlingar skulle också strida mot den s.k. koncentrationsprincipen och motverka själva syftet med att inrätta jourdomstolar.

Till detta skall läggas svårigheterna att genast få fram en förundersökning och en personutredning. Risken är också stor att målsäganden regelmässigt inte kan få sin skadeståndstalan prövad i samband med brottmålet.

Även om man anlägger ett bredare perspektiv och med begreppet jourdomstol avser en mycket snabb handläggning av ungdomsmålen – att domstolsförhandlingen t.ex. äger rum inom någon vecka från brottet – finns det problem.

Det största problemet med att få ett system med jourdomstolar att fungera också i denna vidare betydelse är att det måste vidtas en rad åtgärder innan en domstol kan hålla förhandling. De två största hindren ligger i att brottet måste utredas, vilket normalt sker vid en förundersökning enligt 23 kap. RB och i att man i många fall måste ha en utredning om den misstänktes personliga förhållanden. En jourdomstols-hantering kan också möta svårigheter av hänsyn till att målsäganden kanske inte hinner göra sin rätt gällande i målet, eftersom hans anspråk tar tid att utreda och precisera.

Brottsutredningen är själva nyckeln till ett system med jourdomstolar. Om straff skall kunna utdömas i mycket nära anslutning till brottet ställs det nämligen mycket långtgående krav på att brottsutredningen skall vara snabb. Brottsutredningen måste i så fall kunna avslutas praktiskt taget i omedelbart samband med brottsanmälan. Den största förutsättningen för att lyckas med det är att slopa eller begränsa kravet på förundersökning i ungdomsmål. Det finns dock inte några förutsättningar för att i ökad utsträckning underlätta förundersökning bortsett från mål där påföljden kan antas stanna vid böter. Dessa brott är samtidigt inte särskilt intressanta i det här sammanhanget. Ett viktigt skäl till att bibehålla kravet på förundersökningen i ungdomsmål är att denna i just ungdomsmålen fyller en viktig kriminalpolitisk funktion.

Frågan blir närmast om man kan skapa förutsättningar för att avsluta brottsutredningen omedelbart i samband med brottsanmälan. Det torde oftast bli fråga om erkända, inte så allvarliga brott. Om en brottsutredning skall kunna avslutas omedelbart förutsätter det att alla förhör kan ske omedelbart och att man inte behöver avvakta någon utredning som t.ex. läkarintyg, yttrande från Statens kriminaltekniska laboratorium, analysbevis och värderingsintyg.

Rätten har i dag också en mer eller mindre långtgående skyldighet att inhämta yttranden eller särskilda utredningar om den tilltalades person. *Personutredningen* har ofta en avsevärd betydelse för domstolens ställningstagande i påföljdsfrågan och det finns inga förutsättningar för

att slopa kravet på personutredning. Ett införande av jourdomstolar måste således bedömas även utifrån förutsättningen att en personutredning i princip alltid måste äga rum innan målet kan avgöras. Ett jourdomstolsförfarande skulle sannolikt kräva att personutredningen kunde genomföras omedelbart.

En annan faktor som måste beaktas är utredningen om *målsägandeanspråken*. En målsägandes talan om skadestånd i anledning av brott får vid domstolen föras i samband med åtal för brottet (22 kap. 1 § RB). Åklagaren är på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra dennes talan, om det kan ske utan väsentlig olägenhet och hans anspråk inte är uppenbart obefogat. En målsägande kan ha ett starkt intresse av att målet blir prövat omgående så att han får ut sitt skadestånd inom rimlig tid. I många fall kan han emellertid ha svårt att snabbt ange sina krav.

Att talan om ansvar och om skadestånd handläggs samtidigt är i de flesta fall viktigt med hänsyn inte bara till de processekonomiska fördelar som detta innebär för parterna och för samhället utan också av hänsyn till målsägandens särskilda intresse av att i möjligaste mån få sina anspråk prövade i brottmålet. För att i ökad utsträckning klara av skadeståndstalan inom ramen för brottmålsprocessen skärptes 1988 kraven för att få avskilja ett skadestånd från brottmålet. I bästa fall orsakar skadestandsfrågor endast obetydliga merkostnader om de handläggs i brottmålet. Avskiljs skadeståndstalan till handläggning som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål kan processkostnaderna totalt sett bli fördubblade eftersom bevisningen och allting annat ofta behöver upprepas. Målsäganden måste också i ett sådant fall ofta komma till domstolen vid ytterligare ett tillfälle, vilket i vissa fall kan vara mycket betungande. Det är emellertid mycket vanligt att målet leder till tredsakodot mot den tilltalade eller att målet avskrivs. Anledningen till att målet avskrivs är inte sällan att målsäganden inte vill driva målet vidare när det ankommer på honom själv att agera och kan innebära att han eller hon avstår från att göra ett rättmätigt skadestandskrav gällande.

För att målsägandens skadeståndstalan skall kunna handläggas samtidigt som brottmålet krävs att anspråket är så pass preciserat att det kan ligga till grund för en domstolsprövning. Det kan redan i dag i mål med häktade, som ändå i normalfallet dröjer några veckor innan de avgörs, vara svårt att få fram ett preciserat anspråk. Svårigheterna blir naturligtvis än större om det enskilda anspråket måste preciseras praktiskt taget omedelbart. Målsäganden kan nämligen behöva återopa intyg av olika slag för att styrka sitt anspråk.

En ordning där man försämrade möjligheterna för målsäganden att få sin rätt, vilket otvivelaktigt skulle bli fallet i ett system med jourdomstolar, skulle rimma illa med regeringens strävanden mot en bättre ställning för brottsoffer.

Regeringen anser, liksom Ungdomsbrottskommittén, att man i och för sig kan uppnå vissa kriminalpolitiska fördelar med ett jourdomstolsförfarande i ungdomsmål. Bl.a. kan sambandet mellan brott och straff markeras tydligare än vad som sker i dag. Frågan är emellertid om de

kriminalpolitiska vinster som kan göras väger tyngre än de nackdelar som orivelaktigt finns med jourdomstolar.

Av redovisningen i det föregående om brottsutredning, personutredning och målsägandanspråk följer att målunderlaget för en jourdomstol som skall döma i omedelbar eller mycket nära anslutning till brottet inte kan bli särskilt stort. Beträffande bötesbrott kan man i och för sig tänka sig ett enkelt och snabbt förfarande – butikssnattaren som grips kan t.ex. omedelbart inställas vid rätten och lagföras omgående. När det gäller sådana brott finns det emellertid redan i dag ett snabbt förfarande, nämligen strafföreläggande. Vidare finns föreläggande av ordningsbot som ju innebär att brottet kan lagföras på platsen. De brott som skulle vara av intresse för ett jourdomstolssystem för ungdomar är sådana av högre svårhetsgrad.

Regeringen anser mot den ovan redovisade bakgrunden att det finns så stora nackdelar, ur såväl rättssäkerhetssynpunkt som process-ekonomiska, ekonomiska och rent praktiska synpunkter, med jourdomstolar att sådana inte bör inrättas.

Betydelsen av att domstolshandläggningen äger rum i omedelbart samband med brottet bör heller inte överdrivas. Varje led i en lagföring – brottsutredning, personutredning och handläggning vid domstol samt även åklagarens handläggning av frågor om åtalsunderlåtelse – har sannolikt sin kriminalpolitiska betydelse, eftersom det, rätt utformat och utfört, gör klart för den unge att samhället reagerar mot hans eller hennes brottsliga verksamhet. Det kan rentav i en del fall finnas vissa fördelar med att lagföringen tar något längre tid. Den unge får då tid på sig att fundera över vad som hänt och han får också möjlighet att vidta åtgärder för att avhjälpa eller begränsa den skada målsäganden kan ha lidit genom brottet.

Regeringen anser sammanfattningsvis att det är viktigt att lagföringen av de unga går snabbt, men att det inte är nödvändigt att den unge tas direkt från brottsplatsen till domstolen. Det bakomliggande kriminalpolitiska syftet med ett system med ungdoms- eller jourdomstolar för handläggning av ungdomsmål bör tillgodoses på annat sätt än genom att sådana domstolar inrättas. Åtgärder bör i stället vidtas för att se till att handläggningen i den vanliga brottmålsordningen går så fort som möjligt i ungdomsmål. Ändringar med en sådan inriktning bör därför göras i den nuvarande lagstiftningen om unga lagöverträdare. Det förtjänar dock att påpekas att vid bedömningen av vilka åtgärder som därvidlag är lämpliga hänsyn måste tas till ambitionen att ytterligare engagera föräldrar och andra som står den unge nära i samband med lagföringen. Denna ambition kan ju försvåras i praktiken om åtgärder skall vidtas inom mycket korta tidsrymder. Samma svårigheter kan i det avseendet befaras i fråga om socialnämndens och socialtjänstens medverkan vid lagföring av unga. Lagföringen bör inte heller gå så snabbt att den påtagligt försvårar för målsäganden att få sina skadeståndsanspråk prövade i brottmålsrättegången.

6.1 Gällande ordning

Reglerna om förundersökning finns i 23 kap. rättegångsbalken (RB) och i förundersökningskungörelsen (1947:948, FUK). Vissa regler som berör förundersökningen finns också i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Bestämmelserna i förordningen (1988:217) om försöksverksamhet med snabbare utredningar rörande unga lagöverträdare förtjänar särskild uppmärksamhet.

En förundersökning har två huvudsyften. Det ena är att utröna om brott föreligger och i så fall att klarlägga vem som kan skäligen misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för åtal. Det andra huvudsyftet är att bereda målet så att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang vid den kommande huvudförhandlingen (23 kap. 2 § RB). Under förundersökningen skall också eventuella enskilda anspråk utredas. Vidare får den misstänkte genom förundersökningen möjlighet att förbereda sitt försvar.

Förundersökning skall inledas så snart det finns anledning anta att ett brott som ligger under allmänt åtal har förövats (23 kap. 1 § RB). Från denna i princip absoluta förundersökningsplikt finns det dock några undantag.

I 23 kap. 4 a § RB finns bestämmelser om s.k. förundersökningsbegränsning. Åklagare kan besluta att inte inleda eller att lägga ned en förundersökning *dels* om fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimlig proportion till sakens betydelse och en eventuell påföljd kan antas stanna vid böter, *dels* om man kan presumera att åtal inte kommer att väckas till följd av bestämmelser om åtalsunderlåtelse eller om särskild åtalsprövning. I sistnämnda hänseende förutsätts dock att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts genom att förundersökning inte inleds eller läggs ned. För de unga lagöverträdarna anses förundersökningen ha ett visst kriminalpolitiskt egenvärde och är därför obligatorisk även om åtalsunderlåtelse kommer att ske med stöd av 1 § LUL. Enligt 5 a § LUL får dock åklagare, om åtalsunderlåtelse beslutats och den unge misstänks ha begått annat brott dessförinnan, besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller emellertid inte om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte äger rum.

Förundersökning får också underlåtas beträffande brott för vilket inte är föreskrivet svårare påföljd än böter, under förutsättning att det ändå föreligger tillräckliga skäl för åtal (23 kap. 22 § RB).

Även reglerna om rapporteftergift enligt 9 § andra stycket polislagen (1984:387) och 5 kap. 5 § polisförordningen (1984:730) kan på sätt och vis betraktas som undantag från förundersökningsplikten.

Beslut om att inleda förundersökning fattas av polismyndighet eller åklagare. Det är normalt sett polismyndigheten som inleder en förundersökning och behåller undersökningsledningen så länge man befinner sig på spaningsstadiet. När förundersökningen har fortskridit så långt att

någon skäligen kan misstänkas för brottet, skall åklagaren normalt överta ledningen, s.k. åklagarinträde. Om saken är av enkel beskaffenhet, kan dock undersökningsledningen ligga kvar hos polismyndigheten (23 kap. 3 § första stycket RB).

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen har i samråd utfärdat föreskrifter och allmänna råd om ledningen av förundersökning m.m., det s.k. *fördelningscirkuläret* (Föreskrifter och allmänna råd för polisväsendet FAP 403-5 och Riksåklagarens författningssamling RÅFS 1979:1, RÅC I:C 95). I en bilaga räknas upp ett antal brott vilka som regel anses vara av enkel beskaffenhet. Förundersökning beträffande brott som räknas upp i bilagan kan normalt ledas av polismyndighet både under spanings- och utredningsskedet. Det kan naturligtvis av olika anledningar finnas skäl för åklagaren att träda in som undersökningsledare, oavsett brottets beskaffenhet. Åklagaren kan dessutom alltid, med stöd av 23 kap. 3 § första stycket RB, ta över undersökningsledningen därför att det finns särskilda skäl till det.

I fördelningscirkuläret anges vidare ett antal fall i vilka polismyndighet som är undersökningsledare skall underrätta åklagaren. När en förundersökning avser brott av särskilt allvarlig beskaffenhet skall polismyndigheten genast lämna meddelande om brottet till åklagaren och fortlöpande hålla denne underrättad om förundersökningens gång. Härigenom har åklagaren möjlighet att när som helst träda in som undersökningsledare.

Det är undersökningsledaren som svarar för hur undersökningen bedrivs. Undersökningsledaren bör ha fortlöpande kontakter med utredningspersonalen så att han kan överväga om ytterligare åtgärder behöver vidtas. Undersökningsledaren är skyldig att se till att tillräckligt täta kontakter kommer till stånd. I vissa fall är kontaktskyldigheten författningsreglerad.

Bestämmelsen i 2 § FUK föreskriver att undersökningsledaren, om denne är annan än åklagare, skall hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång vid förundersökning mot någon som inte fyllt 18 år, om det inte är obehövt. Vid förundersökning mot annan behöver sådan underrättelse ske endast om det krävs med hänsyn till brottets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt. På detta sätt skapas en möjlighet för åklagaren att rent faktiskt utöva sin rätt enligt 23 kap. 3 § första stycket RB att ta över förundersökningsledningen, om det finns särskilda skäl för det.

I 2 § FUK stadgas vidare att åklagarna och polisen regelbundet skall samråda för att motverka dröjsmål i förundersökningar mot dem som inte fyllt 18 år.

När en förundersökning leds av polismyndigheten har åklagaren enligt 23 kap. 3 § andra stycket RB rätt att meddela anvisningar för hur förundersökningen skall bedrivas. Om åklagaren meddelar en anvisning innebär det inte att han tar över ledningen av förundersökningen, utan polismyndigheten är alltjämt självständig ledare av denna. Inom anvisningsinstitutets ram kan utredningspersonalen, eller polismyndighetens undersökningsledare, få åklagarens bedömning av ett sak- eller

Lagen anger ingen tidsfrist för förundersökningen. Enligt 23 kap. 4 § andra stycket RB skall emellertid förundersökningen bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger. I vissa fall måste förundersökningen bedrivas med särskilt stor skyndsamhet, t.ex. om den misstänkte är häktad. Enligt 24 kap. 18 § RB skall rätten i sådant fall sätta ut den tid inom vilken åtal skall väckas. Tiden får därvid inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt.

Den som inte är anhållen eller häktad och som kan misstänkas för brottet, är skyldig att stanna kvar för förhör under som mest tolv timmar (23 kap. 9 § första stycket RB). Vad särskilt gäller förhör med unga sägs i 16 § FUK bl.a. att socialnämnden i god tid skall underrättas om tid och plats för förhör med den som är under 20 år, om det finns skäl till antagande att vad som förekommit bör föranleda ingripande från socialnämnden. Skall förhör hållas med den som är intagen i sådant hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), i anledning av brott eller lagstridig gärning, skall även den som förestår hemmet underrättas.

Förhör under förundersökningen är inte offentliga. I 23 kap. 10 § RB finns regler om vilka som får närvara vid sådana förhör. Av rätts-säkerhetsskäl och av hänsyn till angelägenheten att kunna styrka vad som förekommit vid förhöret bör enligt 23 kap. 10 § RB om möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara. Undersökningsledaren får bestämma om någon annan än ett vittne får övervara ett förhör. Vid förhör som hålls på den misstänktes begäran har han och hans försvarare rätt att närvara. Även vid annat förhör får försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen. Om den som skall höras begär att någon skall få vara närvarande vid förhöret, får detta enligt 7 § tredje stycket FUK beviljas, om det kan ske utan men för utredningen. Vid förhör med den som är *under* 15 år bör enligt 23 kap. 10 § RB den som har vårdnaden om honom vara närvarande. En förutsättning är även här att det kan ske utan men för utredningen. Som redovisats i det föregående kan också företrädare för socialnämnden vara närvarande vid förhör med den som inte har fyllt 20 år.

Då förundersökningen kommit så långt att någon skäligen misstänks för brottet, skall han, då han hörs, underrättas om misstanken. Den misstänkte och hans försvarare har rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som förekommit vid undersökningen. De har därvid rätt att ange den utredning de anser önskvärd och i övrigt anföra vad de anser nödvändigt. Underrättelse om detta skall lämnas eller sändas till den misstänkte och hans försvarare, varvid skäligt rådrum skall beredas dem. Åtal får inte beslutas innan detta har skett. Enligt 23 kap. 18 § RB har en misstänkt och hans försvarare en i princip ovillkorlig rätt att ta del av utredningsmaterialet innan åtal beslutas. I 12 a § FUK föreskrivs hur underrättelse enligt 23 kap. 18 § RB skall ske.

En förundersökning kan enligt rättegångsbalken upphöra på två olika sätt – genom nedläggande eller avslutande. I 23 kap. 4 § RB stadgas att

förundersökning skall läggas ned när det inte längre finns anledning att fullfölja den. Så skall t.ex. ske om förfarandet inte är straffbart, om den misstänkte är under 15 år eller har lämnat landet och inte kan antas återvända eller, vilket torde vara det vanligaste, om brottet inte har klarats upp. Nedläggningsbeslutet kan fattas när som helst under undersökningens gång.

Enligt 23 kap. 20 § RB skall, då förundersökningen avslutats, beslut meddelas om åtal skall väckas. Enligt 23 kap. 21 § RB skall vid förundersökningen föras protokoll över vad som förekommit av betydelse för utredningen. Protokollet bildar underlag för åtalsfrågans bedömande och anordnandet av huvudförhandling vid rätten.

I syfte att åstadkomma snabbare handläggning av mål mot unga startades den 1 juli 1988 en försöksverksamhet i åtta åklagardistrikt. Samtliga åklagarmyndigheter, polismyndigheter och socialnämnder i de åtta distrikten berörs. Avsikten med försöksverksamheten är att ta till vara de idéer och uppslag som kan komma fram och som främjar ett gott samarbete mellan myndigheterna och i övrigt medverkar till en snabbare handläggning. Verksamheten regleras av *förordningen om försöksverksamhet med snabbare utredningar rörande unga lagöverträdare*. Enligt 2 § gäller i fråga om den som har fyllt femton men inte arton år och är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa, att polismyndigheten genast skall underrätta socialnämnden. I sådana fall skall vidare förundersökningen bedrivas med särskild skyndsamhet och vara avslutad inom två veckor om inte utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter gör detta omöjligt (3 §). Vid förundersökningen bör i första hand anlitas polispersonal som särskilt avdelats för eller annars har erfarenhet av frågor om unga lagöverträdare (4 §). Har den unge tidigare varit föremål för förundersökning bör företrädesvis samma personer tilldelas den nya. Detta gäller också för åklagarens handläggning, om det kan ske utan väsentlig olägenhet.

Åklagaren skall så snart som möjligt ta ställning till om yttrande enligt 3 § LUL skall inhämtas (5 §). Ytrandet från socialnämnden får avges muntligen (6 §). Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall normalt meddelas den unge vid ett personligt sammanträffande inom en vecka efter det att förundersökningen har avslutats. Åklagaren bör sträva efter att den unges vårdnadshavare är närvarande vid sammanträffandet. Också företrädare för socialnämnden bör ges tillfälle att närvara (7 §). Vid sammanträffandet bör åklagaren särskilt höra efter i vilken utsträckning den unge har försökt gottgöra eller avhjälpa skada som uppkommit genom brottet. Åklagaren bör också för den unge förklara innebörden av beslutet och det skötsamhetskrav det är förenat med. Han skall också förklara vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

Samtidigt som försöksverksamheten startade trädde vissa lagändringar om åtgärder mot unga lagöverträdare i kraft (prop. 1987/88:135, bet. 1987/88:JuU36, rskr. 1987/88:403, SFS 1988:822). Bland annat innebar lagändringarna att ett uttryckligt skötsamhetskrav skrevs in i 5 § LUL. Till skötsamhetskravet är knutet en möjlighet att återkalla ett beslut om åtalsunderlåtelse (se bestämmelsens andra stycke). För att

markera att återfall i brott har avgörande betydelse för frågan om en åtalsunderlåtelse skall återkallas gjordes ett tillägg i andra stycket av innebörd att det vid den bedömningen särskilt skall beaktas om den unge återfallit i brott inom sex månader från beslutet. Vidare infördes ett nytt stycke i 1 § som innebär att det ställs ökade krav på att unga lagöverträdare efter förmåga medverkar till att ställa till rätta efter brottet. Polisen fick genom den nya lagstiftningen också en uttrycklig rätt att anmoda unga lagöverträdare att ställa till rätta (se 6 b § LUL). Enligt en ny bestämmelse, 6 c §, skall vårdnadshavaren omedelbart underrättas om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott. Undantag gäller om det finns särskilda skäl mot att underrättelse sker. För att ge möjligheter till en snabbare reaktion på brottet fick åklagaren vidgade möjligheter att utfärda strafföreläggande. Vidare infördes, för att öka snabbheten i mål mot unga, nya regler om att socialnämndens yttrande till åklagaren eller domstolen normalt skall avges inom en viss kortare tid.

Försöksverksamheten och ändringarna i lagstiftningen har utvärderats av Brottsförebyggande rådet (BRÅ). Utvärderingen avser de åtta försöksdistrikten och motsvarande antal undersökningsdistrikt och visar att lagändringarna inte har lett till att tiderna för handläggning hos polis, åklagare, domstol och socialtjänst förkortats. Däremot tycks försöksverksamheten ha lett till att tiderna för handläggning av ungdomsmål förkortats hos polis och åklagare. Enligt BRÅ är det sannolikt inte regeländringarna som är förklaringen till den snabbare handläggningen. I stället är det troligt att den omständigheten att ungdomsmålen uppmärksammats i dessa distrikt och att organisatoriska förändringar genomförts har haft betydelse.

Ett av försöksdistrikten är Handens åklagardistrikt. Handens åklagardistrikt har i Ungdomsbrottskommitténs betänkande tjänat som exempel på att lokala organisatoriska förändringar har lett till att verksamheten har genomgått en positiv utveckling. Det finns skäl att här närmare redogöra för hur man där handlägger ungdomsmålen.

Arbetet i distriktet har inte förändrats på något radikalt sätt sedan försöksförordningen trädde i kraft. Vad som skett är att man har stramat upp det tidigare arbetssättet och i någon utsträckning prövat nya vägar. Centralt är samarbete, snabbhet och tydlighet, vilket är avsett att gälla hela vägen från brottet till och med den slutliga reaktionen.

På åklagarmyndigheten har man genomfört en del organisatoriska förändringar. Ungdomsmålen lottas på tre av åklagarna i stället för som tidigare på sju. Dessa mål diarieförs i en egen serie och sköts av en särskild sekreterare, som därmed får en särskild kännedom om vilka polismän och socialsekreterare som handlägger ungdomsmålen i distriktet. Åklagaren går in som förundersökningsledare tidigare och i fler mål än i andra fall. I stället för regeln att förundersökningsledningen ligger hos polisen i mål av enklare beskaffenhet gäller i praktiken en "sexmånadersregel". Vid brott med upp till sex månader i straffskalan och vid grovt rattfylleri leds förundersökningen av polismyndigheten och i annat fall av åklagaren. Detta innebär att vanliga ungdomsbrott såsom stöld, biltillgrepp och misshandel faller på

åklagaren. Åklagaren försöker bedriva ett aktivt förundersökningsledarskap och ger vid behov direktiv och anvisningar. Strävan är att inte utreda i onödan och verka för att arbetet inriktas på väsentligheter. Under det första försöksåret hade åklagarna regelbundna veckoträffar med polismännen. Därefter kunde kontakterna skötas per telefon.

Åtalsunderlåtelse meddelas ofta vid förmögenhetsbrott, medan åtal i regel väcks vid våldsbrott, skadegörelse, narkotikabrott, rattfylleribrott och olaga vapeninnehav. Återfall i brott medför också i regel åtal. Det möte där åklagaren underrättar den unge om ett beslut om åtalsunderlåtelse görs lite rättegångsliknande. Den unge åtföljs av sina föräldrar, och företrädare från socialtjänsten medverkar ibland. Den unge får en handling angående åtalsunderlåtelser som han skriftligen kvitterar. Omkring sex veckor efter mötet gör åklagaren en förfrågan hos socialtjänsten hur stödåtgärderna fungerar.

Inom Handenpolisen finns en särskild ungdomsrotel som består av en chef och sex till åtta kriminalpoliser. Så snart en underårig misstänks för brott underrättas normalt såväl föräldrar som socialtjänst. Socialtjänsten ges tillfälle att genast starta sin utredning och polisen lämnar därvid de upplysningar som efterfrågas. Skadestandsfrågan utreds noggrant av polisen. Målsägandens krav och dess grunder presenteras för den unge och hans föräldrar. Den unges vilja att ersätta eller på annat sätt göra rätt för sig efterfrågas och noteras.

Inom socialtjänsten finns särskilda ungdomshandläggare. Delegationsrätten utnyttjas, vilket innebär att enskilda handläggare många gånger avger yttrandena.

Vid Handens tingsrätt lottas ungdomsmålen på två rådmän. Huvudförhandling hålls normalt inom två till fyra veckor från det att åtal väckts. Den unges föräldrar och företrädare för socialtjänsten är ofta närvarande. Domen avkunnas regelmässigt i parternas närvaro.

6.2 Specialisering inom polis- och åklagarmyndighet, socialtjänst och frivård

Regeringens förslag: Förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år skall normalt ledas av polis eller åklagare som är särskilt lämpad för uppgiften. Om den unge återkommer efter att ha begått nya brott, skall om möjligt samma polismän och åklagare tilldelas den nya förundersökningen. Det är önskvärt att en specialisering genomförs också inom socialtjänsten. Någon författningsreglering föreslås inte.

Kommitténs förslag i fråga om handläggningen av ungdomsmål hos polis och åklagare innebär att en förundersökning mot unga skall utföras av speciellt utsedda poliser och åklagare. I fråga om handläggningen inom socialtjänsten förordar kommittén att särskilda handläggare

avdelas för arbetet med unga lagöverträdare och att dessa om möjligt ingår i en central ungdomsgrupp. Prop. 1994/95:12

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser är positiva till kommitténs förslag. Från något håll ifrågasätts nyttan av en specialisering vid små myndigheter. Rikspolisstyrelsen föreslår att lagtexten justeras så att det klart framgår att ärenden om brott som begåtts av personer under 18 år inte får handläggas av administrativ personal hos polisen. Flertalet remissinstanser är positiva till en specialisering också inom socialtjänsten. Några påtalar att förslaget är mycket resurskrävande och att det inte kan genomföras i små kommuner. Polismyndigheten i Göteborg påpekar att det för närvarande inte går att styra socialtjänsten som är en kommunal angelägenhet. Kriminalvårdsstyrelsen och flera frivårdsmyndigheter framhåller att frivården bör inkluderas i det föreslagna samarbetet. Från kommunhåll anförts att det på många håll inte är möjligt att arbeta i centrala ungdomsgrupper.

Skälen för regeringens förslag: Praktiska erfarenheter har visat att vägen till en förbättrad och mer effektiv handläggning av ungdomsmål går via organisatoriska förändringar snarare än genom förändringar av det materiella regelverket. Det är nödvändigt att det finns ett väl utvecklat samarbete mellan de myndigheter som handlägger dessa mål, i första hand polis, åklagare och socialtjänst, men också frivården. Det är inte möjligt att enbart lagstiftningsvägen få till stånd ett gott samarbete mellan myndigheterna, men vissa lagstiftningsåtgärder kan skapa en god grund för samarbetet. En åtgärd som enligt regeringens uppfattning skapar en sådan god grund för ett fruktbart samarbete är att man på varje myndighet begränsar antalet personer som handlägger ungdoms-ärenden. En självklar fördel med en specialisering är att handläggarna får en erfarenhet som innebär att de blir särskilt kunniga och skickliga på att hantera just ungdomsmålen. En specialisering kan ge positiva effekter också utåt, i förhållande till de unga och deras föräldrar. Genom att begränsa antalet handläggare på de olika myndigheterna kan en kontinuitet uppnås också i kontakten med dessa. Förutsättningarna för ett förtroendefullt samarbete ökar därmed och upplevelsen av anonyma myndigheter kan antas minska. En specialisering innebär också att kretsen av personer som arbetar med ungdomsärenden hos polis, åklagare och övriga myndigheter blir så begränsad att de kan lära känna varann på ett sätt som sannolikt inte annars är möjligt. En sådan personkännedom är positiv genom att den underlättar det praktiska samarbetet och kan bana väg för ett arbete som präglas av initiativrikedom och flexibilitet. Vidare kan ökad kunskap om de andra yrkesgruppernas arbete och den lagstiftning som styr de olika verksamheterna förbättra samarbetet genom att förståelsen och respekten för deras arbete blir större.

Som redogjorts för ovan (avsnitt 6.1) finns en bestämmelse som bygger på liknande tankegångar i 1988 års försöksförordning (4 §).

Den bestämmelse om specialisering som kommittén föreslår gäller vid förundersökning mot ungdomar under 18 år. De fördelar som finns med en specialisering gäller visserligen i viss utsträckning också i mål med

äldre ungdomar. De speciella regler som i flera avseenden gäller för lagöverträdare under 18 år ger dock den gruppen en särställning. Regeringens övervägande i det följande begränsas därför till den yngre kategorin.

Prop. 1994/95:12

Polisen

Enligt regeringens mening bör det vid alla polismyndigheter finnas poliser som särskilt avdelas för att arbeta med förundersökningar mot ungdomar. Dessa polismän bör normalt anlitas när förundersökning inleds mot den som inte har fyllt 18 år. Vid större myndigheter kan det vara lämpligt att särskilda ungdomsrotlar inrättas. I de mindre polisdistrikten, där det saknas förutsättningar för särskilda ungdomsrotlar, bör det vara tillräckligt att man organiserar verksamheten så att utredningen av ungdomsbrott, så långt det är möjligt, handhas av en eller flera särskilt utsedda polismän. Dessa bör vara erfarna polismän med särskilt intresse och fallenhet för uppgiften. Det är också viktigt att det, i de fall den unge återkommer efter att ha begått nya brott, om möjligt är samma polisman som har hand om den nya förundersökningen.

Frågan är då hur man bäst åstadkommer en sådan ordning. Polisens organisation på lokal nivå och fördelningen av arbetsuppgifter inom polismyndigheterna lämpar sig mindre väl för en reglering i lag. Den förordade ordningen bör dock regleras i någon form. Regeringen föreslår att det i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare tas in en föreskrift om att den som leder förundersökningar mot unga – i de fall förundersökningsledningen ligger på polismyndigheten – skall ha särskild erfarenhet av arbetet med unga lagöverträdare. Det får sedan avgöras av de enskilda polismyndigheterna hur arbetet med utredning av ungdomsbrott i övrigt skall fördelas, givetvis med beaktande av intentionen att ungdomsbrott skall handläggas av poliser som är speciellt skickliga på just detta. Om det bedöms nödvändigt kan Rikspolisstyrelsen ge närmare riktlinjer för genomförandet av regeringens förslag. I lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare bör också föreskrivas att, om den som inte har fyllt 18 år återkommer efter att ha begått nya brott, bör om möjligt de polismän som skötte den tidigare förundersökningen ha hand om den nya.

För närvarande genomförs en förändring av polisdistriktsindelningen i syfte att få en effektivare polisverksamhet. På flera håll har länsstyrelserna, som ansvarar såsom högsta polisorgan i länet för att polisens verksamhet bedrivs enligt gällande föreskrifter och riktlinjer, beslutat att länet skall utgöra en polismyndighet. På andra håll har man valt att genomföra mindre långtgående distriktssammanslagningar för att därigenom minska antalet polisdistrikt i länet. Dessa förändringar torde inte hindra genomförandet av de förslag regeringen nu lägger. Förutsättningarna för att effekterna av specialiseringen skall bli goda torde snarare öka i de nya organisationerna.

Kommittén förordar att det dygnet runt skall finnas poliser som svarar för utredning av ungdomsbrott och som skall finnas tillgängliga antingen i beredskap i hemmet eller i tjänst på polisstationen. Förslaget i den delen har kritiserats som alltför resurskrävande av bland andra Rikspolisstyrelsen. Regeringen anser för sin del att det får ankomma på varje polismyndighet att organisera verksamheten på ett sätt som är avpassat efter de lokala förhållandena. Kommittén har ju inte heller föreslagit någon reglering i berört avseende. Det viktiga är inte, vilket också kommittén framhåller, att skapa en organisationsmodell som alla myndigheter använder i varje enskilt fall, utan att myndigheterna utifrån sina egna erfarenheter skapar den organisation som bäst lämpar sig för deras verksamhet. På det sättet uppnår man enligt regeringens mening det resultat som eftersträvas, nämligen att utredningen av ungdomsbrott skall fungera tillfredsställande och vara effektiv.

Åklagaren

Även åklagarnas handläggning av ungdomsmål bör ske enligt de nu redovisade principerna. De argument som framförts ovan om fördelarna med en specialisering gäller också för dem. En särskild fördel som kan uppnås med speciella "ungdomsåklagare" är enhetlighet i handläggningen av frågor om åtal och åtalsunderlåtelse. Åklagaren kan göra klart för ungdomarna vad de har att rätta sig efter och se till att de verkligen följer besluten, vilket främjar förutsebarhet, tydlighet och konsekvens i systemet. Precis som för polisens del bör gälla att vid återfall skall, om det är möjligt, det nya målet tilldelas den åklagare som handlade det tidigare.

En bestämmelse av denna innebörd bör tas in i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. En liknande bestämmelse finns i 4 § försöksförfordningen. Sistnämnda bestämmelse innehåller emellertid en begränsning när det gäller åklagarens handläggning av ungdomsmål. Specialiseringen i fråga om åklagarens handläggning gäller bara om det kan ske utan väsentlig olägenhet. Det finns inte skäl att behålla denna begränsning.

Det bör alltså vid varje åklagarmyndighet finnas en eller flera "ungdomsåklagare" som särskilt skall handlägga ungdomsmål. Dessa bör ha både stor erfarenhet av åklagararbetet samt intresse och fallenhet för arbetet med ungdomar. Det bör inte komma i fråga, annat än undantagsvis, att en åklagare som inte uppfyller dessa krav handlägger mål där ungdomar är inblandade. Det normala bör vara att man använder sig av särskilda ungdomsåklagare i situationer där detta är möjligt och att åklagarmyndigheterna organiserar sin verksamhet utifrån den utgångspunkten. Det är dock inte nödvändigt – och inte heller möjligt vid mindre myndigheter – att ungdomsåklagaren uteslutande handlägger ungdomsmål. Det viktiga är i stället att målen inte sprids på alltför många åklagare inom samma myndighet. Vid mycket små åklagarmyndigheter kan det antas att den praktiska betydelsen av den föreslagna ordningen bli mindre än vid de myndigheter som är större.

Det har emellertid sitt värde även vid en liten myndighet att en av åklagarna har ett särskilt ansvar för ungdomsmålen och därmed en särskild kunskap om handläggningen av sådana mål. Det är inte nödvändigt att en och samma åklagare för all framtid är avdelad på ungdomsrotel. Tvärtom är det önskvärt att en rotation sker. Det bör dock inte ske med alltför korta mellanrum.

Riksåklagaren bör verka för att åklagardistriktet organiseras på ett sätt som tillgodoser kraven på specialisering.

Socialtjänst och frivård

Erfarenheterna talar för att en specialisering bör genomföras också inom socialtjänsten. Enligt Ungdomsbrottskommittén bör vissa socialtjänstemän särskilt avdelas för att arbeta med ungdomar och verka i en central ungdomsgrupp. I kommuner där det inte finns underlag för detta bör man i stället ha en eller flera handläggare som tar hand om de ungdomsärenden som finns. Ett system med beredskap måste enligt kommittén förutsättas och ungdomshandläggarna bör i många kommuner kunna vara stationerade i polisens lokaler. De enkätundersökningar som kommittén gjort visar att samarbetet mellan socialtjänsten och polisen fungerar bäst om socialtjänstens handläggare kan vara stationerade i polisens lokaler. På det sättet uppnås största effektivitet. Det bör enligt kommittén alltid finnas någon företrädare för socialtjänsten tillgänglig som kan underrättas om brottsmisstanken och när det behövs närvara vid polisförhören. Det finns då också någon som omedelbart kan ta sig an den unge och hans föräldrar.

Regeringen delar kommitténs syn på hur arbetet med ungdomsärenden bör organiseras för att bästa möjliga resultat skall uppnås. Man måste emellertid också hålla i minnet att både de personella och ekonomiska resurserna på många håll kan vara begränsade. Det finns också en risk med det vidgade myndighetssamarbete som kommittén skisserar. Vissa handläggare kan nämligen uppleva att de förlorar sin speciella yrkesroll och att det kan innebära svårigheter för dem att klargöra sin roll, framför allt för de unga, när de arbetar så nära tillsammans med polisen. Det finns dock anledning att tro att socialtjänsten i framtiden, liksom nu, väl kommer att kunna klargöra sin roll för de unga. Det är regeringens uppfattning att samtliga inblandade kommer att tjäna på ett utvecklat samarbete mellan de myndigheter som handlägger mål och ärenden om ungdomsbrott.

Kommittén har inte lämnat några författningsförslag i denna del. Någon författningsreglering inom området för socialtjänsten i det här avseendet är inte heller lämplig. Redan nu torde dessutom på många håll organisationen av socialtjänstens arbete när det gäller ungdomsmål ha den ovan beskrivna inriktningen.

Som flera remissinstanser påtalat är det önskvärt att också frivårdsmyndigheterna ingår i det förbättrade samarbetet i fråga om ungdomar som misstänks för brott. Kriminalvårdsstyrelsen framhåller i sitt remissvar betydelsen av frivårdens samverkan med socialtjänsten

när det gäller personutredningar samt påtalar att frivården är en självklar samarbetspartner med socialtjänst, polis och åklagare. Regeringen delar den uppfattningen. Man kan enligt regeringens uppfattning också räkna med att frivårdens roll när det gäller ungdomsbrott kommer att öka när förändringarna rörande påföljdssystemet såvitt gäller ungdomar träder i kraft. Någon författningsreglering i nu aktuellt avseende är inte heller när det gäller frivårdsmyndigheterna lämplig.

6.3 Särskilda samarbetsorgan för det brottsbeivrande arbetet?

Regeringens bedömning: Det är en fråga för myndigheterna inom kommunerna att avgöra om särskilda samarbetsorgan bör inrättas och att när så sker ge dem en struktur och ett innehåll som är anpassat till det lokala behovet.

Kommitténs bedömning överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: Kommunförbundet framhåller att det är viktigt att samarbetsorgan inrättas. Från kommunhåll anføres att man inte bör behandla enskilda ärenden i särskilda samarbetsorgan. I stället bör åtgärder för övergripande brottsbekämpning diskuteras i samarbetsorganen.

Skälen för regeringens bedömning: Ungdomsbrottskommittén har övervägt att skapa en fast organisation för samarbete genom att i författning föreskriva att det i varje kommun skall inrättas ett samarbetsorgan där företrädare för polis, åklagare, socialtjänst, frivårdsmyndighet m.fl. myndigheter skulle ingå. Samarbetsorganet skulle sammanträda regelbundet och ha till uppgift att genom olika åtgärder verka för att samarbetet mellan myndigheterna utvecklades.

På det *brottsförebyggande* området förekommer i dag en hel del lokalt samarbete, bl.a. i form av lokala samarbetsorgan i kommunerna. Det är naturligtvis viktigt att man också försöker finna fasta former för myndighetssamarbetet på det *brottsbeivrande* planet, vilket lämpligen kan ske i form av samarbetsorgan. På det sättet kan det bli lättare att ordna gemensamma överläggningar mellan handläggare, gemensam fortbildning, lokala samarbetskonferenser, praktiktjänstgöring m.m. eftersom det då finns ett forum för dessa frågor. De diskussioner som förs bör, mot bakgrund av att de sekretessbestämmelser som finns, inte avse enskilda ärenden utan mer ta sikte på riktlinjer för verksamheten och arbetet i stort med unga lagöverträdare.

Åklagarutredningen (SOU 1992:61, s. 377) har uttalat sig i frågan om samarbete och anført att åklagare och polis på regional nivå regelbundet bör träffas för att diskutera förundersökningsfrågor och liknande. Vid sådana möten bör kunna diskuteras exempelvis frågor om förunder-

sökningsbegränsning, bevisfrågor, tillämpning av ny lagstiftning, utformning av förundersökningsprotokoll och tvångsmedelsfrågor.

Prop. 1994/95:12

Ungdomsbrottskommittén anser att verksamheten inte bör låsas fast i vissa former och avstår från att föreslå någon författningsreglering av det samarbete som förutsätts. Regeringen delar det synsättet. Verksamheten kan och bör nämligen läggas upp på mycket skiftande sätt beroende på kommunens storlek och behov. Vi vill dock framhålla vikten av att myndigheterna verkar för att det kommer till stånd någon form av fast organisation för att tillgodose det behov av samverkan som otvivelaktigt finns.

6.4 Förundersökningsledningen

Regeringens förslag: En bestämmelse införs i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som innebär att åklagaren skall vara förundersökningsledare i mål där den som inte har fyllt 18 år är skäligen misstänkt för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

Kommitténs förslag: Åklagaren bör alltid vara förundersökningsledare i mål där den som inte har fyllt 18 år är skäligen misstänkt för ett brott på fängelse vilket kan följa. Kommittén föreslår inga lagändringar utan förordar i stället att Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen ändrar i det s.k. fördelningscirkuläret så att det står i överensstämmelse med förslaget.

Remissinstanserna: Flera av remissinstanserna är positiva till förslaget. Från polis- och åklagarhåll framförs dock en del kritik. Bland annat framhålls att redan nuvarande regler innebär att det åsyftade resultatet kan nås. Vidare påpekas att åklagarens arbetsbörda kommer att öka, vilket försvårar möjligheterna till snabba utredningar. Rikspolisstyrelsen framhåller att om förundersökningsledningen flyttas till åklagaren innebär det att polismyndigheten inte kan fatta beslut om vissa tvångsmedelsåtgärder.

Skälen för regeringens förslag: Som redan nämnts inleds en förundersökning normalt av polismyndigheten som behåller förundersökningsledningen tills denna kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Då skall åklagaren överta ledningen, om saken inte är av enkel beskaffenhet. Den som är undersökningsledare skall svara för att förundersökningen bedrivs snabbt och effektivt och att kravet på objektivitet iakttas. Han ansvarar också för att förundersökningen är komplett och för att arbete inte i onödan läggs ned på sådant som inte är relevant. Undersökningsledaren bör ha fortlöpande kontakter med utredningspersonalen så att han kan överväga ytterligare utredningsåtgärder, behovet av tvångsåtgärder m.m. När förundersökningen leds av annan än åklagaren skall undersökningsledaren hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång, i den mån det

behövs med hänsyn till brottets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt. Underrättelse skall alltid ske vid förundersökning mot den som inte fyllt 18 år, om det inte är obehövligt. För att undvika dröjsmål skall vid sådana förundersökningar polis och åklagare regelbundet samråda.

Det kan ifrågasättas om det inte är lämpligt att åklagare alltid är förundersökningsledare vid brott av unga lagöverträdare, i vart fall vid brott av allvarigare beskaffenhet.

Enligt Åklagarutredningen (SOU 1992:61, s. 336) finns det särskilt i ungdomsmål i så stor utsträckning svårbedömda frågor att det vore lämpligt att åklagare alltid var förundersökningsledare. Detta skulle också kunna medverka till att skyndsamhetskravet uppmärksammades på ett tydligare sätt än vad som i bland är fallet i dag. Liknande tankar fördes fram i departementspromemorian Ändrade regler om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare, (Ds Ju 1987:11). Promemorieförslaget, som innebar att förundersökningsledningen skulle övergå till åklagaren om brottsutredningen inte kunnat slutföras hos polisen inom två veckor, avvisades dock av den dåvarande departementschefen (prop. 1987/88:135, s. 35).

Ungdomsbrottskommittén anser att åklagare alltid bör vara förundersökningsledare i mål där den misstänkte är under 18 år, om fängelse kan följa på brottet. De regler som i dag styr fördelningen mellan åklagare och polis bör enligt kommittén behållas såvitt gäller mål om brott av unga för vilka det inte är föreskrivet svårare straff än böter. Kommittén menar att det bör ankomma på Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen att ändra i de föreskrifter och allmänna råd om ledningen av förundersökningen m.m. som de utfärdat, det s.k. fördelning-cirkuläret.

Det finns enligt regeringens uppfattning en rad fördelar med att åklagaren är förundersökningsledare i ungdomsmål. Processrättsliga kunskaper och erfarenhet av bevisvärdering, liksom av brottmålsprocessen i övrigt, är av stor betydelse för utredningens inriktning och uppläggning. Genom att åklagaren kontinuerligt följer utredningen och får kännedom om vad som kommit fram kan han snabbt fatta beslut i åtalsfrågan. Dessa fördelar får främst betydelse när det gäller ungdomar under 18 år och i fråga om brott som inte är helt bagatellartade. Med de tidsfrister vi föreslår i det följande (avsnitt 6.5) och de uppgifter som enligt vårt förslag skall ligga på åklagaren i fråga om personutredningen (avsnitt 7.2) står mycket att vinna på att åklagaren redan från början är insatt i förundersökningen. Åklagarens utbildning och erfarenhet gör också honom mera lämpad att avgöra i vilken utsträckning det krävs ytterligare utredning för att säkra bevisning för en fällande dom och att fatta beslut om att avgränsa förundersökningen.

Mot dessa argument bör ställas de invändningar som kan anföras mot att åklagaren blir förundersökningsledare i fler mål. Riksåklagaren och Åklagarmyndigheten i Stockholm anser att de bestämmelser som redan finns är fullt tillräckliga för att åstadkomma en tillfredsställande handläggning av ungdomsmålen. Åklagaren har ju, enligt 23 kap. 3 § RB, möjlighet att överta förundersökningen och meddela anvisningar rörande

förundersökningens bedrivande. Vidare skall åklagaren enligt 2 § FUK hållas underrättad om förundersökningens gång. Nämda remissinstanser pekar också på risken att systemet blir onödigt byråkratiskt och tungrott om kommitténs förslag genomförs. Åklagarmyndigheten i Stockholm menar att strävandena bör inriktas på att ställa högre krav på förundersökningsledningen hos polisen och fortsätta att höja kompetensen där. Rikspolisstyrelsen befarar att kommitténs förslag leder till att förundersökningen fördröjs, eftersom åklagarna kommer att vara alltför upptagna för att kunna bedriva ett aktivt förundersökningsledarskap.

Regeringen anser för sin del att de erfarenheter som kan dras av den bedrivna försöksverksamheten spelar en stor roll i detta sammanhang. Som redovisats ovan (avsnitt 6.1) har i Handens åklagardistrikt Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens fördelningscirkulär åtminstone delvis satts ur spel. I stället har en "sexmånadersregel" kommit att gälla. Vid brott med upp till sex månaders fängelse i straffskalan och vid grovt rattfylleri leds förundersökningen av polismyndigheten. Erfarenheterna från Handen visar också att efter det första försöksåret har kontakterna mellan polis och åklagare förenklats och sköts numera per telefon. Detta talar för att det är möjligt att övervinna de praktiska svårigheter som kan finnas. Det är riktigt, som Rikspolisstyrelsen påpekar, att förslaget innebär att befogenheten att fatta vissa beslut, bl.a om tvångsmedel, kommer att ligga på åklagaren i egenskap av förundersökningsledare. Det är dock regeringens uppfattning att fördjupat samarbete mellan polis och åklagare minimerar de nackdelar som kan följa av att befogenheten att fatta vissa beslut övergår på åklagaren.

När det gäller åklagarens möjlighet att meddela anvisningar rörande förundersökningens bedrivande kan nämnas att den enligt Åklagarutredningen används i mycket liten utsträckning. Enligt utredningen finns heller inget behov av anvisningsrätten. Om en åklagare anser sig behöva meddela formella anvisningar beträffande en förundersökning, är den naturliga åtgärden att han övertar förundersökningsledningen. I den lagrådsremiss som regeringen nyligen har beslutat på grundval av åklagarutredningens förslag, föreslås att bestämmelsen upphävs. Möjligheten för åklagaren att meddela anvisningar rörande förundersökningen är mot angiven bakgrund inte något alternativ till att denne blir förundersökningsledare.

Regeringen anser i likhet med kommittén att åklagaren i ökad omfattning bör vara förundersökningsledare i mål där den misstänkte inte har fyllt 18 år. Det är dock inte önskvärt att genomföra några förändringar när det gäller förundersökningsledningen i fråga om brott med enbart böter i straffskalan. Frågan är då vilken avgränsning som är lämplig att göra. Med kommitténs förslag till avgränsning – mål där den misstänkte är under 18 år om på brottet kan följa fängelse – kommer förundersökningsledningen för många i och för sig bagatellartade brott att ligga hos åklagaren. Det innebär att åklagaren tas i anspråk i fall där hans juridiska kompetens egentligen inte krävs och där utredningen är av sådan ringa omfattning att tiden för att sätta sig in i ärendet är minimal. Det finns här inte mycket att vinna på att åklagaren är förundersökningsledare. Avgränsningen bör därför enligt regeringens

mening göras vid något allvarligare brott. En lämplig avgränsning är mål med mer än sex månaders fängelse i straffskalan. Prop. 1994/95:12

För att ge mer fasthet åt den förordade ordningen bör det inte överlåtas åt Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren att genomföra denna ändring utan en ny bestämmelse bör införas i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

6.5 Tidsfrister för förundersökning och åtalsbeslut

Regeringens förslag: En tidsfrist skall gälla för förundersökning beträffande den som är under 18 år, om det är fråga om brott på vilket kan följa fängelse i mer än sex månader. Tidsfristen skall vara fyra veckor räknat från dagen för delgivningen av brottsmisstanke t.o.m. åklagarens beslut i åtalsfrågan. I undantagsfall skall tiden kunna förlängas.

Kommitténs förslag överensstämmer med regeringens med de avvikelserna att tidsfristen enligt kommitténs förslag är tre veckor och omfattar förundersökningar som rör brott på vilka kan följa fängelse.

Remissinstanserna: Många remissinstanser är positiva till att en tidsfrist införs, men en del anser att tre veckor är för kort tid. Från flera håll påtalas att vad som skall gälla i undantagsfall i praktiken kommer att bli huvudregel. Riksåklagaren föreslår att det i stället för en tidsfrist införs ett generellt skyndsamhetskrav i ungdomsmål.

Skälen för regeringens förslag: För förundersökningar gäller ett generellt krav på skyndsamhet. Som tidigare nämnts skall förundersökningen bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger. Frågan om det skall finnas bestämda tidsfrister för förundersökningar som rör unga lagöverträdare har varit uppe till diskussion vid flera tillfällen men har aldrig lett till lagstiftning.

I departementspromemorian Ändrade regler för åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare, m.m. (Ds Ju 1987:11) föreslogs en tidsfrist som innebar att polisen skulle anmäla till åklagaren om en utredning mot den som är under 18 år inte kunde avslutas inom en viss, bestämd tid. Åklagaren skulle då automatiskt ta över förundersökningsledningen. Förslaget avvisades av föredragande statsrådet i prop. 1987/88:135 (s.35). Hon uttalade att hon var kritisk till de tankar om en frist för förundersökning som förts fram i promemorian, även om hon kunde hysa förståelse för syftet bakom dem. Vidare anfördes att en frist kopplad till ett hot om att polisen fräntas sin uppgift om fristen inte hålls, lätt kan leda till en stelbent ordning där myndigheterna värnar om sitt eget revir snarare än samarbetar. Hon menade också att förundersökningarna är av så skiftande beskaffenhet att en gemensam frist är svår att ställa upp. I stället betonades lämpligheten av att polisen regelbundet ger åklagaren underlag för en bedömning av hur snabbt utredningen fortskrider och att eventuella dröjsmål följs upp. Som en

följd av resonemanget infördes i 2 § FUK ett krav på att undersökningsledaren, om denne inte är åklagare, skall hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång i fråga om den som inte fyllt 18 år. Det föreskrevs vidare att polis och åklagare regelbundet skall samråda för att motverka dröjsmål i sådana förundersökningar.

Som redovisats tidigare gäller enligt försöksförfordningen en tidsfrist vid förundersökningar om brott av den som fyllt 15 men inte 18 år, om fängelse kan följa på brottet. Förundersökningen skall vara avslutad inom två veckor, om inte utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter gör detta omöjligt. Polisens handläggningstid har enligt BRÅ:s utvärdering minskat till ett medianvärde på tio dagar i försöksdistrikten. BRÅ menar att det framför allt är de organisatoriska förändringar som har genomförts som lett till att handläggningstiderna blivit kortare.

Organisatoriska förändringar och förbättrat samarbete mellan myndigheter är av stor betydelse för att få till stånd en snabb handläggning av ungdomsären. Man bör emellertid inte bortse från betydelsen av andra åtgärder. En tidsfrist för förundersökningar kan utgöra det incitament till förändringar av organisationen som behövs för att åstadkomma en snabb handläggning. Det är också en fördel ur prioriteringssynpunkt, om det finns klara regler för hur lång tid som får gå åt. Med tanke på att det i domstol finns en tidsfrist för de allvarligare målen mot dem som inte har fyllt 18 år, är det naturligt och konsekvent att en frist gäller också för förundersökningen. Flera remissinstanser anför häremot att en tidsfrist för målen med de yngsta lagöverträdarna kan leda till att målen med de något äldre ungdomarna – och andra viktiga mål – eftersätts. En sådan risk finns, men den bör inte överdrivas. De förändringar som regeringen i övrigt föreslår torde leda till att resurserna i stort används bättre och att utrymme för snabbare handläggning av ungdomsmålen därigenom frigörs.

Det kan i och för sig övervägas om en tidsfrist även bör omfatta målen med de äldre ungdomarna. En sådan ordning torde dock innebära alltför stora praktiska problem, samtidigt som det är mest angeläget att målen mot de yngre handläggs snabbt.

Den tidsfrist som Ungdomsbrottskommittén föreslår omfattar tiden från det att den misstänkte underrättas om att han är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa till dess ett beslut i åtalsfrågan är fattat. Fristen börjar alltså inte löpa förrän utredningen fortskridit något. Å andra sidan omfattar den åklagarens beslut i anledning av förundersökningen. Som Rikspolisstyrelsen påpekar innefattar fristen också slutdelgivning av utredningen enligt 23 kap. 18 § RB med den misstänkte och hans försvarare samt skäligt rådrum för att begära ytterligare utredning eller göra de tillägg de anser behövas.

En bestämd tidsfrist kan naturligtvis inte passa alla slags mål med unga. Omfattningen av brottsutredningarna kan variera kraftigt, från utredning av enstaka erkända brott till omfattande lagbrottslighet där allt förnekas. Sådana förhållanden påverkar naturligtvis utredningstiden. Det är inte heller alltid möjligt eller ens önskvärt att forcera fram en utredning. Det kan t.ex. vara nödvändigt att genomföra tekniska

undersökningar som tar tid, eller att hålla ett stort antal förhör. Tidsfristen får ju inte innebära att kvalitén på utredningen sänks eller att man av tidsskäl avstår från att vidta en i och för sig nödvändig åtgärd.

Om fristen är för snäv riskerar man att den alltför ofta överskrids. Då får man, som flera remissinstanser befarar, en ordning där undantagsregeln blir huvudregel. Är fristen å andra sidan alltför generöst tilltagen kan följden bli att tiden utnyttjas fullt ut också i mål som kunnat avslutas tidigare.

Det råder stor enighet bland remissinstanserna om att det är av väsentlig betydelse att lagföringen av unga lagöverträdare sker snabbt. Regeringen delar självklart den uppfattningen och anser att det mot den bakgrunden bör införas en tidsfrist för handläggningen av ungdomsmål hos polis och åklagare. När det gäller ungdomar anses emellertid, som vi tidigare varit inne på, själva lagföringen och särskilt förundersökningen ha ett kriminalpolitiskt egenvärde. Regeringen kan därför också hålla med dem som påpekar att om tiden mellan brottet och reaktionen är mycket kort, går något av den funktionen förlorad. Den synpunkten utgör ytterligare ett skäl för att den tidsfrist som väljs inte bör vara alltför kort. Med hänsyn till att åtskilliga remissinstanser ansett att kommitténs tidsfrist på tre veckor är för kort förordar regeringen en frist på fyra veckor. För att undvika att hela fristen utnyttjas i fall där det inte finns skäl för det, bör i bestämmelsen anges att förundersökningen skall avslutas så snart det kan ske.

Av främst praktiska skäl bör tidsfristen inte gälla vid alla förundersökningar mot ungdomar under 18 år. Kommittén föreslår att tidsfristen skall gälla vid brott med fängelse i straffskalan. Regeringen anser för sin del att en sådan avgränsning skulle medföra en alltför stor arbetsbelastning för polis och åklagare. Det är dessutom vid de något allvarligare brotten som det är viktigt att reaktionen följer snabbt. Avgränsningen bör därför göras vid brott för vilka är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

Tidsfristen kan inte vara absolut utan det måste finnas en möjlighet att göra undantag från den. Som redan framhållits varierar omfattningen av olika förundersökningar kraftigt. Situationen att den unge begår nya brott eller att nya brott upptäcks under förundersökningens gång måste också beaktas. Det får ankomma på åklagaren att i det enskilda fallet avgöra om tidsfristen behöver överskridas. Det bör dock krävas mycket starka skäl för att det skall få ske.

Som kommittén föreslagit bör tidsfristen räknas från den tidpunkt då den unge delges underrättelse om att brottsmisstanken uppnått graden skäligen misstanke och omfatta åklagarens beslut i åtalsfrågan, såsom att väcka åtal eller meddela åtalsunderlåtelse.

Regeringens förslag: När den som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott skall vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran underrättas och kallas till polisförhören, om det inte medför men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det.

Kommitténs förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser är positiva till en utvidgad medverkan av vårdnadshavare m.fl. Rikspolisstyrelsen föreslår att även andra som står den unge nära skall kallas till förhör.

Skälen för regeringens förslag: Om någon som inte har fyllt 18 år är skäligen misstänkt för brott skall vårdnadshavaren, enligt 6 c § LUL, omedelbart underrättas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Bestämmelsen skall ses mot bakgrund av att ungdomar som begår brott behöver stöd både från myndigheter och från sina föräldrar eller andra vuxna i sin närmaste omgivning. Det är därför viktigt att på ett tidigt stadium i en brottsutredning engagera föräldrarna och få dem att medverka i arbetet med att komma till rätta med brottsligheten. Föräldrarnas stöd är betydelsefullt för den unge också genom att han därigenom får större möjligheter att ställa till rätta efter brottet, t.ex. vid kontakter med målsäganden.

Avsikten är alltså inte enbart att vårdnadshavarna skall få reda på att deras barn har begått brott. Det viktigaste är att de kan förmås att aktivt medverka i lagföringsprocessen. Ett sätt att öka vårdnadshavarnas medverkan kan vara att de kallas till de förhör med den unge som polisen håller. Av den utvärdering BRÅ gjort av 1988 års lagändringar och av försöksförfordningen (jfr avsnitt 6.1) framgår att 21 % av föräldrarna i försöksdistrikten var närvarande när den unge hördes under förundersökningen. Motsvarande siffra för undersökningsdistrikten var 14 %. Det bör noteras att någon bestämmelse av innebörd att vårdnadshavare skall kallas till förhör under förundersökningen inte finns i försöksförfordningen. Skillnaden i resultat kan möjligen tillskrivas det förhållandet att ungdomsmålen i försöksdistrikten ges större uppmärksamhet. Av BRÅ:s utvärdering kan slutsatsen dras att det finns ett inte obetydligt utrymme att öka föräldrarnas närvaro vid förhör med unga.

Regeringen föreslår mot bakgrund av det sagda att en bestämmelse införs i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som innebär att vårdnadshavare kallas till förhör med misstänkta under 18 år, om det inte medför men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl emot det. I de fall där den unge har gripits och förhör skall hållas omedelbart är det lämpligt att vårdnadshavarna genast underrättas och uppmanas att inställa sig för att närvara vid förhöret. Den unge bör tillfrågas om sin inställning till att vårdnadshavaren är närvarande. Kan han inte lämna något godtagbart skäl till att han inte

vill att någon av dem skall närvara skall de kallas. Det bör finnas starka skäl för att man skall gå med på den unges önskan att slippa vårdnadshavarens närvaro vid förhöret. Om man kan misstänka att närvaron skulle vara till större skada än nytta, bör dock kallelse underlåtas. Om det visar sig att den unge inte är särskilt talför vid förhöret kan man låta vårdnadshavarna lämna rummet. Det viktiga är inte att dessa sitter med vid själva förhöret utan att de finns tillgängliga och kan bilda sig en uppfattning om vad som hänt och vara till stöd och hjälp för den unge.

För det fall förhör hålls vid ett senare tillfälle bör vårdnadshavarna få en särskild kallelse där de erinras om att det är av stor vikt att de är närvarande. Det är dock värdefullt om polisen också tar kontakt med vårdnadshavarna per telefon och avtalar en tid för förhör. På det sättet skapas större förutsättningar för att de kan närvara.

Kommittén har övervägt att till kallelsen knyta ett vite eller annan påföljd. Detta är enligt regeringens mening av olika anledningar mindre lämpligt. Föräldramedverkan bygger på att föräldrarna skall vara ett stöd för den unge och att kontakt skall etableras med i första hand företrädare för socialtjänsten men också med polisens handläggare. En ordning där vårdnadshavarna tvingas att närvara skulle motverka dessa syften. En sådan ordning skulle också innebära administrativt merarbete som tar tid och kraft från handläggningen av ungdomsärendena.

Förslaget innefattar ingen begränsning i fråga om det brott misstanken avser. När det gäller strävan att öka vårdnadshavarnas medverkan i lagföringsprocessen finns det ingen anledning att undanta ens de lindrigaste brotten. Regeringen ser det tvärtom som självklart att föräldrar i alla sammanhang där deras barn har begått brott eller på annat sätt överträtt regler ingriper och tar del i de åtgärder som kan behövas för att komma till rätta med brottsligheten.

Om den unge exempelvis är fosterhemsplacerad eller bor hos sina far- eller morföräldrar kan det vara lämpligare att de som har det faktiska ansvaret för den unge underrättas och kallas till polisförhören. Det är ju i sådana fall dessa som fyller den funktion föräldrar har. Vad som gäller för vårdnadshavare bör därför gälla också för annan som svarar för den unges vård och fostran. Det är inte nödvändigt att strikt formellt avgränsa den krets personer som avses. Förslaget innebär ju inte något åliggande att närvara vid förhören. Det är snarare en åtgärd som syftar till att underlätta för dem som står den unge nära att bidra till att denne inte begår ytterligare brott, genom att de får en närmare kännedom om brottsutredningen. I de fall tveksamhet uppstår om vem som svarar för vård och fostran av den unge kan kontakt tas med både vårdnadshavare och annan som kan anses ha rollen av fostrare.

Regeringens förslag: Polisen skall genast underrätta socialnämnden när någon som inte har fyllt 18 år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket kan följa fängelse. Socialnämnden bör i normalfallet närvara vid förhör med den unge i dessa fall.

Kommitténs förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: Endast ett fåtal av remissinstanserna har yttrat sig i denna del. Flertalet av dem är positiva. Rikspolisstyrelsen föreslår att socialnämnden skall underrättas endast om det kan ske utan men för utredningen och anför att det inte är tillfredsställande om socialnämnden underrättas om en brottsmisstanke innan den unge själv fått del av misstanken. Polismyndigheten i Göteborg framför liknande synpunkter och avstyrker förslaget med hänvisning till att det kan innebära att företrädare för socialnämnden tar kontakt med den misstänkte innan polisen hållit förhör med honom, vilket skulle vara till men för utredningen.

Skälen för regeringens förslag: Någon generell bestämmelse om att socialnämnden skall underrättas om misstankar om brott begångna av ungdomar finns inte. I förundersökningskungörelsen finns dock ett antal bestämmelser om förhör under förundersökningen med barn, däribland en bestämmelse om underrättelse till socialnämnden. I första hand avses förhör med den som är under 15 år. I 18 § anges att ett sådant förhör skall hållas av person med särskild fallenhet för uppgiften och i 17 § att förhöret skall verkställas och planeras så att fara för att den unge tar skada inte uppkommer. Också förhör med äldre ungdomar omfattas av bestämmelserna. Enligt 16 § FUK gäller att socialnämnden, om inte hinder möter, i god tid skall underrättas om tid och plats för förhör med den som är under 20 år om det finns skäl till antagande att vad som förekommit bör föranleda ingripande från nämnden. I försöksdistrikten gäller enligt försöksförordningen att socialnämnden genast skall underrättas om den som fyllt 15 men inte 18 år, är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa.

Det är av flera olika skäl viktigt att socialnämnden blir underrättad i ett tidigt skede när en ung person är misstänkt för brott. Möjligheterna ökar därigenom för företrädare för socialtjänsten att medverka under brottsutredningarna. Det blir exempelvis rent praktiskt lättare att ordna så att någon från socialtjänsten kan närvara vid förhör med den unge. Det finns med en sådan ordning också förutsättningar för att snabbt genomföra den utredning om den unges levnadsomständigheter som måste göras. En tidig underrättelse ger också socialnämnden möjlighet att agera på ett tidigt stadium för att få i gång olika stödåtgärder.

I flertalet fall torde misstankegraden "skäligen misstanke" inte ha uppnåtts innan förhör med den misstänkte själv hållits. Den risk för att en företrädare för socialnämnden tar kontakt med den unge i anledning av ett brott innan polisen gör det, bör därför vara liten. Om fråga

uppkommer att underrätta socialnämnden innan förhör med den unge hållits, bör problemet kunna lösas praktiskt genom att företrädaren för socialnämnden upplyses om förhållandet och genom att polisen lägger ned extra ansträngningar på att snarast hålla förhör med den unge.

Regeringen anser i likhet med Ungdomsbrottskommittén att en bestämmelse om underrättelse till socialnämnden bör införas i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Enligt kommitténs förslag begränsas underrättelseskyldigheten till ärenden där den misstänkte är under 18 år och det är fråga om brott på vilket fängelse kan följa. Det kan ifrågasättas om tillämpningsområdet för bestämmelsen bör avgränsas på annat sätt. De bestämmelser om tidsfrist för förundersökningen och om förundersökningsledningen som regeringen föreslår i detta ärende omfattar enbart brott med fängelse i mer än sex månader i straffskalan. Praktiska skäl kan sägas tala för att en bestämmelse om underrättelse till socialnämnden avgränsas på samma sätt. De skäl som motiverar att regeln införs gäller emellertid också för mindre allvarliga brott, med undantag för brott med enbart böter i straffskalan. I sistnämnda fall är ju socialnämndens insatser normalt inte påkallade. Regeringen stannar således för att bestämmelsen bör avgränsas på det sätt kommittén föreslår.

Den nu behandlade bestämmelsen avser underrättelse om att misstanke om brott föreligger. Det är emellertid angeläget att också på andra sätt utöka socialnämndens medverkan när en ung människa har begått ett brott. Ungdomsbrottskommittén föreslår en regel i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som innebär att en företrädare för socialtjänsten skall vara närvarande vid förhör med den som inte fyllt 18 år om hinder inte föreligger och det inte innebär men för utredningen. Att en person från socialtjänsten är närvarande innebär ett stöd för den unge samtidigt som socialtjänsten får information om brottet och omständigheterna omkring detta. Vidare kan på ett tidigt stadium kontakt etableras med den unge, liksom med hans föräldrar, som enligt regeringens förslag normalt också skall kallas till förhöret. En bestämmelse om att en företrädare från socialtjänsten skall närvara vid förhör med unga bör därför införas i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Undantag bör dock göras om närvaro av en socialtjänsteman inte är möjlig eller om den skulle innebära men för utredningen. På samma sätt som i fråga om underrättelse till socialnämnden bör ärenden om brott med enbart böter i straffskalan undantas.

7 Personutredningen

7.1 Gällande ordning

Domstolen har en skyldighet att se till att det finns utredning om den tilltalades levnadsomständigheter och om de personliga förhållanden som kan vara av betydelse för bedömning av påföljdsfrågan, om det är

fråga om att döma till annan påföljd än böter eller det annars finns särskild anledning (46 kap. 9 § RB). De former av personutredning som är vanligast förekommande är yttrande från frivårdsmyndighet, läkarintyg, yttrande från socialnämnden och rättspsykiatrisk undersökning. Härutöver kan nämnas att när ett mål avgörs skall personbevis och utdrag ur kriminalregistret finnas tillgängliga.

Yttrande från frivårdsmyndighet och läkarintyg regleras i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. som trädde i kraft den 1 juli 1992 (prop. 1991/92:2, bet. 1991/92:JuU4, rskr. 1991/92:24). Enligt 1 § skall domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten om det i ett brottmål behövs särskild utredning om den misstänktes personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att den misstänkte avhåller sig från fortsatt brottslighet. Något yttrande behövs inte om domstolen redan har tillräcklig utredning eller inhämtar sådan på annat sätt. Ett beslut att inhämta särskild personutredning skall meddelas så snart det lämpligen kan ske. Om allmänt åtal inte har väckts får, enligt 2 §, beslut meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt eller att det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet. Domstolen bör, om åklagaren eller den tilltalade väcker frågan om t.ex. kontraktsvård eller andra föreskrifter inom ramen för en skyddstillsyn, upplysa om detta i beslutet att inhämta yttrande. Detsamma gäller om det finns skäl att anta att det finns personliga omständigheter av det slag som avses i 29 kap. 5 § brottsbalken eller om yttrandet är avsett att utgöra underlag enbart i en viss fråga. Domstolen skall vidare i beslutet ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas. I propositionen anges att frivårdsmyndigheten, för att ha rimlig tid att genomföra utredningen och lämna ett yttrande, normalt bör få fyra veckor till sitt förfogande. Är den tilltalade häktad kan naturligtvis tiden sättas kortare. I 1 § förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m. sägs att rätten i beslut om yttrande från frivårdsmyndigheten skall ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas, och att rätten skall samråda med frivårdsmyndigheten om yttrandet skall lämnas inom kortare tid än en månad.

I förarbetena till den nya lagen betonas att ett väl fungerande personutredningsförfarande förutsätter att det finns väl utvecklade och regelbundna kontakter mellan framför allt domstolar och frivårdsmyndigheter såväl när det gäller inriktningen av enskilda yttranden som när det gäller uppläggningsenheten av och underlaget för yttranden i olika typer av situationer. Ett av de främsta syftena med lagen är att skapa förutsättningar för ett mera flexibelt och till domstolens behov avpassat personutredningsförfarande och att det för att detta syfte skall kunna uppnås är nödvändigt att berörda myndigheter i samråd verkar för att tillgängliga resurser utnyttjas på ett så ändamålsenligt och effektivt sätt som möjligt.

I fråga om läkarintyg kan nämnas att rätten enligt 7 § lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m. får förordna en läkare att avge ett sådant om det finns skäl till det och om den misstänkte har

erkänt eller det finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet. Prop. 1994/95:12

Yttranden från socialnämnden kan inhämtas både av domstol och av åklagare. Enligt 3 § LUL skall åklagare, om han anser att det finns skälig anledning till åtalsunderlåtelse enligt 1 § LUL, inhämta yttrande från socialnämnden innan han beslutar i ärendet. Yttrande behöver inte inhämtas om brottet är ringa eller om det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger. Enligt 9 § LUL krävs det i vissa fall att domstolen har tillgång till ett yttrande från socialnämnden. Ett sådant yttrande är en förutsättning för att domstolen skall kunna överlämna den unge till vård inom socialtjänsten eller, om det inte finns särskilda skäl, för att den som är under 21 år skall kunna dömas till fängelse i mer än tre månader. Av förarbetena till lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (prop. 1964:10 s. 162 och 165) framgår att yttrande skall inhämtas också innan den som är under 18 år döms till fängelse eller skyddstillsyn. Om åklagaren har inhämtat ett yttrande, som inte hunnit bli alltför gammalt, behöver domstolen inte inhämta ett nytt yttrande utan kan använda det befintliga.

Socialnämndens yttrande skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den unge och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom. Om åklagaren begär det eller nämnden finner det nödvändigt skall yttrandet även innehålla en redogörelse för den unges personliga utveckling samt hansandel och levnadsomständigheter i övrigt (3 § första och andra stycket LUL). I sammanhanget bör också nämnas att det enligt 50 § socialtjänstlagen åligger socialnämnden att utan dröjsmål inleda en utredning av vad som kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda en åtgärd av nämnden. I förarbetena till socialtjänstlagen framhålls att det är angeläget att socialnämndens utredning påbörjas så snart som möjligt och att man inte bör vänta till dess åklagaren kommit in med sin begäran om yttrande.

Nämndens yttrande skall, enligt 3 § tredje stycket LUL, avges skyndsamt. Om inte längre tid är nödvändig med hänsyn till ärendets beskaffenhet, skall yttrandet avges inom två veckor från den dag begäran kom in till nämnden. Om nämnden inte avgett yttrande inom fyra veckor, skall åklagaren genast underrättas om orsaken till dröjsmålet. I de fall yttrande begärs av domstol skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling inom de tidsfrister som gäller för mål med unga, (12 § tredje stycket LUL). Om ärendets beskaffenhet kräver det, får yttrandet med rättens medgivande avges senare.

Regeringens förslag: Yttranden från socialnämnden och frivårdsmyndigheten beträffande misstänkta under 18 år skall i normalfallet inhämtas redan under förundersökningen, efter beslut av åklagaren. Ett krav på skälig brottsmisstanke införs som en förutsättning för att få inhämta yttrande från socialnämnden. Åklagaren skall som huvudregel alltid inhämta ett sådant yttrande innan han fattar beslut i åtalsfrågan.

Kommitténs förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser, bl.a. Svea hovrätt och Sveriges advokatsamfund är positiva till förslaget. Också Riksåklagaren är positiv men ifrågasätter beträffande yttranden från socialnämnden om inte samma resultat kan uppnås genom tillämpning av 50 § socialtjänstlagen (1980:620) och 6 f § LUL. Regionåklagarmyndigheten i Göteborg påtalar att förslaget innebär en överföring av arbetsuppgifter till åklagarna och framhåller att personutredningen inte bör startas förrän det står klart att brott kan styrkas och att en åtalsunderlåtelse inte är aktuell. Kriminalvårdsstyrelsen betonar att samverkan är nödvändig för att undvika dubbelarbete hos socialtjänsten och frivården. TCO anser att förslaget innebär att ytterligare resurser måste ställas till frivårdens förfogande. Svenska skyddsförbundet framhåller att det är viktigt att personutredningarna är kvalificerade och att beslut att inhämta yttrande inte bör fattas av åklagare utan av domstol. Praxis i frågan om i vilka fall yttranden skall inhämtas kan annars bli alltför olikartad. Dessutom kan man räkna med ett ökat motstånd från klienterna vid personutredningen, om åklagaren fattar beslutet. Det påpekas också att förslaget ställer stora krav på socialnämnderna. De remissinstanser som yttrat sig över förslaget om förutsättningar för att inhämta yttrande från socialnämnden är positiva. Malmö tingsrätt anser det dock tveksamt att ha en annan misstankegrad för inhämtande av yttrande från socialtjänsten än den som gäller för yttrande från frivårdsmyndigheten.

Skälen för regeringens förslag: För att få till stånd den snabba handläggning av ungdomsmål som är önskvärd är det nödvändigt att inte bara förundersökningen utan även personutredningen kan genomföras inom ramen för de tidsfrister som föreslås. Den bästa förutsättningen för att uppnå detta får man sannolikt om förundersökning och personutredning bedrivs parallellt. Det finns, som redogjorts för ovan, redan enligt gällande regler möjligheter att inhämta personutredning på förundersökningstadiet. I ungdomsmål bör dock enligt regeringens mening en sådan ordning vara huvudregel i fråga om yttranden från frivårdsmyndigheten och socialnämnden. Därigenom kan åklagaren i större utsträckning än i dag fatta beslut i åtalsfrågan omedelbart vid förundersökningens avslutande. Det innebär också att mål inte behöver

fördröjas i domstol för att personutredning måste inhämtas. Genom att beslut om personutredning skall fattas på ett så tidigt stadium riskerar man i och för sig att det i några fall inhämtas personutredning som sedan visar sig inte behövas. Det kan dock inte antas ske i något större antal fall.

Den mest effektiva ordningen uppnås om åklagaren ges rätt att besluta i fråga om ovan angivna yttranden under förundersökningen. Ungdomsbrottskommittén föreslår en sådan ordning.

Under remissbehandlingen har en instans, Svenska skyddsförbundet, uttalat tveksamhet mot att tillägga åklagaren en sådan beslutanderätt. Bland annat kan hävdas att det av integritetsskäl är lämpligare att domstol fattar beslut om personutredning. Det finns vidare en risk för att den misstänkte uppfattar åklagaren som mindre objektiv än en domstol. Det kan också anföras att en domstol är bättre skickad att göra den bevisvärdering som krävs.

Det förhållandet att åklagaren tilläggs uppgifter som innebär bevisvärdering bör enligt regeringens uppfattning inte lägga hinder i vägen för ett genomförande av kommitténs förslag. Det bör också framhållas att förslaget inte innebär att alla former av personutredning skall få inhämtas av åklagaren utan är begränsat till yttranden från frivårdsmyndighet, vilka numera normalt görs av myndigheten själv, samt, i utvidgad omfattning, yttranden från socialnämnden. De former av personalia som är mest ingripande ur integritetssynpunkt skall alltså fortfarande beslutas av domstol.

Ytterligare ett argument som under remissbehandlingen anförts mot den föreslagna ordningen är att åklagarna tilläggs ytterligare arbetsuppgifter. Regeringen gör för sin del bedömningen att den nya uppgiften inte innebär annat än en marginellt ökad arbetsbörda. Flera tungt vägande skäl talar i stället för att genomföra kommitténs förslag. Om en domstolsprövning skulle krävas för att få till stånd en personutredning som utförs parallellt med förundersökningen, skulle det avsevärt fördröja beslutet och tidsvinster gå förlorade. Domstolen skulle också tvingas befatta sig med mål där åtal inte väcks. Det är vidare så att åklagaren redan i dag har befogenhet att inhämta yttrande från socialnämnden och att en domstol som i dag beslutar att inhämta ett yttrande från frivårdsmyndigheten sedan åtal har väckts, inte gör någon självständig prövning av om det finns sannolika skäl för brottsmisstanken.

Det är regeringens uppfattning att fördelarna med kommitténs förslag, med tanke särskilt till de tidsvinster som det innebär, är så stora att det bör genomföras. Bestämmelsen bör enligt regeringens mening tas in i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Den personutredning det är fråga om är alltså yttranden från socialtjänsten och från frivårdsmyndigheten. En allmän utgångspunkt bör vara att ett beslut om sådan personutredning skall beslutas så snart det är möjligt. Vad som eftersträvas är att förundersökning och personutredning är klara i stort sett samtidigt för att undvika att ärendet behöver vila i avvaktan på att personutredningen blir färdig. I de fall där man kan förutse att förundersökningen kommer att ta lång tid finns

det emellertid ingen anledning att snabbt driva fram en personutredning. Då kan konsekvensen i stället bli att personutredningen är inaktuell när den skall användas. Följden av den föreslagna ordningen kan naturligtvis bli att en utredning får göras av frivårdsmyndigheten innan brottsomfattningen är helt klar. Detta bör dock inte hindra att ett fullödigt yttrande lämnas.

Förslaget innebär ingen ändring när det gäller domstols behörighet att besluta om personutredning under pågående förundersökning. Domstolen har ju det övergripande ansvaret för att den personalia som är nödvändig finns tillgänglig när målet skall avgöras.

Eftersom domstolen har kvar sin beslutanderätt i frågor om personutredning har åklagaren alltid en möjlighet att vända sig dit med en begäran om att viss utredning skall inhämtas. Det kan exempelvis bli fallet om åklagaren känner tvekan om yttrande skall inhämtas. När den misstänkte begärs häktad är det naturligt att åklagaren avvaktar med beslut om personutredning och i stället framställer ett yrkande om detta vid häktningsförhandlingen. Om den unge under förundersökningen skulle ha en önskan om att yttrande från frivårdsmyndigheten eller socialtjänsten skall inhämtas, får han vända sig till åklagaren. Det torde inte vara nödvändigt att införa en möjlighet att få åklagarens beslut i fråga om personutredningen prövat i domstol. Det är däremot i och för sig inget som hindrar att den unge begär överprövning av åklagarens ställningstagande hos högre åklagare enligt de allmänna regler som gäller om detta.

Enligt nuvarande ordning inhämtar åklagaren yttrande från socialtjänsten endast om han anser att det finns skälig anledning till åtalsunderlåtelse. I de fall åtal väcks fattas beslut att inhämta yttrande först när målet kommit till domstolen. Detta innebär att målet fördröjs i avvaktan på att yttrandet inkommer. Tiden för handläggning av ungdomsmål skulle kunna förkortas ytterligare om åklagaren i princip alltid inhämtade yttrande från socialnämnden. Regeringen anser att en sådan regel bör införas. Yttrande skall dock inte behöva inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse finns eller om det annars inte behövs. Förslaget kommenteras ytterligare i författningskommentaren (avsnitt 13.1).

För att ett yttrande från frivårdsmyndigheten skall få inhämtas gäller förutsättningen att åtal har väckts, att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för att den misstänkte begått brottet. För yttranden från socialnämnden finns inget motsvarande krav på misstankegrad. Det är enligt regeringens mening rimligt att det också för dessa yttranden anges i lag vilka förutsättningar som gäller. Med tanke på socialnämndens roll när det gäller unga lagöverträdare är det för dessa fall tillräckligt med ett krav på skälig brottsmisstanke. Den bestämmelse som i dag gäller i fråga om yttranden från frivårdsmyndighet bör inte ändras. Det torde inte innebära några olägenheter att beviskraven är olika för yttranden från socialnämnd jämfört med yttranden från frivårdsmyndighet.

Regeringens förslag: Yttrande från socialnämnd skall lämnas inom den tid som anges i beslutet om inte rätten eller åklagaren med hänsyn till ärendets beskaffenhet medger att yttrandet lämnas senare. Yttrandet skall enligt rättens eller åklagarens anvisningar kunna begränsas. I undantagsfall skall ett yttrande kunna få avges muntligen.

Kommitténs förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna är i huvudsak positiva. Svea hovrätt ifrågasätter om det inte behövs en yttersta tidsgräns, t.ex. en månad. Från några håll avstyrks förslaget att yttrande skall kunna få avges muntligen.

Skälen för regeringens förslag: Ett yttrande från socialnämnden skall avges inom två veckor från den dag begäran kom in till nämnden, om inte längre tid är nödvändig med hänsyn till ärendets beskaffenhet. När, såsom regeringen föreslår, bl.a. denna form av personutredning skall inhämtas samtidigt som förundersökningen pågår finns det egentligen inget behov av en i författning bestämd tidsfrist. Det är i stället tillräckligt att det i beslutet anges inom vilken tid yttrandet skall lämnas. Åklagaren kan då anpassa tiden så att yttrandet är klart samtidigt som förundersökningen. Tiden kan variera beroende på t.ex. omfattningen av utredningen om brottet. Det är onödigt, och olämpligt, att yttrandena i ett omfattande mål färdigställs så tidigt att de är inaktuella när saken skall avgöras.

Socialnämnderna blir med denna ordning naturligtvis skyldiga att lämna yttrandena inom den angivna tiden på samma sätt som om det fanns en bestämmelse i författning. Man måste dock räkna med att det i vissa fall inte är möjligt att hålla tidsfristen. Det bör därför finnas en möjlighet att med åklagarens eller rättens medgivande få lämna yttrandet senare. Nämnderna bör åläggas att omedelbart underrätta åklagaren respektive rätten om fristen inte kan hållas.

Kommittén har föreslagit att ett yttrande från socialnämnden bör kunna få avlämnas muntligen, vid ett sammanträffande för underrättelse om beslut om åtalsunderlåtelse (se avsnitt 8.5) om man därigenom kan vinna tid. Flera remissinstanser är kritiska till förslaget i den delen. Regeringen delar kritiken såtillvida att det är olämpligt att yttranden regelmässigt avges muntligen. Om det i undantagsfall görs för att hålla de tidsfrister som gäller bör det dock kunna accepteras. Kommitténs förslag bör således genomföras också i denna del men justeras något.

För att spara tid och arbete bör åklagaren och domstolen också, om det är lämpligt, kunna ge socialnämnden upplysning om hur yttrandet kan begränsas.

Den nya bestämmelsen, som kommenteras närmare i författningskommentaren (avsnitt 13.1), bör tas in i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och ersätta den nuvarande bestämmelsen om tidpunkt m.m. för yttranden från socialnämnden.

För yttranden av frivårdsmyndighet finns ingen i lag angiven tidsfrist. Som tidigare nämnts bör dock frivårdsmyndigheten i normalfallet få fyra veckor till sitt förfogande. I 1 § förordningen om särskild personutredning i brottmål, m.m. föreskrivs att rätten skall samråda med myndigheten, om yttrandet skall lämnas inom kortare tid än en månad. Den ordning som föreslås för yttranden från socialnämnd bör, med undantag av möjligheten att avge ett yttrande muntligen, gälla också för yttranden från frivårdsmyndighet. De regler som avser tidsfrister m.m. för dessa yttranden bör även fortsättningsvis regleras i förordningen om särskild personutredning i brottmål, m.m. Regeringen avser att i ett annat sammanhang behandla de förändringar som bör göras.

8 Åtalsunderlåtelse

8.1 Bakgrund

Regler om åtalsunderlåtelse finns dels i rättegångsbalken och dels i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. *Åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalkens regler* kan beslutas, om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter, om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse, om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta inte krävs ytterligare påföljd eller om viss vård kommer till stånd (20 kap. 7 § RB). En förutsättning för att åtalsunderlåtelse skall meddelas är att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts. Åtal får också underlätas, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och det inte heller av andra skäl krävs att åtal väcks.

Reglerna om åtalsunderlåtelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare är primära i förhållande till rättegångsbalkens regler (1 § sjätte stycket LUL). De senare skall tillämpas först sedan det konstaterats att åtalsunderlåtelse inte kan beviljas enligt 1 § LUL (se prop. 1987/88:135, s. 40). Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ger mycket vidsträckta möjligheter till åtalsunderlåtelse för ungdomar som begått brott innan de fyllt 18 år. Presumtionen kan sägas vara mot åtal i dessa fall. Lagregleringen vilar på grundtanken att ansvaret för ungdomar som begått brott i huvudsak skall vila på socialtjänsten och inte på kriminalvården. En viktig tanke bakom regleringen är också att institutet åtalsunderlåtelse möjliggör en snabb och smidig handläggning av brott som begås av unga. Den grund för åtalsunderlåtelse som 1 § LUL huvudsakligen vilar på är att den unge är eller blir föremål för vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga eller för annan åtgärd som innebär att han får hjälp eller stöd. Åtalsunderlåtelse får beslutas på denna grund om det med skäl kan antas att den åtgärd som vidtas är vad som är lämpligast för den unge. Här avses alltså fall då

den unge blir föremål för adekvata åtgärder utan att åtal väcks. Åklagaren skall beakta att påföljden, om åtal väcks, ofta blir överlämnande till vård inom socialtjänsten. Det andra huvudfallet i vilket en åtalsunderlåtelse kan bli aktuell är att det är uppenbart att brottet begåtts av okynne eller förhastande. Utrymmet för åtalsunderlåtelse på denna grund torde för bötesbrottens del vara betydande. Vid återfall i likartad brottslighet, när det är fråga om ett stort antal brott eller när brottsligheten pågått under en längre tid torde tillämpningsområdet vara mer begränsat.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får inte meddelas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. Åklagaren skall vid den bedömningen beakta bl.a. brottets svårhetsgrad, omständigheterna vid brottets begående samt behovet av att klarlägga skuldfrågan, fastställa skadeståndsskyldighet eller besluta om förverkande. En ytterligare förutsättning för ett beslut om åtalsunderlåtelse är att det är fullt utrett att den unge har begått brottet. Åklagaren kan meddela ett s.k. delat beslut, vilket innebär att han, beträffande samma person, väcker åtal eller utfärdar strafföreläggande för vissa brott och meddelar åtalsunderlåtelse för andra.

Den som erhållit en åtalsunderlåtelse skall iakttä skötsamhet. Skötsamhetskravet är avsett att stärka åtalsunderlåtelserns funktion som en varning för den unge och att markera att samhället inte tolererar brott. Kravet på skötsamhet anses också bidra till att stödja föräldrar och andra i deras försök att hålla den unge borta från olämpliga miljöer. Det konkreta innehållet i kravet är i första hand att den unge avhåller sig från att begå brott. Beslutet om åtalsunderlåtelse får återkallas om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall åklagaren enligt 5 § LUL särskilt beakta om den unge återfallit i brott inom sex månader från beslutet. Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse den 1 juli 1988 (se avsnitt 6.1). Av BRÅ:s utvärdering av lagändringen framgår dock att möjligheten att återkalla beslut om åtalsunderlåtelse praktiskt taget aldrig utnyttjas.

Under 1992 meddelades totalt 16 118 åtalsunderlåtelser, vilket är drygt 10 % av samtliga lagföringar. Antalet är något lägre än under föregående år då motsvarande siffra var 17 695. Åldersgruppen 15–17 år erhöll år 1992 totalt 5 496 åtalsunderlåtelser (inklusive åtalsprövning enligt 6 § LUL), varav 4 770 med stöd av 1 § LUL, 167 med stöd av 6 § samma lag och 557 med stöd av 20 kap. 7 § RB. Under år 1991 var motsvarande siffror något högre. Då meddelades totalt 6 868 åtalsunderlåtelser för nämnda åldersgrupp, varav 6 061 enligt 1 § LUL, 182 enligt 6 § LUL och 625 enligt rättegångsbalkens regler.

Åldersgruppen 18–20 år erhöll under 1992 totalt 1 271 åtalsunderlåtelser, varav 294 med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och 977 med stöd av rättegångsbalkens regler.

Hälften av åtalsunderlåtelserna avsåg tillgreppsbrott (8 kap. brottsbalken). Inom nämnda kategori dominerade snatteri följt i antal av stöld och tillgrepp av fortskaffningsmedel.

Regeringens förslag: I lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare görs en markering av att det vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas särskilt skall beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.

Kommitténs bedömning: Kommittén uttalar att åtalsunderlåtelse i princip inte bör meddelas vid återfall, men föreslår ingen lagändring i det avseendet.

Remissinstanserna är i huvudsak positiva till att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse vid återfall skärps. Från flera håll framförs synpunkten att en lagreglering bör ske om en förändring i fråga om åtalsunderlåtelse vid återfall skall ske. Svenska Skyddsförbundet anför att det kan få negativa konsekvenser för återanpassningen av ungdomar om de i ökad utsträckning ställs inför domstol.

Skälen för regeringens förslag: Ungdomsbrottskommittén föreslår att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten skall avskaffas. Om förslaget genomförs får det följder för åtalsunderlåtelseinstitutet. Kommitténs förslag innebär också att tvångsåtgärder enligt 3 § LVU på grund av ett brott som är föremål för utredning inte kommer att bli aktuellt. Det innebär i sin tur att, om förslaget genomförs, åtal kommer att väckas i de fall åklagaren enligt nuvarande ordning anser sig böra kräva att socialnämnden vidtar åtgärder på grund av brottet för att han skall meddela åtalsunderlåtelse. Regeringen bereder, som tidigare redovisats, för närvarande förslaget i de delar som rör påföljdssystemet för unga. Utgångspunkten är att det från straffrättsliga utgångspunkter finns starka skäl som talar för att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten i dess nuvarande form bör utmönstras.

Den förändring för tillämpningen av institutet åtalsunderlåtelse som ett genomförande av förslagen rörande påföljderna skulle innebära är väl motiverad. I de fall ett väsentligt allmänt intresse berörs, och åtal alltså skall väckas, torde det framför allt vara fråga om återfall i brott eller att brottsligheten är av sådan art eller har ett sådant straffvärde att åtal är påkallat. Det är angeläget att åtal väcks i sådana fall, vilket också i stor utsträckning torde ske redan i dag. Vid just fortsatt brottslighet är det särskilt väsentligt att åtalsunderlåtelse som huvudregel inte beviljas. Som regeringen framhållit tidigare är det viktigt att ungdomar som begår brott ställs till ansvar för detta och får ta konsekvenserna av sina handlingar.

Kommittén har övervägt att uttryckligen lagreglera en begränsning av möjligheterna till åtalsunderlåtelse vid återfall men har avstått med hänvisning till att en sådan regel skulle kunna leda till en rigid och stelbent tillämpning av institutet åtalsunderlåtelse och i vissa fall t.o.m. te sig stötande.

Regeringen delar kommitténs uppfattning att möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse vid återfall i brott bör begränsas. Regeringen är i och

för sig medveten om att en sådan förändring får omedelbar betydelse för påföljdsbestämningen först om påföljdssystemet för unga förändras med de utgångspunkter som har angivits ovan. Innan en sådan förändring har genomförts innebär en skärpning av åtalsunderlåtelsereglerna inte någon större skillnad när det gäller den reaktion som följer på brottet. En åtalsunderlåtelse enligt 1 § LUL meddelas ju i huvudsak om den unge blir föremål för någon åtgärd av socialtjänsten. Enligt nuvarande regler blir den påföljd som bestäms i domstol i dessa fall oftast just överlämnande till vård inom socialtjänsten. Det kan dock ändå vara meningsfullt att redan nu begränsa möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse vid återfall. Det förhållandet att saken förs till domstol innebär att möjligheten finns att döma till andra påföljder än överlämnande till vård. Möjligheten öppnas också att kombinera ett överlämnande med ett bötesstraff. Att åtal väcks och förhandling hålls i domstol innebär också i sig att det för den unge markeras att samhället ser allvarligt på upprepade brottslighet.

En förändring i förhållande till vad som nu gäller kan inte komma till stånd med mindre än att en lagändring görs. En uttrycklig regel om att återfall i brott bör beaktas vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas bör inte utformas så att den innebär ett absolut förbud mot att besluta om åtalsunderlåtelse. Detta skulle leda till den stelbenta ordning kommittén befarar. I stället bör ett tillägg göras i bestämmelsen om åtalsunderlåtelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare där det markeras att vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts, skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott. Beträffande den närmare tillämpningen av bestämmelsen kan hänvisas till författningskommentaren (avsnitt 13.1).

8.3 Betydelsen av att den unge vill göra rätt för sig

Regeringens förslag: Den unges vilja att gottgöra målsäganden skall beaktas vid prövningen av frågan om åtalsunderlåtelse.

Kommitténs förslag överensstämmer i stort med regeringens.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser är positiva till förslaget men påpekar att det inte kan antas få så stor betydelse. Från åklagarhåll framhålls att inte varje åtgärd av den unge bör få inverka vid bedömningen. Det framförs också kritik mot det av kommittén valda uttrycket "gottgöra".

Skälen för regeringens förslag: Sedan den 1 januari 1988 (jfr avsnitt 8.1) skall åklagaren vid sin bedömning av om åtalsunderlåtelse skall meddelas särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan. Åklagaren kan med stöd av denna regel räkna den unge till godo att han t.ex. kontaktat målsäganden och diskuterat möjligheterna

att göra rätt för sig eller att han följt en anmodan av polis att ställa till rätta. Det bör framhållas att systemet inte är avsett att innebära att man kan "köpa sig fri" från åtal. Det är viljan att göra rätt för sig som är avgörande för bedömningen, inte om ersättning faktiskt har betalats eller skada reparerats.

Enligt regeringens mening är det av stor vikt att unga lagöverträdare konfronteras med följderna av sina handlingar. Utöver att man får den unge att inse konsekvenserna av sina handlingar tillgodoses också målsägandens intresse av "upprättelse". På flera orter i landet pågår projekt med s.k. medlingsverksamhet inom vilka polis och åklagare i samarbete med socialtjänsten låter ungdomar som har begått brott göra rätt för sig. För att ytterligare utveckla verksamheter som syftar till att uppmuntra ungdomarnas vilja att göra rätt för sig har regeringen – som redovisats i det föregående – tidigare i år gett Riksåklagaren i uppdrag att kartlägga de erfarenheter som finns och utarbeta en eller flera modeller för hur en medlingsverksamhet skulle kunna bedrivas.

För att ytterligare uppmuntra den unge att ta ansvar för sina handlingar är det rimligt att åklagaren, när han prövar frågan om åtalsunderlåtelse, också får beakta om den unge på annat sätt har försökt gottgöra målsäganden. Den unge kan t.ex. ha utfört visst arbete för målsägandens räkning eller deltagit i medling. Det kan också beaktas om han bett målsäganden om ursäkt. Självklart bör dessa omständigheter inte få avgörande betydelse för om ett beslut om åtalsunderlåtelse skall meddelas. Arten av det brott det är frågan om och omständigheterna när det begicks har naturligtvis stor betydelse. Det skall inte vara möjligt att enbart genom en enkel gest eller åtgärd slippa åtal för en gärning som fått allvarliga konsekvenser för brottsoffret.

Regeringen gör bedömningen att en bestämmelse enligt kommitténs förslag kan ha en positiv inverkan på ungdomar som har begått brott. Enligt regeringens mening kan uttrycket "gottgöra" godtas. Det är tillräckligt lösligt och anger t.ex. att de åtgärder som avses inte behöver ha direkt anknytning till en skada som orsakats målsäganden.

8.4 Villkor vid åtalsunderlåtelse

Regeringens bedömning: Det bör inte införas en möjlighet att förena ett beslut om åtalsunderlåtelse med villkor.

Kommitténs bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Endast en av remissinstanserna, Svenska skyddsförbundet har uttalat sig positivt om villkor vid åtalsunderlåtelse.

Skälen för regeringens bedömning: Ungdomsbrottskommittén har övervägt om det bör införas en möjlighet att förena ett beslut om åtalsunderlåtelse med villkor. Frågan har varit föremål för överväganden vid åtskilliga tillfällen tidigare, utan att det har lett till lagstiftning. Det har också övervägts om en möjlighet bör ges att vilandeförklara ett beslut

om åtalsunderlåtelse i avvaktan på resultatet av vissa behandlingsåtgärder som den misstänkte skall underkasta sig. Vidare har diskuterats att förena åtalsunderlåtelser med böter.

En fördel med att förena en åtalsunderlåtelse med villkor är självklart att det skulle innebära ökade möjligheter att undvika åtal. Det skulle också kunna förstärka åtalsunderlåtelsernas funktion som en varning från samhällets sida. Också processrättsliga vinster skulle göras. Mot fördelarna måste dock vägas de kritiska synpunkter som kan anföras. De villkor som skulle kunna komma i fråga motsvarar i huvudsak sådana föreskrifter som domstolarna kan meddela i samband med villkorlig dom eller dom på skyddstillsyn. Det kan t.ex. vara fråga om en skyldighet att betala skadestånd eller att undergå en viss behandling. Om en åklagare skulle ges en rätt att meddela åtalsunderlåtelser med sådana villkor, skulle denne komma att spela i princip samma roll som en domstol, utan att förfarandet hos åklagaren i övrigt motsvaras av vad som gäller för domstolar. Det bör också framhållas att en åtalsunderlåtelse inte innebär ett rättskraftigt avgörande i skuldfrågan. Enligt regeringens mening är det principiellt tveksamt att avstå från lagföring och samtidigt till beslutet knyta typiskt straffrättsliga ingripanden. Regeringen anser därför, liksom kommittén, att nackdelarna med att förena åtalsunderlåtelser med villkor är så stora att en sådan möjlighet inte bör införas.

8.5 Underrättelse om beslut om åtalsunderlåtelse

Regeringens förslag: Den unge skall underrättas om ett beslut om åtalsunderlåtelse vid ett personligt sammanträffande med åklagaren inom två veckor från beslutet. Den unges vårdnadshavare, liksom företrädare för socialtjänsten, bör vara närvarande vid sammanträffandet. Vid sammanträffandet skall åklagaren särskilt förklara innebörden av beslutet och klargöra vilka följderna av fortsatta lagöverträdelser kan bli.

Kommitténs förslag överensstämmer i stort med regeringens. Kommittén föreslår dock att beslutet om åtalsunderlåtelse skall delges den unge inom en vecka.

Remissinstanserna: Remissutfallet är positivt. Flera remissinstanser anser dock att en vecka är en för kort frist. Åklagarmyndigheten i Stockholm anser att ett personligt sammanträffande vid brott som är ringa bör ske endast när det finns särskilda skäl för det.

Skälen för regeringens förslag: Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall enligt 4 § LUL tillkännages för den unge på lämpligt sätt. Om åtalsunderlåtelser avser ett brott för vilket det är föreskrivet svårare straff än böter bör beslutet meddelas den unge muntligen och helst i vårdnadshavarens närvaro. Detta framgår av 2 § förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål. Om det är lämpligare får

underrättelsen verkställas av annan åklagare än den som meddelat beslutet eller av socialnämnden. Om det möter särskilda svårigheter eller om brottet är ringa, får underrättelsen vara skriftlig. Enligt 4 § LUL skall socialnämnden underrättas om att åtalsunderlåtelse beslutats, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts. Åklagaren skall hos nämnden höra efter om åtgärden vidtagits. Vidtas inte åtgärden skall det anmälas till länsstyrelsen (3 § i förordningen).

Bestämmelser om åtalsunderlåtelse finns också i försöksförordningen (1988:217). Enligt 7 § skall, om inte hinder möter, ett beslut om åtalsunderlåtelse meddelas vid ett personligt sammanträffande med den unge senast en vecka efter det att beslutet meddelades. Åklagaren bör sträva efter att den unges vårdnadshavare är närvarande vid sammanträffandet. Företrädare för socialnämnden bör ges tillfälle att närvara. Enligt 8 § skall åklagaren vid sammanträffandet särskilt höra efter i vilken utsträckning den unge försökt avhjälpa eller gottgöra skada som uppkommit genom brottet, förklara innebörden av beslutet om åtalsunderlåtelse och det skötsamhetskrav som detta är förenat med samt belysa vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

Av BRÅ:s utvärdering av försöksverksamheten framgår att föräldrarna varit närvarande vid 79 % av alla sammanträffanden enligt 7 § försöksförordningen. Av de intervjuer som BRÅ genomfört med ungdomar och föräldrar framgår att systemet fungerar väl och att såväl ungdomarna som föräldrarna är positiva till detta. Föräldrarna tycks ha uppfattat att samhället har förväntningar på att de försöker förhindra att deras barn fortsätter att begå brott. Också många ungdomar tycks ha förstått vad ett beslut om åtalsunderlåtelse innebär. En del av ungdomarna tycks dock inte ha förstått vad åklagaren sade till dem. Uttalet av typen "det blev inget" förekom också.

Det är viktigt att den unge får del av beslutet om åtalsunderlåtelse på ett sådant sätt att åtalsunderlåtelserna framstår som en allvarligt menad varning från samhällets sida. Denna funktion bör stärkas. Det är också betydelsefullt att den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård eller fostran (jfr avsnitt 6.6) i så stor utsträckning som möjligt är närvarande när beslutet meddelas. Erfarenheterna från försöksverksamheten visar att den unges föräldrar i stor utsträckning var närvarande vid sammanträffandet mellan åklagaren och den unge och att såväl de som den unge uppfattade detta som positivt. Mot bakgrund av de goda erfarenheterna anser regeringen att försöksförordningens bestämmelser om underrättelse om beslut om åtalsunderlåtelse bör göras generellt tillämpliga och att åklagarna själva skall svara för underrättelsen. Denna skall alltså som huvudregel ske vid ett personligt sammanträffande mellan åklagaren, den unge och hans vårdnadshavare. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara. Detta är av särskild betydelse då åklagaren förutsätter att någon åtgärd vidtas från socialtjänstens sida. Ett sammanträffande skall som regel äga rum även i de relativt sällsynta fall då åtalsunderlåtelser avser ett brott med enbart böter i straffskalan.

Det är viktigt med ett personligt möte då det är fråga om typiska ungdomsbrott, såsom snatteri och skadegörelse. En regel om personligt

sammanträffande kan dock av praktiska skäl inte göras undantagslös. Underrättelsen bör därför få ske skriftligen, om det möter särskilda hinder för ett personligt sammanträffande. Det kan t.ex. röra sig om fall där den unge flyttat till okänd adress eller av annan anledning inte kan nås eller inte kan medverka vid sammanträffandet.

Ungdomsbrottskommittén har övervägt att föreslå regler angående formerna för kallelse till sammanträffandet och att till kallelsen knyta regler om vite och hämtning. Med hänsyn till att ett sådant förfarande skulle vara svårt att praktiskt genomföra och att det skulle motverka den snabba handläggning som eftersträvas, har kommittén avstått från att föreslå några sådana regler. Regeringen delar den bedömning kommittén gjort. I de fall där den unge vägrar komma till sammanträffandet bör det göras klart för honom att det formellt sett finns möjlighet för åklagaren att återkalla sitt beslut och i stället väcka åtal. Naturligtvis får återkallelse ske endast i undantagsfall, såsom när den unge saknar godtagbara skäl för att utebli och hans vägran att komma uppenbarligen beror på tredska. Den omständigheten att vårdnadshavaren inte är närvarande utgör inte något hinder för att genomföra sammanträffandet. Detsamma gäller naturligtvis beträffande företrädare för socialnämnden.

Den unge bör få ett skriftligt beslut om åtalsunderlåtelsen även i de fall där underrättelsen lämnas vid sammanträffandet. Det får ankomma på Riksåklagaren att utforma lämpliga rutiner för verksamheten.

Regeringen anser att en tidsfrist för meddelande av beslut om åtalsunderlåtelse är ett värdefullt instrument när det gäller att åstadkomma en snabb och effektiv lagföring för unga lagöverträdare. Kommittén föreslår att ett beslut om åtalsunderlåtelse skall meddelas den unge senast inom en vecka efter det att beslutet fattats, om inte hinder möter.

I försöksförordningen finns en bestämmelse om en sådan frist. Av BRÅ:s utvärdering framgår att besluten om åtalsunderlåtelse i försöksdistrikten delgavs inom en vecka från den dag beslutet fattades i endast fem ärenden av 170 (3%). I de distrikt som undersöktes och som inte omfattas av försöksförordningen var motsvarande siffror tre ärenden av 192 (2%). I 91 ärenden (53%) delgavs i försöksdistrikten beslutet inom tidsintervallet 8–30 dagar och i 49 ärenden (29%) inom 31–60 dagar. I undersökningsdistrikten meddelades beslut i motsvarande tidsintervall i 48 ärenden (25%) respektive 67 ärenden (35%). Den största skillnaden mellan försöksdistrikten och undersökningsdistrikten finner man alltså i tidsintervallet 8–30 dagar.

Undersökningen är inte alldeles aktuell men siffrorna torde inte vara helt missvisande. Mot bakgrund av att den tidsfrist som gäller i försöksdistrikten hölls endast i ett fåtal fall finns det skäl att överväga om det är lämpligt att i lag ange en så kort tid som en vecka. Remissinstanserna har ju också kritiserat förslaget i den delen. Det vore olyckligt med en regel som det skulle innebära stora svårigheter att följa eller som i praktiken inte skulle efterlevas. Tidsfristen bör därför vara längre. Den bör utformas på det sättet att ett beslut om åtalsunderlåtelse skall meddelas den unge så snart det kan ske, dock senast inom två veckor från den dag beslutet fattades. Det bör finnas en möjlighet att överskrida fristen om det är uppenbart att den inte kan hållas.

Kommitténs förslag att i en ny bestämmelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ange att det särskilt skall åvila åklagaren att klargöra vad beslutet om åtalsunderlåtelse innebär och vilka följderna av nya brott kan bli, bör också genomföras. Det kan, som någon remissinstans påpekat, ifrågasättas om en bestämmelse med detta innehåll skall tas in i en lag. Regeringen anser dock att det har ett särskilt värde att frågan lagregleras. Liksom kommittén funnit bör det inte föreskrivas att åklagaren skall ta upp frågan om den unge försökt gottgöra eller avhjälpa skada som uppkommit genom brottet. När sammanträdet hålls har ju beslutet att meddela åtalsunderlåtelse redan fattats och åklagaren bör på ett tidigare stadium ha skaffat sig kännedom om dessa förhållanden.

Ungdomsbrottskommittén har inte särskilt behandlat frågan om de nya bestämmelserna också skall gälla åtalsunderlåtelser som meddelas unga enligt 20 kap. 7 § RB. Regeringen ser inte något sakligt skäl att undanta dessa beslut. Inte heller några praktiska hänsyn bör hindra att en åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalken omfattas av de särskilda reglerna om underrättelse. Det är inte fråga om något större antal beslut. Under 1991 meddelades åldersgruppen 15–17 år drygt 550 beslut om åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalkens regler (se avsnitt 8.1). Regeringens förslag kommenteras närmare i författningskommentaren (avsnitt 13.1).

9 Förfarandet i domstol

9.1 Domstolarnas organisation och sammansättning i ungdomsmål

Regeringens förslag: Brottmål mot dem som inte har fyllt 21 år skall i tingsrätt och hovrätt handläggas av lagfarna domare med särskilt intresse och fallenhet för arbete med ungdomar. Detta skall också gälla för de nämndemän som anlitas i dessa mål. Ungdomsmålen bör samlas på särskilda ungdomsrotlar.

Kommitténs förslag: Kommittén förordar att samtliga brottmål mot unga i åldern 15–20 år samlas på särskilda ungdomsrotlar vid tingsrätterna och på ungdomsavdelningar vid hovrätterna. Det föreslås att ordföranden i ungdomsmål normalt skall vara ordinarie domare, att nämndemän alltid skall delta och att en av nämndemännen, om inte hinder möter, skall ha särskild insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

Remissinstanserna: Många remissinstanser, bl.a. Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Riksåklagaren och Sveriges advokatsamfund är positiva till att ungdomsrotlar och ungdomsavdelningar inrättas. Flera

domstolar är dock kritiska och menar att ungdomsmålen inte skiljer sig från andra brottmål i någon högre grad. Domstolsverket anför att förslaget strider mot tanken på att generalisera dömandet. Förslaget att i princip endast ordinarie domare skall handlägga ungdomsmål och att nämnd alltid skall delta får ett genomgående negativt mottagande av remissinstanserna.

Skälen för regeringens förslag:

Domare i ungdomsmål

Liksom många remissinstanser anser regeringen att det finns en rad fördelar med att det vid domstolarna finns särskilda domare som handlägger ungdomsmål. Det är exempelvis värdefullt att en domare får särskild kunskap och stor erfarenhet av ungdomsmål. Det är i sådana mål också särskilt viktigt att ordföranden vinnlägger sig om att vara klar, tydlig och pedagogisk. När en ung människa står inför rätta första gången är han eller hon förmodligen mer påverkbar än en vuxen.

Stockholms tingsrätt, som handlägger ungdomsmål på en särskild avdelning, anför i sitt remissyttrande att domstolen delar kommitténs uppfattning att det krävs särskilda egenskaper hos den som är domare i ungdomsmål. Det krävs enligt tingsrätten att en sådan domare visar respekt för ungdomars lika värde. Vidare bör hos domaren finnas en vilja att skilja den unge som person från det brott han eller hon eventuellt begått, en vilja att lyssna till det den unge säger och en förmåga att uttrycka sig så att den unge förstår vad domaren säger.

Regeringen kan instämma i dessa synpunkter. Man kan i och för sig hävda att de egenskaper som beskrivs bör finnas hos varje domare. De flesta som i någon större utsträckning har kontakt med barn och ungdomar har dock sannolikt erfarit att kontakterna, särskilt om den unge har problem, kan inrymma särskilda svårigheter, inte minst när det gäller att kommunicera med honom eller henne. I ungdomsmål ställs därför enligt regeringens uppfattning särskilda krav på rättens ledamöter i dessa hänseenden.

Det är också av stor betydelse att såväl ordföranden som rättens övriga ledamöter är väl insatta i kriminella ungdomars särskilda problem för att finna den adekvata påföljden. En fördel med ett begränsat antal domare i ungdomsmål är också att det kan vara lättare att låta dessa få särskild utbildning i olika frågor som har med ungdomar att göra. Fördelarna med personkontinuitet, dvs. att den unge om han återkommer efter att ha begått nya brott möter samma person, gäller också i fråga om domare.

Mot bakgrund av nu redovisade synpunkter menar regeringen att ungdomsmålen bör handläggas av särskilda juristdomare. En bestämmelse om detta bör tas in i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare och bör gälla både i hovrätt och tingsrätt.

Det är enligt Ungdomsbrottskommittén mindre lämpligt att en icke-ordinarie domare handlägger ungdomsmål. Den som är ordinarie domare är regelmässigt en medelålders person som förvärvat en viss livserfarenhet, vilket kommittén anser kan komma till särskild nytta i

dessa fall. Kommittén tror också att en ordinarie domare i normalfallet har större pondus än en yngre domare och att han eller hon därför har bättre förutsättningar att nå fram till den unge och att få denne att ta intryck av vad domaren säger. Vad kommittén främst vill undvika är att yngre domare i början av sin karriär handlägger ungdomsmål.

Majoriteten av remissinstanserna har dock kritiserat kommitténs förslag att ordinarie domare skall handlägga ungdomsmålen. Det framhålls särskilt att lämpligheten att handlägga ungdomsmål och "nå fram" till den unge inte beror av om ordföranden är ordinarie domare. Personlig fallenhet och intresse för uppgiften samt livserfarenhet av olika slag har framhållits som viktigare faktorer. Stockholms tingsrätt framhåller att de egenskaper som är önskvärda hos en domare i ungdomsmål inte är relaterade till vederbörandes ålder. I vissa avseenden menar tingsrätten att yngre domare kan vara att föredra framför äldre, vilka på grund av sin ålder kan ha svårt att kommunicera med unga på ett effektivt sätt. Regeringen delar det synsättet och förordar en lösning som innebär att domstolschefen utser den eller de domare vid domstolen som, med hänsyn till intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är mest lämpad för uppgiften. Det är viktigt att de särskilda domarna i ungdomsmål både har pondus och auktoritet och att de har de egenskaper som gör att de kan kommunicera med unga människor.

Regelns tillämpningsområde bör inte begränsas till mål mot den som är under 18 år utan bör gälla även de äldre ungdomarna. Det finns ju en rad särskilda bestämmelser om handläggningen av mål mot den som är under 21 år och vidare vissa särskilda bestämmelser om påföljdsval för den ålderskategorin. Det är vidare lämpligt att mål som hos polis och åklagare handlagts i särskild ordning omfattas av den bestämmelse som reglerar handläggningen i domstol. Avgörande för om ett mål skall handläggas av den särskilde domaren bör vara om någon tiltalad eller misstänkt i målet är under 21 år. Om exempelvis en av de tiltalade är mycket ung och det i målet finns ytterligare tiltalade som är över 21 år bör alltså målet i sin helhet handläggas av den särskilde domaren. De särbestämmelser med avseende på handläggningen av mål mot unga gäller ju även i dessa mål. Det är därför en fördel om målen handläggs av den personal som är förtrogen med dessa regler. Det bör dock finnas en möjlighet för annan än den specielle domaren att handlägga mål med enbart böter i straffskalan. Detsamma bör gälla för fall där det av speciella orsaker inte är lämpligt att den särskilde domaren handlägger ungdomsmålet.

Den föreslagna ordningen med speciella domare i ungdomsmål kan enklast genomföras om det på domstolarna inrättas speciella ungdomsrotlar. Redan i dag handläggs vid vissa domstolar ungdomsmål på särskilda rotlar eller vid särskilda avdelningar. Erfarenheterna därav är goda, vilket talar för att man bör sträva efter att arbetet organiseras på det sättet vid fler domstolar. De fördelar som finns när det gäller specialisering hos åklagare, polis och socialtjänst gäller visserligen inte i lika hög grad för domarnas del. Specialiseringen hos de förstnämnda myndigheterna syftar ju till stor del till att förbättra samarbetet mellan

myndigheterna, och effektiviteten hos domstolarna är ju inte i första hand beroende av samarbetet med andra myndigheter. Argumenten för den specialiseringstanke som regeringen ger uttryck för i förslagen som rör polis och åklagare har dock i stora delar bärkraft också när det gäller handläggningen i domstol. Den positiva betydelse som personkännedom och ökade kunskaper om andra yrkesgruppers arbete har gäller också för domstolspersonal. Förutsättningarna för att klara en såväl snabb som kvalificerad hantering av ungdomsmålen torde också öka om målen samlas på en eller några få rotlar i domstolen.

I likhet med Ungdomsbrottskommittén anser regeringen att det är önskvärt att mål där den tilltalade eller misstänkte inte har fyllt 21 år lottas och handläggs på särskilda ungdomsrotlar. Det är naturligtvis inte nödvändigt att alla mål på en ungdomsrotel är ungdomsmål. Det viktiga är att ungdomsmålen inte sprids på alltför många domare. I många domstolar finns det ju inte heller underlag för att sysselsätta en hel rotel enbart med ungdomsmål. Vid mindre domstolar torde den föreslagna ordningen få mindre praktisk betydelse än vid stora och medelstora domstolar. Det ligger dock ändå ett visst värde i att en av domarna på domstolen tar ett särskilt ansvar för dessa mål och står för kontakterna med andra myndigheter i frågor som berör ungdomsmålen.

Frågan om ungdomsrotlar lämpar sig inte för reglering i lag. Den bör i stället regleras i förordning. Regeringen avser att återkomma till frågan och där ta ställning till hur man närmare bör reglera inrättandet av ungdomsrotlar i tingsrätt och hovrätt.

Nämndemannamedverkan

Rättens sammansättning i brottmål och därmed omfattningen av nämndemannamedverkan regleras för tingsrätterna i 1 kap. 3 b § och för hovrätterna i 2 kap. 4 § RB. I tingsrätt avgörs ett brottmål normalt i en sammansättning med en juristdomare och tre nämndemän. Om åtalet gäller brott för vilket det lindrigaste straffet är fängelse i två år skall fem nämndemän delta. Om det för brottet inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför utan nämndemän om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det inte i målet är fråga om företagsbot. I de mål där en tingsnotarie är ordförande skall dock nämndemän alltid delta. I hovrätt gäller vid avgörandet av brottmål normalt att rätten skall bestå av tre juristdomare och två nämndemän. Hovrätten är domför utan nämndemän i bötesmål i enlighet med vad som gäller för tingsrätten men också i mål som avgörs utan huvudförhandling.

En särskild regel gäller i tingsrätt för mål mot den som inte fyllt 21 år om det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. I sådana mål skall enligt 10 § LUL företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom. Det finns skäl att anta att bestämmelsen inte iakttas i den omfattning som avsetts.

Kommittén föreslår att nämnd *alltid* skall ingå i rätten när ett ungdomsmål avgörs och anför dels att rättegången kan göra ett starkare

intryck på den unge om målet avgörs av en fullsuttet rätt och dels att lekmanamedverkan kan antas ha särskilt stor betydelse i dessa mål. Lekmannainflytandet i den dömande verksamheten anses nämligen utgöra en garanti för att domstolarnas avgöranden följer allmänna rättsuppfattningar i samhället och bidrar till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthålls. Förslagen i nu berörda delar har fått en hel del remisskritik. Behovet och funktionen av nämndemanna-medverkan i de enklare målen har ifrågasatts. Stockholms tingsrätt har anfört att nämnden inte bör utnyttjas som staffagefigurer i enklare brottmål endast för att göra ett starkare intryck på den unge. Från flera håll har anförts att en nämndmedverkan enligt förslaget skulle bli kostsam och innebära praktiska svårigheter. Det resultat som åsyftas uteblir vidare helt i de fall den unge inte kommer till förhandlingen och målet avgörs i dennes utevaro.

Regeringen delar remissinstansernas kritik mot förslaget och anser att skälen för att nämndemän alltid skall delta i ungdomsmål inte har tillräcklig bärkraft. Det bör i sammanhanget påpekas att domförhållsreglerna är utformade så att det inte finns något hinder för att nämnd medverkar trots att förutsättningar för att avgöra målet med enbart juristdomare finns.

Kommittén föreslår också att 10 § LUL ändras och att där föreskrivs att det i ungdomsmålen *skall* anlitas *minst en* nämndeman med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom. Det skall enligt kommittén ankomma på kommun- och landstingsfullmäktige, som väljer nämndemän, att se till att det bland nämndemännen finns det antal "ungdomsnämndemän" som behövs. Förslaget har vid remissbehandlingen inte ansetts vara praktiskt genomförbart. Svea hovrätt har också ifrågasatt om nämndemän bör representera särskild sakkunskap och framhållit att nämndens roll är en annan.

De skäl som regeringen anför för att speciella juristdomare skall handlägga ungdomsmålen gäller i hög grad också i fråga om nämndemän. Det är ju lika viktigt att nämndemännen har förmåga att lyssna till och förstå vad den unge säger som ordföranden. Den särskilda erfarenhet som kan krävas för att avgöra frågan om påföljdsval för unga gäller också för nämndemännen. Det bör vara möjligt att utan större praktiska svårigheter välja ut nämndemän som i första hand anlitas vid ungdomsmålen. Vid större domstolar torde nämndemännen kunna delas in på sådant sätt att det finns en grupp nämndemän som tjänstgör på ungdomsrotel eller ungdomsavdelning.

De nämndemän som avses skall inte vara "experter" i fråga om ungdomar och således inte representera någon särskild sakkunskap. Vad som eftersträvas är i stället att de har ett särskilt intresse av arbete med barn och ungdom och en särskild fallenhet för uppgiften att delta i handläggning av just ungdomsmål. Det är också önskvärt att de yngre nämndemännen är representerade i denna grupp. Regeringen föreslår mot nu redovisad bakgrund att bestämmelserna om de särskilda kraven på de lagfarna domare som skall handlägga ungdomsmålen skall gälla också nämndemännen.

Regeringens förslag: Tillämpningsområdet för tidsfristen för hållande av huvudförhandling i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ändras så att den omfattar mål om åtal för brott för vilket är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att tidsfristen i 12 § andra stycket LUL utvidgas till att gälla alla mål om brott för vilka fängelse är föreskrivet.

Remissinstanserna är kritiska. Många menar att förslaget inte är genomförbart utan resursförstärkningar och att det kan leda till att målen mot de äldre ungdomarna eftersätts. Svea hovrätt föreslår att fristen skall iakttas vid åtal för alla brott där svårare straff än sex månaders fängelse kan följa.

Skälen för regeringens förslag: Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare innehåller en tidsfrist för hållande av huvudförhandling när allmänt åtal väckts mot den som är under 18 år. Bestämmelsen omfattar dock enbart mål om brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I sådana fall skall huvudförhandling hållas inom två veckor från det åtalet väcktes, om inte förundersökningen bör kompletteras eller yttrande från sakkunnig eller annan förberedande åtgärd vidtas, (12 § andra stycket LUL). För övriga mål mot de ungdomar som inte fyllt 21 år gäller enligt första stycket som en generell regel att de alltid skall handläggas skyndsamt.

Det är som tidigare framhållits av stor betydelse vid handläggning av ungdomsmål att tiden mellan brott och reaktion inte är alltför lång. Det är därför nödvändigt att ha en tidsfrist för ungdomsmålen handläggning i domstol. Frågan är om nuvarande ordning är tillfredsställande eller om någon ändring bör göras.

Kommittén föreslår att 12 § andra stycket LUL skärps på det sättet att tidsfristen skall iakttas redan när åtal väcks för brott för vilket det är föreskrivet fängelse. Förslaget innebär att ett stort antal mål kommer att få handläggas med förtur. En fördel med att sänka gränsen är enligt kommittén att snatteri, skadegörelse, rattfylleri, grovt rattfylleri, grov olovlig körning m.fl. brott kommer att omfattas av fristen. Särskilt de mindre allvarliga förmögenhetsbrotten har en hög frekvens bland de yngsta lagöverträdarna, men också andra brott begås av ungdomar.

Om kommitténs förslag genomförs skulle det emellertid innebära en betydande ökning av arbetsbördan både för domstolarna och åklagarna. Som flera remissinstanser påpekat finns det också en risk för att målen med de äldre ungdomarna, dvs. de som är mellan 18 och 21 år, eftersätts. Om tillämpningsområdet för nu gällande frist utökas i den omfattning som föreslås kan det också innebära att den medverkan vid huvudförhandlingen av vårdnadshavare och företrädare för socialtjänsten som regeringen vill uppnå försvåras. Utredningens förslag bör därför inte genomföras.

Det finns dock skäl att ändra den nu gällande bestämmelsen så att dess tillämpningsområde anpassas till vad som i övrigt gäller i ungdomsmål. Den i 12 § LUL angivna tidsfristen bör gälla i mål där åtalet avser brott för vilket är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. En sådan justering innebär inte någon större praktisk förändring. Det bör dock påpekas att de nya regler om ändrade straff för ett antal brott i brottsbalken som trädde i kraft den 1 juli 1993 (prop. 1992/93:141, bet. 1992/93:JuU16, rskr. 1992/93:220, SFS 1993:207) innebar att några brott som tidigare omfattats av bestämmelsen i 12 § LUL kom att hamna utanför området för tidsfristen. Detta beror på att särskilda straffskalar för ringa brott och brott av normalgraden infördes i vissa fall. Med regeringens förslag kommer dessa brott – samt ytterligare några brott, såsom ofredande och olovligt brukande – åter att omfattas. Det bör också noteras att straffmaximum för grovt rattfylleri numera höjts till fängelse i två år. Ändringen trädde i kraft den 1 februari 1994 (prop. 1993/94:44, bet. 1993/94:JuU11, rskr. 1993/94:78, SFS 1993:1463). Ett mål som rör grovt rattfylleri skall således i dag handläggas inom den tidsram som anges i 12 § LUL.

9.3 Vårdnadshavares medverkan

Regeringens förslag: I mål om brott med fängelse i straffskalan där den misstänkte är under 18 år, skall normalt vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges fostran höras i målet och således kallas till huvudförhandlingen. Vid lindrigare brott skall enbart underrättelse om åtalet och tiden för huvudförhandling lämnas.

Kommitténs förslag överensstämmer med regeringens förslag.

Remissinstanserna: Remissutfallet är blandat. Från några håll ifrågasätts värdet av en osanktionerad kallelse medan andra anser det följdriktigt att vårdnadshavares medverkan utökas också vid domstolsförfarandet.

Skälen för regeringens förslag: Den unges vårdnadshavare skall enligt gällande rätt i vissa fall kallas till huvudförhandling. Det gäller i princip fall där det är aktuellt att döma den unge till fängelse eller skyddstillsyn. Enligt 9 § LUL får nämligen inte den som är under 18 år dömas till sådan påföljd om inte den som har vårdnaden om honom har hörts i målet, där så lämpligen kunnat ske. I andra fall får domstolen avgöra från fall till fall om vårdnadshavare skall kallas till huvudförhandlingen. Detta framgår av 21 kap. 1 § RB, enligt vilken bestämmelse rätten, om den misstänkte är omyndig, skall höra vårdnadshavaren om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller annars är nödvändigt.

Som regeringen har framhållit är det viktigt att engagera föräldrarna i arbetet med de unga lagöverträdarna. Detta engagemang behövs hela

tiden från brott till reaktion, och naturligtvis även därefter. Avsikten är inte bara att föräldrarna skall vara till stöd och hjälp för den unge utan också att göra klart för föräldrarna att de har ett ansvar för den unge.

Regeringen har föreslagit åtgärder som syftar till att på förundersökningsstadiet involvera föräldrarna i större utsträckning (se, avsnitt 6.6). Det är dock minst lika viktigt att förmå föräldrarna att närvara vid rättegången mot den unge. Att höra föräldrarna kan också vara av värde för påföljdsfrågans bedömning. Frågan blir då hur man bäst skapar förutsättningar för att föräldrarna skall inställa sig vid huvudförhandlingen.

Liksom Ungdomsbrottskommittén, och även justitieutskottet (se bl.a. bet. 1989/90:JuU29 s. 22), anser regeringen att övervägande skäl talar för en ordning där vårdnadshavarna kallas till förhandlingen, men själv avgör om han vill inställa sig. Det skulle snarare vara negativt om en vårdnadshavare genom vitesföreläggande och hämtning eller dylikt tvingas närvara vid förhandlingen. Om närvaron skall innebära något positivt måste den enligt regeringens mening bygga på frivillighet. Vårdskommissionen föreslog i sitt betänkande Våld och brottsoffer (SOU 1990:92) att vårdnadshavare alltid skulle underrättas av domstolen om att en brottmålsförhandling rörande en person under 18 år skulle äga rum. En underrättelse är emellertid, enligt regeringens mening, inte tillräcklig för att engagera vårdnadshavare i den utsträckning vi menar är nödvändig. Det kan antas att en kallelse, även om den inte är förenad med någon sanktion, kan ha en större, positiv inverkan på vårdnadshavarnas benägenhet att inställa sig.

Regeringen föreslår därför att det i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare föreskrivs att vid åtal mot den som är under 18 år för brott för vilket det är föreskrivet fängelse, vårdnadshavaren skall höras, om det kan ske och det inte finns särskilda skäl mot det. I fall där åtalet rör brott med enbart böter i straffskalan bör vårdnadshavarna inte kallas. Det är ju då oftast fråga om trafikbrott och mindre allvarliga brott, där föräldrarnas närvaro inte är lika betydelsefull. I sådana fall är det tillräckligt att föräldrarna underrättas om åtalet och om när huvudförhandlingen skall äga rum. Bestämmelsen kommenteras ytterligare i författningskommentaren (avsnitt 13.1).

Domstolen skall självfallet avstå från att kalla vårdnadshavaren i de fall det, med hänsyn till upplysningar som lämnats till rätten, kan antas att dennes närvaro kommer att vara mer till skada än till nytta. Om det av någon annan särskild anledning inte är möjligt att höra vårdnadshavaren, bör det också vara möjligt för domstolen att avstå från kallelse. Vårdnadshavares utevaro bör inte, annat än om det av speciella skäl är nödvändigt att höra dem, utgöra hinder mot att hålla huvudförhandlingen.

Vad som nu har sagts om vårdnadshavare bör inte gälla enbart dem som har den legala vårdnaden om den unge utan – i likhet med vad som föreslås beträffande vårdnadshavares och andras medverkan under förundersökningen (jfr avsnitt 6.6) – också den som har det faktiska ansvaret för den unges vård och fostran. När dessa hörs vid

9.4 Avkunnande av dom

Regeringens förslag: En bestämmelse av innebörd att domen i mål mot dem som är under 21 år skall avkunnas vid huvudförhandlingen eller annat rättens sammanträde, om det inte möter synnerliga hinder, tas in i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att en dom mot den som inte har fyllt 18 år, om inte hinder möter, skall avkunnas i den tilltalades närvaro om åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet fängelse. Om domen inte kan avkunnas omedelbart efter förhandlingens avslutande skall ett särskilt sammanträde hållas.

Remissinstanserna: Förslaget att ett särskilt sammanträde skall hållas för avkunnande av dom när detta inte kunnat ske i samband med huvudförhandlingen har fått ett i huvudsak negativt mottagande.

Skälen för regeringens förslag: I ett brottmål skall som huvudregel dom i målet avkunnas omedelbart efter rättegångens avslutande. Enligt 30 kap. 7 § RB gäller nämligen att överläggning skall hållas samma dag som huvudförhandlingen avslutas eller senast nästa arbetsdag, och om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. När det av någon anledning behövs anstånd för att besluta eller skriva domen, får rätten besluta om detta, om det är oundgängligen erforderligt. Domen skall i sådant fall, om det inte finns synnerliga skäl, meddelas inom två veckor efter det att förhandlingen avslutats. Om den tilltalade är häktad, skall dom meddelas inom en vecka i stället för två veckor. Det krävs alltså enligt bestämmelsens ordalydelse starka skäl för att underlåta att avkunna dom i anslutning till huvudförhandlingen. Praxis i domstolarna har emellertid utvecklats dithän att bestämmelsen tillämpats mindre strikt. Om domen inte avkunnas vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli, s.k. kanslidom.

Bestämmelsen i 12 § andra stycket LUL innebär att den regel som gäller för häktade också gäller i fråga om domar mot personer under 18 år om åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet mer än ett års fängelse.

Det är i mål mot unga särskilt viktigt att domen, om den innebär att den unge fälls till ansvar, avkunnas när denne är närvarande. Domen kan förväntas göra ett starkare intryck på den unge om han får ta del av den muntligt och medan han har rättegången i färskt minne. Rättens ordförande har då också möjlighet att närmare förklara domens innebörd för den unge och även att framhålla betydelsen av att denne iaktar vad som kan vara föreskrivet i domen.

Kommittén föreslår att i de fall där den tilltalade inte har fyllt 18 år och åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet fängelse *skall*, om inte hinder möter däremot, domen avkunnas vid huvudförhandlingen eller vid ett särskilt sammanträde. Till detta sammanträde bör den tilltalade, hans försvarare, vårdnadshavarna och åklagaren kallas. Kommittén redovisar de problem ett sådant förfarande skulle medföra. Bland annat nämns risken för att den unge uteblir från sammanträdet, risk för förseningar av tingsrättens övriga handläggning samt att förslaget innebär ökade kostnader. Kommittén anser emellertid att fördelarna överväger.

Regeringen delar den uppfattning som flertalet remissinstanser ger uttryck för, nämligen att det inte är praktiskt att mera regelmässigt hålla särskilda sammanträden för avkunnande av dom mot unga lagöverträdare. Den formella möjligheten att hålla ett särskilt sammanträde för att avkunna dom finns också redan enligt gällande bestämmelse.

Det är dock för ungdomsmålen önskvärt åstadkomma en stramare ordning än den som nu tillämpas. Detta bör ske genom att det i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare tas in en särskild regel i fråga om avkunnande av domar mot ungdomar. Bestämmelsen bör ta sikte på fall där den unge fälls till ansvar i målet. För dessa mål bör gälla att rätten skall avkunna domen vid huvudförhandling eller annat sammanträde om inte synnerliga hinder möter. Bestämmelsens tillämpningsområde bör dock inte begränsas enbart till dem som är under 18 år. Det finns skäl att även för de äldre ungdomarna ha en något stramare reglering när det gäller avkunnande av dom. Det är inte heller nödvändigt att göra undantag för bötesmålen. De torde i flertalet fall vara av så enkel natur att det är möjligt att avkunna dom vid huvudförhandlingen.

10 Offentlig försvarare

Regeringens förslag: Bestämmelsen om offentlig försvarare i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ändras så att en tilltalad som inte har fyllt 18 år har rätt till offentlig försvarare, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Promemorians förslag överensstämmer i sak med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Sveriges advokatsamfund och flera andra remissinstanser anser att rätten till offentlig försvarare för personer under arton år skall vara utan undantag. Från åklagarhåll anförs att i bestämmelsen uttryckligen bör anges att rätten skall ta upp frågan om offentlig försvarare utan att någon begäran därom gjorts.

Skälen för regeringens förslag: FN:s generalförsamling antog den 20 november 1989 en konvention om barnets rättigheter. Sverige undertecknade konventionen den 26 januari 1990 och den trädde för Sveriges del i kraft den 2 september samma år. Sverige ratificerade konventionen utan att reservera sig på någon punkt. Konventionens artikel 40 handlar om rättigheterna för barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott. De skall enligt artikelns punkt 1 behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla för värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andra människors rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.

För detta ändamål skall konventionsstaterna enligt punkt 2 särskilt säkerställa att inget barn skall misstänkas eller åtalas för eller befinnas skyldigt att ha begått brott på grund av en handling eller underlåtenhet som inte var förbjuden enligt nationell eller internationell rätt vid den tidpunkt då den begicks. Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott skall vidare ha vissa särskilt uppräknade garantier. Det gäller bl.a. att barnet snarast och direkt skall underrättas om anklagelserna mot sig och få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar. Vidare skall barnet snarast få saken avgjord utan dröjsmål av en behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ i en opartisk förhandling enligt lag i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde och, såvida det inte anses strida mot barnets bästa, barnets föräldrar eller vårdnadshavare.

Enligt konventionen skall konventionsstaterna fortlöpande upprätta rapporter om de åtgärder som vidtagits för att genomföra de rättigheter som erkänts i konventionen. Sverige överlämnade sin första rapport till FN i september 1992. FN:s kommitté för övervakning av barnets rättigheter enligt barnkonventionen har i anledning av rapporten haft synpunkter på reglerna om offentlig försvarare för barn i konflikt med lagen. Av en promemoria upprättad inom Utrikesdepartementet i anledning av förhör med Sverige inför kommittén framgår att kommittén fann det otillfredsställande att frågan om försvarare enligt bestämmelsen i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare var beroende av påföljdens karaktär eller de sociala myndigheternas välvilja. Man borde enligt kommittén se till att offentlig försvarare alltid förordnades då ett barn misstänktes ha begått ett brott.

Regler om när offentlig försvarare skall förordnas finns dels i rättegångsbalken och dels i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. För den som är under 18 år blir såväl reglerna i 21 kap. RB som bestämmelsen i 11 § LUL tillämpliga.

Av 21 kap. 3 a § första stycket RB följer att en offentlig försvarare skall förordnas för den som begär det om han är anhållen eller häktad eller om han misstänks för ett brott för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader. I dessa fall anses det nära nog undantagslöst finnas ett behov av offentlig försvarare. I andra stycket anges när det i andra fall kan finnas behov av offentlig

försvare. En sådan skall sålunda förordnas om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet, om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som skall väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening eller om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör. Som exempel på fall där den misstänktes förhållanden kan innebära att han har svårt att själv klara sitt försvar har nämnts mycket hög ålder, psykisk eller allvarlig psykisk sjukdom, nedsatt syn eller hörsel eller annat allvarligt handikapp. Om den misstänkte biträds av en försvarare som han själv har utsett, skall någon offentlig försvarare inte förordnas vid sidan av denne.

En fråga om förordnande av offentlig försvarare skall enligt 21 kap. 4 § andra stycket RB tas upp då en framställning om det görs eller rätten annars finner anledning därtill. Enligt 12 § FUK skall en misstänkt, i samband med att han underrättas om skäligen misstanke, underrättas om sin rätt att under förundersökningen biträdas av försvarare och om att offentlig försvarare i vissa fall kan förordnas. Av 23 kap. 5 § RB framgår att förundersökningsledaren skall göra anmälan till rätten om offentlig försvarare enligt 21 kap. 3 a § RB skall förordnas för den misstänkte. En offentlig försvarare kan förordnas även om den misstänkte inte begär det. Om någon begäran inte har gjorts bör emellertid ändå den misstänktes uppfattning tillmätas stor betydelse. Hänsyn bör tas till att en tilltalad som fälls enligt 31 kap. RB kan komma att få betala tillbaka försvararkostnaden eller del därav till staten.

Enligt 11 § LUL gäller att en offentlig försvarare skall förordnas för en tilltalad som inte har fyllt 18 år om det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, och om det inte är uppenbart att han saknar behov av offentlig försvarare. Denna regel gäller enligt ordalydelsen endast den som är tilltalad. Behovet av offentlig försvarare under förundersökningen för den som inte har fyllt 18 år och i fall där åtal aldrig väcks tillgodoses i stället genom reglerna i rättegångsbalken.

En bestämmelse motsvarande den i 11 § LUL fanns redan i den lag med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig som infördes 1946. Av förarbetena till denna bestämmelse framgår att undantag från rätten till offentliga försvarare för underåriga skulle gälla i bagatellmål såsom mål rörande enkla trafikförseelser, våldsam motstånd och bedrägligt beteende. Bestämmelsen i 11 § LUL ändrades 1969 genom att ordet "underårig" ersattes med "tilltalad" i samband med att myndighetsåldern sänktes och det förstnämnda begreppet fick en ändrad innebörd. Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse genom en lagändring som trädde i kraft 1984 (prop. 1983/84:23, bet. 1983/84:JuU7, rskr. 1983/84:50, SFS 1983:921). Ändringen innebar att tillämpningsområdet för bestämmelsen inskränktes från att gälla tilltalade under 21 år till dem under 18 år. Samtidigt som denna ändring gjordes fick 21 kap. 3 a § RB sin nuvarande utformning, vilken innebar en skärpning av förutsättningarna för att få offentlig försvarare.

Personer som är under 18 år och som misstänks för brott bör normalt få offentlig försvarare. Enligt uppgift är det också så de aktuella bestämmelserna i lagen om unga lagöverträdare och rättegångsbalken har kommit att tillämpas. Trots att böter är den vanligaste påföljden för personer i åldern 15–17 år (under 1992 bestämdes påföljden till böter i 2 425 av totalt 4 144 meddelade domar) tillämpas, enligt uppgifter som underhand inhämtats hos några av de större tingsrätterna i landet, bestämmelserna om rätt till offentlig försvarare generöst när det gäller unga lagöverträdare. Det torde vara sällsynt att en person under 18 år som begärt att få en offentlig försvarare inte får det.

Det finns mot denna bakgrund och särskilt med hänsyn till de uttalanden som gjorts av FN:s kommitté för övervakning av barnets rättigheter skäl att ändra bestämmelsen i 11 § LUL. Bestämmelsen bör inte begränsas till att gälla de fall där det finns anledning att döma till annat än böter. När det gäller de fall där åtal inte väcks, t.ex. därför att åtalsunderlåtelse meddelas eller strafföreläggande utfärdas torde regleringen enligt rättegångsbalken utgöra tillräckliga garantier för att personer under 18 år får offentlig försvarare när det behövs. Den särskilda bestämmelsen om offentlig försvarare för unga bör därför även i fortsättningen bara gälla för tilltalade.

Regeln om rätt till offentlig försvarare för tilltalade under 18 år bör dock inte gälla undantagslöst. Det finns enligt regeringens mening inget praktiskt behov av att, som några remissinstanser föreslår, göra rätten till offentlig försvarare absolut för denna krets av tilltalade. I de fall där man klart kan säga att den unge inte har behov av det stöd som en offentlig försvarare kan ge bör en sådan inte förordnas. Detta kan vara fallet när den unge har erkänt den gärning åtalet avser och utredningen är okomplicerad. En lämplig avgränsning är att offentlig försvarare inte skall förordnas, om det är uppenbart att behov saknas. En ordning som den föreslagna torde inte innebära någon större förändring utan i princip motsvara vad som redan förekommer.

Det är inte nödvändigt att, utöver vad som gäller enligt rättegångsbalken, i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare reglera att rätten skall ta ställning till om en offentlig försvarare skall förordnas för den unge oavsett om en begäran om detta görs.

11 Kostnader

De förslag som syftar till en snabbare och effektivare handläggning av mål och ärenden mot unga lagöverträdare torde inte innebära några kostnadsökningar. Den kostnadsökning som kan föräledas av att vårdnadshavare och andra i större utsträckning skall kallas till domstol och få rätt till ersättning för sin inställelse, ryms inom ramen för befintliga resurser.

Förslagen bör kunna träda i kraft den 1 mars 1995. Äldre bestämmelser bör gälla i fråga om mål eller ärenden hos polis och åklagare där förundersökning har inletts före ikraftträdandet. I domstol bör äldre bestämmelser gälla i mål där talan har väckts före ikraftträdandet.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Ändringarna i lagen är dels redaktionella och dels av saklig art. För att göra lagens innehåll mer överskådligt har mellanrubriker införts. Nuvarande bestämmelser har disponerats om och har i vissa fall brutits upp på flera paragrafer. En modernisering av språket och vissa ändringar som gör språket mer enhetligt har också gjorts. Flera av de nya bestämmelserna bygger på liknande bestämmelser i försöksförordningen (1988:217). Ändringarna innebär att innehållet i denna permanentas inom ramen för lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Därmed kan förordningen upphävas. Regeringen avser att senare fatta beslut i den frågan.

Regeringen har också för avsikt att samla de bestämmelser om förfarandet vid handläggning av ungdomsmål hos polis, åklagare och domstol som inte bör tas in i lag, i en särskild förordning.

1 §

Bestämmelsen är ny och är föranledd av lagens nya disposition.

I *första stycket* anges att det i lagen finns särskilda bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Liksom tidigare är lagen att anse som ett komplement till rättegångsbalken. De särskilda reglerna i denna lag ersätter och fyller ut bestämmelserna i rättegångsbalken.

I *andra stycket* anges för tydlighetens skull att de regler som finns i rättegångsbalken m.fl. författningar gäller utöver vad som följer av denna lag.

2 §

Första stycket innebär att polismän och åklagare som med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare är särskilt lämpade för uppgiften, skall leda förundersökningar i fråga om ungdomar under arton år. Om det möter hinder att de speciellt avdelade poliserna eller åklagarna handlägger ärendet får det göras av annan. Detta bör dock inte komma i fråga annat än i undantagsfall. Det kan

t.ex. röra sig om förundersökningar med flera misstänkta där enbart en av dem är under arton år och där dennes brottslighet är mindre allvarlig. Frågan får avgöras från fall till fall efter en helhetsbedömning av förundersökningens omfattning, den unges brottslighet och sociala situation m.m. Att speciella regler gäller för unga lagöverträdare, såsom tidsfristen för förundersökningen, påverkar naturligtvis bedömningen av var målet skall handläggas.

I *andra stycket* anges att i fall där den unge återkommer som misstänkt för ny brottslighet, skall om möjligt samma polismän och åklagare anlitas för den nya förundersökningen. Av bestämmelsen följer att administrativ personal inte skall handlägga mål mot personer under arton år.

Skälen till bestämmelserna har angetts i avsnitt 6.2.

3 §

I bestämmelsen föreskrivs att åklagaren alltid skall leda en förundersökning beträffande den som är under 18 år i fråga om brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, om den unge är skäligen misstänkt för brottet. Innan det finns någon som är skäligen misstänkt för ett brott gäller alltså de vanliga reglerna för förundersökningen, se 23 kap. 4 § RB. Den särskilda regeln om förundersökningsledningen gäller oavsett om det i brottsutredningen även finns misstänkta som är över arton år. I övrigt hänvisas till vad som sagts i avsnitt 6.4.

4 §

Bestämmelsen, som behandlas i avsnitt 6.5, innebär att det införs en tidsfrist för förundersökningar mot den som inte har fyllt arton år. Fristen gäller i fråga om brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. Förundersökningen i sådana mål skall avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom fyra veckor räknat från den dag den misstänkte delges underrättelse om att han är skäligen misstänkt för brott, se 23 kap. 18 § första stycket RB. Fristen gäller enbart förundersökningen mot den som är under arton år. I de fall då det i en och samma förundersökning finns flera misstänkta och några av dem är äldre kommer dock fristen i praktiken att gälla förundersökningen mot samtliga, om det inte är möjligt att handlägga målet mot den unge separat.

Om den unge under förundersökningens gång misstänks för nya brott innebär inte det att en ny frist börjar löpa. Det kan dock utgöra skäl till att fristen får överskridas.

Bestämmelsen ger utrymme för att i undantagsfall överskrida fristen. Detta får dock endast ske om det är absolut nödvändigt, t.ex. om det är fråga om en mycket omfattande brottsutredning, såsom vid ligabrottslighet med många misstänkta och ett stort antal brott som är svårutredda. Ett annat exempel kan vara att man under förundersökningens gång

upptäcker nya brott som den unge misstänks för eller att den unge under det att förundersökningen pågår begår nya brott. Ytterligare exempel är att det är nödvändigt att genomföra tekniska undersökningar som tar lång tid. Det förhållandet att det för tillfället råder brist på utredningspersonal eller att andra uppgifter anses böra ges företräde innebär inte att fristen får överskridas.

Utredningen skall slutföras så snart det kan ske, vilket innebär att hela tidsfristen får utnyttjas endast om det är nödvändigt. I många fall bör det vara möjligt att besluta i åtalsfrågan inom kortare tid än fyra veckor.

5 §

Ett tillägg har gjorts till nuvarande 6 c § som innebär att, om den som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott skall vårdnadshavaren inte bara underrättas omedelbart, utan också kallas till de förhör som hålls med den unge. Några tvångsmedel knyts inte till kallelsen.

En underrättelse eller kallelse skall inte utfärdas om det skulle innebära men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. En situation då polisen på grund av att det skulle innebära men för utredningen, kan underlåta att kalla vårdnadshavaren till förhöret är om man kan befara att den unge blir mindre meddelsam om vårdnadshavaren är närvarande. Enbart en underrättelse till vårdnadshavaren torde endast i undantagsfall innebära men för utredningen.

När det gäller de fall då underrättelse och kallelse får underlåtas på grund av att det finns särskilda skäl mot det kan hänvisas till vad som gäller i dag i fråga om underrättelse till vårdnadshavare. Av motiven till bestämmelsen i nuvarande lydelse (prop. 1987/88:135, s. 33) framgår att underrättelse inte skall ske i fall där det uppenbarligen inte skulle fylla någon funktion, t.ex. då det rör sig om en förseelse av mycket bagatellartat slag eller om det kan antas att det skulle vara till större skada än nytta för den unge om vårdnadshavaren underrättas. Som exempel på detta anges att det på grund av förhållandena i hemmet finns risk för att underrättelsen leder till kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling av den unge. Där nämns också det fallet att vårdnadshavaren är misstänkt för delaktighet i det brott förhöret gäller.

Ett annat exempel på fall där kallelse kan få underlåtas är om förhör med den unge av utredningsskäl måste hållas omedelbart och hans vårdnadshavare inte kan nås.

Den nya bestämmelsen innebär inte att vårdnadshavaren behöver eller har rätt att vara närvarande i förhörsrummet när den unge hörs. Syftet är att föräldrarna skall få större kännedom om vad förundersökningen och lagföringsprocessen i övrigt innebär och själva ta ansvar för den unge.

Regeln gäller också för annan som svarar för den unges vård eller fostran, om det är denne och inte vårdnadshavaren som närmast har ansvaret för den unge. Det kan röra sig om fosterföräldrar eller andra,

t.ex. far- eller morföräldrar som den unge bor hos. Det får avgöras från fall till fall vem som skall underrättas och kallas om det inte är klart att de legala vårdnadshavarna också har det faktiska ansvaret för den unge. I övrigt hänvisas till avsnitt 6.6.

6 §

Bestämmelsen är ny och innebär att polisen alltid skall underrätta socialnämnden när den som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa. Ändringen har behandlats i avsnitt 6.7.

7 §

Bestämmelsen är ny och anger att företrädare för socialtjänsten skall närvara vid förhör med den som är under 18 år och som är misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa, om det är möjligt och kan ske utan men för utredningen. Bestämmelsen innebär att socialnämnden normalt skall kallas – muntligen eller skriftligen – till förhöret. De närmare formerna för kallelse regleras inte i lagen utan får bestämmas av de enskilda myndigheterna. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 6.7.

8 §

Paragrafen motsvarar med några språkliga justeringar nuvarande 5 a §.

9 §

Paragrafen motsvarar med några språkliga justeringar nuvarande 6 §.

10 §

I bestämmelsen, som är ny, anges att åklagare, innan talan har väckts vid domstol, får inhämta ett yttrande från frivårdsmyndighet enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m., i fråga om den som inte har fyllt 18 år. Av ordalydelsen framgår att vad som är föreskrivet i nämnda lag om beslut att inhämta ett sådant yttrande gäller också för åklagarens beslut.

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.2.

11 §

Den nuvarande 3 § har delats upp på två nya paragrafer, 11 och 12 §§. Dessa har behandlats i avsnitt 7.2.

Ordningsföljden mellan bestämmelserna har jämkats i enlighet med *Lagrådets* förslag. I 11 § ges bestämmelser om när yttranden från socialnämnden skall inhämtas och vad ett yttrande skall innehålla samt om socialnämndens upplysningsskyldighet i övrigt.

Ändringarna i *första stycket* innebär att åklagaren som huvudregel alltid skall inhämta ett yttrande från socialnämnden innan han fattar beslut i åtalsfrågan i fråga om den som har begått brott innan han fyllt 18 år. I bestämmelsen införs också som en förutsättning för att ett yttrande skall få inhämtas ett krav på erkännande eller skäligen brottsmisstanke. Liksom tidigare gäller att ett yttrande inte behöver inhämtas om brottet är ringa eller det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse. Bestämmelser om dessa undantag har flyttats från det nuvarande fjärde stycket i 3 §. Det görs också ett tillägg av innebörd att yttrande inte heller behöver inhämtas om det annars anses obehövligt. Här avses t.ex. fall där det är uppenbart att påföljden skall stanna vid böter.

Andra stycket motsvarar, med vissa språkliga justeringar, nuvarande första stycket andra meningen samt andra stycket i 3 §. Bestämmelsen behandlar frågan om innehållet i ett yttrande från socialnämnden. Enligt nuvarande lydelse kan socialnämnden yttra sig om den unges personliga utveckling samt hansandel och levnadsomständigheter i övrigt. Begreppetandel, som är ålderdomligt, torde innefattas av levnadsomständigheter i övrigt och tas därför bort.

Tredje stycket motsvarar det nuvarande sista stycket i 3 §. Ändringen är enbart språklig.

12 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om den tid inom vilken nämnden skall lämna sitt yttrande och ersätter det nuvarande tredje stycket i 3 §. I och med den nya ordningen, där förundersökning och personutredning skall bedrivas parallellt, är det inte nödvändigt att i författning ange de tider inom vilka yttranden skall avges. I stället skall gälla att åklagaren i sin begäran anger inom vilken tid yttrandet skall lämnas. Han har då möjlighet att anpassa tiden på ett sådant sätt att förundersökning och personutredning kan beräknas bli klara samtidigt. Mot bakgrund av de regler som föreslås om tidsfrister för förundersökning mot unga och om underrättelser till socialnämnden torde nämnden sällan få kortare tid till sitt förfogande att avge ett yttrande än de två veckor som nu gäller. Socialnämnden skall självklart följa den tidsangivelse åklagaren angett. Någon bestämmelse om detta är inte nödvändig. Om det inte är möjligt att hålla tiden kan åklagaren medge anstånd. I de fall åtalsunderlåtelse meddelas är det också möjligt att lämna yttrandet muntligt vid det sammanträde där beslutet meddelas den unge. Detta bör endast ske i undantagsfall och förutsätter att åklagaren under hand fått besked om vad yttrandet kommer att innehålla. Det är lämpligt att innehållet i ett muntligt yttrande antecknas i det protokoll som upprättas i ärendet.

I bestämmelsen anges också att åklagaren, om det är lämpligt, kan ge anvisningar för hur yttrandet kan begränsas. Prop. 1994/95:12

13 §

Bestämmelsen motsvarar 6 b §. Några språkliga ändringar har gjorts.

14 §

Bestämmelsen motsvarar, med några språkliga ändringar i första och andra styckena, 6 d §.

15 §

Paragrafen motsvarar med några språkliga justeringar 6 a §.

16 §

Den nuvarande 1 § har delats upp på två paragrafer, 16 och 17 §§. Denna bestämmelse motsvarar första, sjätte och sjunde styckena i nuvarande bestämmelse. *Första stycket* motsvarar med en språklig justering det nuvarande första stycket.

I *andra stycket* har tagits in vad som framgår av det nuvarande sjätte stycket, nämligen att det också finns bestämmelser om åtalsunderlåtelse 20 kap. 7 § RB Liksom tidigare gäller reglerna om åtalsunderlåtelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall tillämpas före reglerna i rättegångsbalken. *Tredje stycket* motsvarar det nuvarande sjunde stycket.

17 §

Paragrafen motsvarar andra, tredje, fjärde och sjätte styckena i nuvarande 1 §. Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 8.2 och 8.3.

Ändringarna i *första stycket* (nuvarande andra stycket i 1 §) är enbart språkliga. I *andra stycket* (nuvarande tredje stycket) görs ingen ändring.

I *tredje stycket*, som motsvarar det tidigare fjärde stycket i 1 §, görs tillägget att åklagaren vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas får beakta den unges vilja att gottgöra målsäganden på annat sätt än genom att ersätta, avhjälpa eller begränsa skada som orsakats målsäganden. Det kan exempelvis röra sig om att den unge visar en vilja att delta i s.k. medling eller att hjälpa målsäganden att utföra arbete som inte har direkt samband med brottet. I någon mån kan också beaktas om den unge bett målsäganden om ursäkt. Det är inte nödvändigt att en åtgärd verkligen kommit till stånd för att den skall få beaktas. Som nämnts i avsnitt 8.3 är inte heller viljan att ställa till rätta ensamt avgörande för om åtal skall väckas eller inte. Åtgärden måste

ställas i proportion till brottet och de konsekvenser detta medfört för målsäganden. Prop. 1994/95:12

I *fjärde stycket*, som motsvarar det nuvarande femte stycket, har ett tillägg gjorts som innebär att åklagaren, vid bedömningen av om ett väsentligt allmänt intresse åsidosätts och åtalsunderlåtelse alltså inte skall meddelas, särskilt skall beakta om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott. Tillägget innebär att möjligheterna att meddela åtalsunderlåtelse vid återfall i brott begränsas, men utgör inte något absolut förbud mot åtalsunderlåtelse i sådana fall. En nyanserad bedömning måste göras där hänsyn bl.a. tas till den tid som förflutit mellan brotten och till om den nya brottsligheten är lindrigare eller allvarligare än den tidigare. Den tidsrymd om sex månader som enligt andra stycket i nuvarande 5 § skall beaktas vid bedömningen av om ett beslut om åtalsunderlåtelse skall återkallas, bör vara vägledande vid bedömningen också enligt förevarande bestämmelse. Endast brott för vilka den unge har lagförts eller för vilka åtalsunderlåtelse har meddelats får beaktas.

18 §

Första stycket ersätter nuvarande 4 § första stycket, som anger att ett beslut om åtalsunderlåtelse på lämpligt sätt skall tillkännages för den unge. Den nya bestämmelsen, som har behandlats i avsnitt 8.5, innebär att den unge skall underrättas om beslutet vid ett personligt sammanträffande med åklagaren. Sammanträffandet skall genomföras inom två veckor från dagen för beslutet. Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran skall kallas till sammanträffandet, om det inte möter hinder eller det finns särskilda skäl mot det. När det gäller kretsen av andra än vårdnadshavare som bör kallas hänvisas till kommentaren till 5 §. Av lagtextens formulering framgår att vårdnadshavarna (eller annan) inte kallas vid påföljd av några tvångsåtgärder och att det förhållande att de uteblir inte utgör något hinder mot att sammanträffandet hålls. Det finns inte heller någon möjlighet att tillgripa tvångsåtgärder för att få den unge att komma till sammanträffandet.

Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att delta vid sammanträffandet. De närmare formerna för kallelse till sammanträffandet regleras inte i lagen utan får bestämmas av de enskilda myndigheterna.

Av ordalydelsen framgår vidare att det är en åklagare som skall hålla sammanträffandet med den unge. Det är lämpligt att det hålls av den åklagare som har fattat beslutet. Den unge bör inte bara muntligen få besked om innehållet i beslutet. Han bör också få del av beslutet i skriftlig form.

I *andra stycket* anges att sammanträffandet får äga rum senare än två veckor från beslutet om det är uppenbart att det inte kan genomföras inom tidsfristen. När fristen måste överskridas bör strävan vara att

sammanträffandet äger rum så snart det är praktiskt möjligt. Möjligheten att överskrida fristen skall användas restriktivt.

Kan ett personligt sammanträffande över huvud taget inte genomföras skall beslutet meddelas den unge skriftligen. De situationer som åsyftas är exempelvis när den unge uteblivit från ett sammanträffande eller när han, sedan han kallats till sammanträffandet, meddelar åklagaren att han inte tänker komma.

19 §

Bestämmelsen är ny och behandlar åklagarens uppgifter vid ett sammanträffande enligt 18 §. Den har behandlats i avsnitt 8.5. Åklagaren skall vid ett sådant sammanträffande särskilt förklara innebörden av beslutet om åtalsunderlåtelse och det skötsamhetskrav det är förenat med, samt klargöra vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

20 §

Bestämmelsen är ny och innebär att vad som föreskrivs i om underlåtelse av beslut om åtalsunderlåtelse enligt 18 och 19 §§ i tillämpliga delar skall gälla också i fråga om beslut om åtalsunderlåtelse som meddelas enligt 20 kap. 7 § RB, om beslutet avser brott som någon har begått innan han har fyllt arton år. Avgränsningen anknyter till vad som gäller för beslut om åtalsunderlåtelse enligt 17 § (jfr avsnitt 8.5).

Av 19 § framgår att åklagaren vid ett sammanträffande enligt 18 § skall förklara innebörden av det skötsamhetskrav som anges i 22 § (nuvarande 5 §). Något uttryckligt skötsamhetskrav finns dock inte i fråga om beslut enligt bestämmelserna i rättegångsbalken. Åklagarens uppgift vid det personliga sammanträffandet att förklara innebörden av skötsamhetskravet gäller därför inte när åtalsunderlåtelse meddelas enligt reglerna i rättegångsbalken.

21 §

Bestämmelsen motsvarar andra stycket i nuvarande 4 §.

22 §

Bestämmelsen motsvarar 5 §.

23 §

Bestämmelsen motsvarar med några språkliga justeringar nuvarande 7 §.

Bestämmelsen motsvarar nuvarande 11 § som handlar om rätten till offentlig försvarare för tilltalade som inte har fyllt 18 år. Bestämmelsen har ändrats på det sättet att undantaget för fall där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter har tagits bort. Liksom tidigare skall gälla att offentlig försvarare normalt bör förordnas för personer under 18 år. I mål där gärningen har erkänts och där det inte finns tveksamheter i fråga om utredningen av brottet, torde behov av offentlig försvarare i många fall inte finnas. I de fall påföljdsvalet är tveksamt eller när en frihetsberövande påföljd kan komma i fråga bör en offentlig försvarare normalt förordnas. Den föreslagna lydelsen är inte avsedd att innebära någon förändring i förhållande till vad som i praktiken redan gäller. De regler om rätt till offentlig försvarare som finns i 21 kap. 3 a § RB gäller naturligtvis också för tilltalade och misstänkta som är under 18 år. Ändringen har behandlats i avsnitt 10.

25 §

Bestämmelsen ersätter 10 § och reglerar i sin nya lydelse den särskilda ordning som skall gälla för domare i mål mot dem som är under tjuogoett år. Den har behandlats i avsnitt 9.1.

I *första stycket* anges att sådana mål skall, om inte hinder möter, handläggas av de domare som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften. Bestämmelsen gäller i alla mål där någon av de tilltalade är under tjuogoett år och är tillämplig i både tingsrätt och hovrätt. Av 1 § följer att regeln endast omfattar brottmål. Det ankommer på domstolschefen att utse den eller de domare vid domstolen som skall handlägga ungdomsmålen. Avsikten är att kompletterande bestämmelser skall ges i förordning.

Möjligheten att låta ett ungdomsmål handläggas av en annan domare än den särskilde domaren är avsedd att användas restriktivt, i fall där det inte är praktiskt möjligt för den särskilde domaren att själv handlägga målet, t.ex. vid sjukdom eller i semestertider.

I de mål som omfattas av bestämmelsen skall, i enlighet med vad som gäller för juristdomarna, anlitas nämndemän som bedöms ha en särskild fallenhet för uppgiften.

I *andra stycket* anges att annan än de speciella domarna får handlägga ungdomsmål om det är fråga om brott med enbart böter i straffskalan.

26 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 9 §. Den har behandlats i avsnitt 9.3. Det nuvarande andra stycket i 9 § har dock tagits in i en egen paragraf, 28 §.

I ett nytt *första stycke* anges att, i mål mot den som är under arton år, vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran

skall underrättas om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det. Beträffande innebörden av uttrycket särskilda skäl och frågan om vilka som omfattas av annan som svarar för den unges vård och fostran, hänvisas till kommentaren till 5 §. Regeln är tillämplig i fråga om alla kategorier av brott, således även brott med enbart böter i straffskalan.

Andra stycket ersätter det nuvarande första stycket och innebär att, om åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet fängelse, vårdnadshavaren eller annan skall höras vid huvudförhandlingen, där så lämpligen kan ske och särskilda skäl inte finns mot det. Genom ändringen försvinner den koppling till möjligheten att döma till fängelse eller skyddstillsyn som finns i gällande bestämmelse. Med särskilda skäl avses detsamma som i den nuvarande 6 c §, (se kommentaren till 5 §). Av bestämmelsen följer att vårdnadshavaren (eller annan) i mål om åtal för brott med fängelse i straffskalan alltid skall kallas till huvudförhandling. Rätten får liksom i dag underlåta att höra vårdnadshavaren (eller annan) om det av någon anledning inte är möjligt för dem att närvara eller om de helt enkelt uteblir. I avsnitt 9.3 har redovisats skälen för att några tvångsmedel inte skall knytas till kallelsen.

I tredje stycket görs ett tillägg som innebär att även annan än vårdnadshavare som hörs enligt första stycket har rätt till ersättning av allmänna medel.

27 §

Bestämmelsen motsvarar med vissa språkliga ändringar nuvarande 8 §.

28 §

Bestämmelsen motsvaras av andra stycket i nuvarande 9 §.

29 §

Bestämmelsen motsvarar nuvarande 12 §.

Avgränsningen av tillämpningsområdet för den frist för hållande av huvudförhandling som gäller enligt *andra stycket* ändras från fängelse i *mer än ett år* till fängelse i *mer än sex månader*. Ändringen innebär inte någon större praktisk förändring utan görs för att anpassa regeln till de avgränsningar som i övrigt gäller enligt lagen. Ändringen har behandlats i avsnitt 9.2.

30 §

I en ny bestämmelse stramas skyldigheten att avkunna dom upp i mål mot unga. Bestämmelsen, som har behandlats i avsnitt 9.4, tar närmast sikte på fall där den åtalade fälls till ansvar. I mål mot den som inte har fyllt 21 år skall domen avkunnas muntligen vid huvudförhandling eller

annat sammanträde om det inte möter synnerliga hinder. Det krävs alltså mycket starka skäl för att underlåta att avkunna domen muntligen. Som exempel kan nämnas att det är fråga om ett mycket stort mål med många tilltalade och ett stort antal särskilda yrkanden.

För tydlighetens skull anges att, förutom det särskilda krav på synnerliga hinder som uppställs för att rätten skall kunna underlåta att avkunna domen muntligen, gäller bestämmelserna i 30 kap. 7 § RB också för ungdomsmålen. Härav följer också att den särskilda regel gäller som anger att vissa domar mot den som är under arton år normalt skall meddelas inom en vecka från huvudförhandlingens avslutande i stället för som annars inom två veckor, om en kanslidom får meddelas (se 29 § andra stycket LUL (nuvarande 12 §) jfrt med 30 kap. 7 § andra stycket RB).

31–37 §§

Bestämmelserna motsvarar med vissa språkliga ändringar nuvarande 13–19 §§.

13.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

17 §

I *andra stycket* görs en följdändring med anledning av att 16 § LUL skall betecknas 34 §, samt en språklig ändring.

1 Bakgrund

Vårt uppdrag är dikterat av den osäkerhet som i dag råder i frågan hur samhället bör reagera mot ungdomsbrottsligheten, särskilt med hänsyn till att den har betydande omfattning och medför stora skador för såväl den enskilde som det allmänna. Osäkerheten präglas också av det förhållandet att samhällets åtgärder mot ungdomsbrottsligheten hittills inte visat sig vara verkningsfulla, om man hoppats på en tydlig nedgång. Människor i allmänhet uppfattar ungdomsbrottsligheten som ett av de stora samhällsproblemen som inte kunnat bemästras. En fråga som därvid kommit upp är om samhällets ingripanden mot de unga lagöverträdarna sker på rätt sätt och med rätt inriktning. Bl.a. har frågan ställts om den nuvarande fördelningen av uppgifter mellan socialtjänsten och rättsväsendet är rätt avvägd, när det gäller insatserna mot ungdomsbrottsligheten. Det har också sagts att det är ett viktigt allmänt intresse att dessa insatser står i samklang med samhällets åtgärder mot brottsligheten i stort. De förändringar i påföljdssystemet, som skett i takt med det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet, har hittills inte i någon vidare mån berört de unga lagöverträdarna. Den särskilda påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten (31 kap. 1 § BrB) har sålunda hållits utanför reformarbetet. Vårt arbete har i enlighet med direktiven inriktats på två områden, dels reaktionssystemet, dels systemet för ingripanden mot brott och handläggning av brott som begås av unga lagöverträdare. Med unga lagöverträdare förstås här ungdomar i åldrarna 15–17 år och 18–20 år. För dessa båda grupper gäller delvis olika regler. Unga lagöverträdare i åldrarna under 15 år (de icke straffmyndiga) faller utanför vårt uppdrag. Det bör dock anmärkas att det finns en mycket betydande barnbrottslighet i dessa åldrar och att det, särskilt när det gäller insatser för att på ett tidigt stadium ingripa mot ungdomsbrott, inte föreligger några åldersgränser.

I *avsnitt 2–5* beskriver vi den ideologiska grunden för reaktionssystemet och utvecklingen i modern tid av olika påföljdsformer, som gällt unga lagöverträdare. Vi ger också vissa kriminologiska bakgrundsfakta beträffande ungdomsbrottslighetens omfattning, utveckling och struktur. Av särskilt intresse är framställningen av den brottsförebyggande verksamheten, som just när det gäller de unga lagöverträdarna måste tillmätas stor betydelse. Slutligen innefattar bakgrundsmaterialet en allmän beskrivning av samhällets åtgärder mot brott såväl på rättsvårdens som på den sociala sektorns sida.

2 Vår kriminalpolitiska uppfattning

Till grund för våra förslag ligger den kriminalpolitiska uppfattning som vi redovisar i *avsnitt 6*. Vi framhåller där att förändringar i straffsyste-

met, enligt vad den kriminologiska forskningen visat, egentligen tycks ha en begränsad betydelse för den allmänna brottsnivån i samhället. Brottsutvecklingen styrs alltså av en rad andra faktorer som verkar med större eller mindre styrka, oberoende av straffsystemet och rättsvårdens insatser mot brott. Det är här t.ex. fråga om faktorer som hänförs till förändringar i samhällsstrukturen och samhällsförhållandena i allmänhet, människors förhållande till varandra och till myndigheterna, den sociala kontrollen och den socio-ekonomiska situationen. Det står emellertid klart att också kriminaliseringsnivån, dvs. den utsträckning i vilken samhället anser det nödvändigt att styra medborgarnas handlande med straffbestämmelser, har betydelse i sammanhanget. Även om vi menar att den brottsförebyggande verksamheten i vid bemärkelse spelar den viktigaste rollen i samhällets ansträngningar att bekämpa ungdomsbrottsligheten, så är straffsystemet och rättsväsendets sätt att handha detta också betydelsefulla inslag i denna kamp. Det är givet att påföljdernas utformning allmänt sett har betydelse för brottslighetens omfattning och utveckling. Detsamma gäller det sätt på vilket samhället reagerar mot brott och i vilka former detta sker.

När det gäller påföljderna och påföljdernas verkningar understryker vi att det numera råder en betydande enighet om att knappast någon påföljd har positiva effekter för den som utsätts för den. Det finns många undersökningar som visar att ju mer ingripande en påföljd är – och detta gäller inte minst ingripanden med tvångsvård – desto mindre sannolikt är det att den som är föremål för ingripandet slutar med att begå brott och i övrigt anpassas till samhället. Av detta får man dock inte dra den slutsatsen att insatser med hjälp och stöd åt dem, som undergår verkställighet av påföljder, inte skulle vara motiverade. Tvärtom är det av stor vikt att sådana insatser erbjuds de unga lagöverträdarna inom ramen för verkställigheten för att komma till rätta med deras problem i det individuella fallet.

Under den debatt som under senare årtionden förts angående påföljdssystemet har kritik riktats mot den behandlingstanke som varit ledande för systemets uppbyggnad i BrB. Vad kritiken särskilt gällt är att det förmenta behovet av vård och behandling anses *motivera* att gärningsmannen döms till straff för brott som han övertygats om. Genom att legitimera det straffrättsliga ingripandet med ett vårdbehov ger man uttryck för uppfattningen att straffet egentligen är till för den dömdes eget bästa. Driven till sin spets innebär behandlingstanken att det skall ankomma på experter att – allteftersom behandlingen fortgår och beroende på hur den lyckas – besluta om innehållet i en påföljd samt avgöra hur länge och i vilka former den skall verkställas. Parallellen med behandling inom sjukvården är tydlig. Den dömde skall anses färdigbehandlad, när han "botas". Detta ger enligt kritikerna en falsk verklighetsbild, där sambandet mellan brottet och påföljden döljs och gärningsmannen kan komma att berövas ansvaret för sina gärningar. Behandlingstanken anses också leda till orättvisa och inkonsekvens i systemet. Inte minst när det gäller ingripanden mot unga lagöverträdare på grund av brott har behandlingstanken fått stark genomslagskraft.

Vi ställer oss bakom kritiken mot behandlingstanken och menar att ett påföljdssystem avseende unga lagöverträdare bör byggas upp efter principer, som tillgodoser de ungas anspråk på rättssäkerhet och trovärdighet. Genom att öppet redovisa sambandet mellan brott och påföljd och konsekvenserna för den som begår brott, bör det vara möjligt att låta systemet spela en viktig roll i bekämpandet av ungdomsbrottsligheten.

De principer vi anser vara viktiga är inte särskilt förbehållna de unga lagöverträdarna utan bör styra påföljdssystemet i stort. Vi pekar här på vikten av att påföljdssystemet vilar på en *humanitär* grund. Det tvång som följer av ett straff måste ske i kontrollerade former. Speciellt när det gäller de unga är det av betydelse att det straffrättsliga förfarandet sker snabbt och att tiden mellan brott och straff görs så kort som möjligt. Man bör också sträva efter att påföljderna inte görs mer ingripande än vad som är nödvändigt för att markera ogillandet. Frihetsberövande påföljder bör i största möjliga utsträckning undvaras, särskilt beträffande de yngsta lagöverträdarna för vilka inlåsning kan verka nedbrytande och medföra stora skador.

En annan viktig princip avser *förutsebarheten*. Denna ställer bl.a. krav på att den dömda på förhand skall veta vad han kommer att utstå på grund av brottet. En påföljd bör sålunda vara bestämd i tiden och till sitt innehåll. Man har vidare anspråk på att verkligheten beskrivs i *klarspråk* sådan som den är och utan att fakta döljs. Det bör sålunda stå klart att ett brott följs av en reaktion och att denna är ett straff. Principen om *proportionalitet* innebär att en påföljds styrka skall svara mot brottets svårhet. Varje brott tillmäts sålunda ett straffvärde som relateras till påföljden. Detta förutsätter att även påföljderna kan graderas efter svårhet. Det är av stor betydelse att reaktionssystemet uppfattas som *rättvist*. Likvärdiga brott bör i princip medföra likvärdiga straff. Vidare måste man uppehålla kravet på likhet inför lagen. En påföljd bör bestämmas efter vad den tilltalade gjort och inte efter hans sociala situation eller personliga förhållanden. En förutsättning för att ett straffsystem skall uppfattas som trovärdigt är att tillämpningen följer en *konsekvent* linje. Den dömda skall veta vilka följderna blir, om han överträder givna föreskrifter och förbud. Sådana överträdelser skall också leda till åtgärder så att man ser att det ligger allvar bakom sanktionsreglerna.

De principer vi förespråkar bör enligt vår uppfattning styra påföljdssystemet mot unga lagöverträdare. De medför i viss utsträckning en uppstramning av reaktionerna. Avsikten är däremot inte att denna uppstramning skall medföra en hårdare attityd mot de unga lagöverträdarna. Det måste förutsättas att påföljderna får ett innehåll som är meningsfullt och att verkställigheten sker inom de ramar, som tar sikte på de ungas behov i individuella fall. Bestämmandet av påföljd är en sak, verkställigheten en annan.

3 Utredningsförfarandet och samarbetsfrågor (7)

Prop. 1994/95:12
Bilaga 1

Av grundläggande betydelse för att reaktionssystemet mot unga lagöverträdare skall kunna vinna förtroende är att det uppfattas som effektivt. Detta förutsätter att alla de som engageras i arbetet mot ungdomsbrott är inriktade på ändamålsenliga handläggnings- och samarbetsformer. Det förutsätter också att tiden mellan brott och reaktion blir så kort som möjligt.

Den utredning som läggs till grund för en reaktion mot ett brott innefattar dels själva brottsutredningen, dels personutredningen. Frågan är om man, speciellt när det gäller de unga lagöverträdarna, kan begränsa utredningsarbetet för att därigenom åstadkomma ett snabbare förfarande. Vår uppfattning är att den unge inte skall under längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt leva i ovisshet om, vad som skall hända honom på grund av ett brott. Med en snabb handläggning betonas också sambandet mellan brott och straff på ett klarare sätt. En snabb handläggning får dock inte innebära att viktiga rättssäkerhetskrav sätts ur spel.

Vi understryker vikten av att samarbetet mellan de handläggande myndigheterna – främst polis, åklagare och socialtjänst – förbättras. Ett led i att åstadkomma detta är att man inom myndigheterna inför en specialisering på så sätt, att antalet personer som skall handlägga ungdomsärenden begränsas och att dessa särskilt inriktas på och utbildas för denna verksamhet. Därmed kan man åstadkomma tätare kontakter mellan handläggarna, bättre personkännedom, kontinuitet i arbetet och bättre möjligheter till utbildning och praktik.

Vårt förslag innebär att det vid alla *polismyndigheter* skall finnas särskilt avdelade polismän som är ansvariga och särskilt lämpade för arbetet med unga lagöverträdare. Dessa polismän skall vara tillgängliga dygnet runt eftersom en brottsutredning skall kunna inledas omedelbart, oavsett vid vilken tidpunkt brottet begås. På motsvarande sätt föreslår vi att det vid varje *åklagarmyndighet* bör finnas särskilda åklagare som handlägger målen mot unga lagöverträdare. Dessa ungdomsåklagare bör ha hög kompetens. Specialiseringen bör emellertid inte begränsas till rättsväsendet. Vi föreslår att särskilda ungdomshandläggare inom *socialtjänsten* skall avdelas för arbetet med de unga lagöverträdarna och om möjligt också ingå i en central ungdomsgrupp. Dessa ungdomshandläggare bör vara beredda att snabbt kunna rycka ut så snart ett ärende aktualiseras.

På en del håll i landet har man redan mer eller mindre genomfört en sådan specialisering som vi föreslår. Vi menar emellertid att specialiseringen bör vara den allmänna ordningen i hela landet.

Man måste förutsätta att de, som på detta sätt engageras i arbetet mot ungdomsbrottsligheten, samarbetar. Vi menar att det är viktigt att *samarbetsorgan* inrättas i de enskilda kommunerna men denna verksamhet bör inte låsas fast i vissa former och till vissa från början inkopplade myndigheter och organisationer. Vi avstår därför från att föreslå en författningsreglering härom.

En fråga som ibland upplevs som ett problem i samarbetet är *sekretessen*. De krav som ställts på lättnader i denna, särskilt när det gäller polisens samarbete med socialtjänsten, leder in på omfattande och svåra frågor. Det har inte varit möjligt för oss på grund av tidsbrist att behandla dessa frågor.

Vi anser emellertid att det finns fog för en översyn av sekretesslagen för att klargöra vilken information myndigheterna och de enskilda befattningshavarna bör kunna lämna ut för att stärka samarbetet mot ungdomsbrottsligheten.

Vi anser att åklagaren bör vara förundersökningsledare i alla mål om brott för vilket är stadgat fängelse och där den misstänkte är under 18 år. *Förundersökning* kan sålunda inte undvaras i dessa mål. Däremot är det angeläget att vissa förenklingar görs i förundersökningsprotokollet. Vi föreslår också att det, när fråga är om ett brott på vilket fängelse kan följa, sätts en bestämd tidsfrist för förundersökningar rörande ungdomar under 18 år. Inom tre veckor från det att den unge delgetts brottsmisstanke skall förundersökningen vara slutförd och åklagaren ha fattat beslut i åtalsfrågan. Bara i undantagsfall får tiden förlängas.

Med hänsyn till intresset av att socialtjänsten på ett tidigt stadium kopplas in på fall som gäller underåriga, föreslår vi att polisen genast skall underrätta socialnämnden, när någon som inte fyllt 18 år skäligen misstänks för ett brott på vilket fängelse kan följa. Vi föreslår också att företrädare för socialnämnden som regel skall närvara vid förhör med en sådan underårig och att dennes vårdnadshavare (även familjehemsföräldrar) skall kallas att närvara, om detta inte medför men för utredningen eller annars särskilda skäl talar däremot.

Beträffande *personutredningen* innebär vårt förslag att åklagaren i princip alltid innan han beslutar i åtalsfrågan skall inhämta yttrande från socialnämnden. Åklagaren skall också ha möjlighet att under förundersökningen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten. Förundersökningen och personutredningen kan därmed drivas parallellt. En förutsättning för att yttrande från frivårdsmyndigheten skall kunna inhämtas av åklagaren är att den unge är under 18 år samt att han erkänt brottet eller att sannolika skäl föreligger för brottsmisstanke. När rätten eller åklagaren inhämtar yttrande från socialnämnden eller frivårdsmyndigheten skall anges, inom vilken tid yttrandet skall lämnas. Vårt förslag om att personutredningen skall inhämtas redan under förundersökningen är naturligtvis betingat av önskvärdheten att förkorta handläggningstiden. Avsikten är att all utredning skall vara klar när målet anhängiggörs vid domstol. Beslut om att inhämta mer kvalificerad utredning – s.k. § 7-utredning och rättspsykiatrisk undersökning – kan dock endast meddelas av rätten.

4 Reaktionerna

Vårt förslag utgår från att de principer, som vi angett ovan, skall ligga till grund för reaktionssystemet mot unga lagöverträdare samt att detta

skall anpassas till de regler, som gäller för påföljderna i stort. Det är emellertid givet att det med hänsyn till de unga lagöverträdarnas behov och speciella förhållanden även krävs särskilda bestämmelser som avviker från vad som gäller vuxna.

4.1 Överlämnande till vård inom socialtjänsten

Den första fråga vi ställer oss är hur den nuvarande påföljden *överlämnande till vård inom socialtjänsten* (8) bör förhålla sig till reaktionssystemet. Denna påföljd innebär att domstolen överläter till socialnämnden att ensam besluta vilka åtgärder som skall vidtas mot den unge som dömts för brottet. Dessa åtgärder kan grundas på frivillighet och bestå t.ex. i att den unge får stöd och hjälp. Det kan också vara fråga om tvångsåtgärder enligt LVU, varigenom den unge kan få en kontaktman, bli placerad i familjehem, underkastas viss behandling eller – som den yttersta åtgärden – ställas under särskilt noggrann tillsyn genom placering på ungdomshem (s.k. § 12-hem). Vilka åtgärder, som kommer att sättas in, är inte bestämt från början utan blir beroende av den unges förhållanden. När det gäller att bestämma åtgärdernas innehåll och omfattning spelar i princip det brott som den unge begått ingen roll. Det är den unges vårdbehov som styr åtgärderna.

Det står klart att överlämnande till vård inom socialtjänsten inte är förenlig med de principer som vi anser att ett reaktionssystem skall bygga på. Överlämnandet till vård intar också en särställning i BrB:s påföljdssystem och har hittills lämnats utanför det kriminalpolitiska reformarbetet i vad gäller påföljderna. Enligt vår uppfattning skall bestämmandet av påföljder för brott, såväl till innehåll som omfattning, vara en uppgift för rättsväsendet medan det ankommer på socialtjänsten att svara för att hjälp och stödåtgärder (social service) tillkommer dem som behöver det. Våra överväganden leder till förslaget att överlämnande till vård inom socialtjänsten utmönstras ur påföljdssystemet. En förutsättning därför är att det finns andra straffrättsliga påföljdsformer, som bättre tillgodoser behovet av ingripanden på grund av brott. Vi menar att det finns sådana.

Av vårt förslag följer inte att indikationen brottslig verksamhet i 3 § LVU utgår. Däremot måste innebörden av denna klargöras. Ingripanden med stöd av 3 § LVU skall sålunda kunna ske om den unge visar ett pågående, allvarligt kriminellt beteende. Men socialnämnden får inte, när den unge är delgiven misstanke och lagförs för brott, ingripa mot den unge på grund av just detta brott och begära hos länsrätten att omhändertagande sker enligt LVU. I så fall skulle det bli fråga om dubbelbestraffning. Andra indikationer för sådant omhändertagande kan emellertid vara tillämpliga. Även en allmänt asocial och kriminell livsföring rymms inom indikationen socialt nedbrytande beteende.

De påföljder vi anser att systemet bör innefatta är böter, villkorlig dom, skyddstillsyn och fängelse. Härtill kommer en ny påföljd som speciellt anpassats till de unga lagöverträdarna. Vi benämner den särskild tillsyn. Vårt förslag innebär att fängelse på viss tid vid val av

4.2 Rapportteftergift och åtalsunderlåtelse

Till reaktionssystemet räknar vi också *rapportteftergift och åtalsunderlåtelse* (10). Vi föreslår inte några ändringar av de generella förutsättningarna för tillämpningen av dessa institut men framhåller vikten av att de inte tillämpas slentrianmässigt och att allvaret i reaktionen framhålls. Vad särskilt gäller åtalsunderlåtelse bör huvudregeln vara att sådan inte meddelas vid återfall. Den unges vilja att göra rätt för sig gentemot målsäganden, att sammanträffa med denne och be om ursäkt, delta i en medling eller utföra visst arbete för målsäganden är omständigheter som åklagaren bör beakta vid sin prövning av frågan om åtalsunderlåtelse. Däremot anser vi inte att det finns anledning att införa villkorade åtalsunderlåtelser. För att understryka allvaret anser vi att den unge som regel skall delges beslutet om åtalsunderlåtelse vid ett personligt sammanträffande med åklagaren. Även den unges vårdnadshavare eller annan som i praktiken utövar fostran av den unge (t.ex. familjehemsföräldrar) bör närvara liksom, om möjligt, företrädare för socialtjänsten, framför allt om åklagaren förutsätter någon åtgärd från socialtjänstens sida. Vi anser att beslutet om åtalsunderlåtelse skall delges den unge senast en vecka efter det att beslutet fattats.

Den unges vilja att *ställa till rätta efter brott* (11), göra rätt för sig och avhjälpa skador på grund av brott bör framhållas. En polisman kan anmoda den unge att vidta sådana åtgärder och han kan väga in detta vid sin prövning av rapportteftergift liksom åklagaren vid åtalsunderlåtelse. Vi anser att de projekt som syftar till att framtida de ungas vilja att ställa till rätta bör stödjas, under förutsättning att de håller sig inom lagens ram. Även domstol kan meddela föreskrifter vid villkorlig dom eller skyddstillsyn att den unge skall biträda den skadelidande med visst arbete. Domstolen kan också vid sin straffmätning i skälighetsomfattning beakta att den tilltalade efter förmåga sökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Det är viktigt att dessa möjligheter tas till vara med hänsyn till att den unge lagöverträdaren bör ha klart för sig sitt ansvar och vilka konsekvenserna blir av hans handlande.

4.3 Böter

Vi föreslår inga ändringar i fråga om *bötesstraffet* (12). Det är dock vår uppfattning att böter bör tillämpas i stor utsträckning även beträffande unga lagöverträdare. Genom att dagsbotens belopp relateras till den unges ekonomiska förhållanden, behöver ett bötesstraff inte innebära någon orimlig belastning men det kan ändå vara kännbart. Det är viktigt att man verkar för att böterna också betalas. Vi tar avstånd från Åkla-

4.4 Villkorlig dom

Villkorlig dom (13) bör enligt vårt förslag få bred tillämpning beträffande unga lagöverträdare. Villkorlig dom, som regelmässigt kombineras med böter, är en reell reaktion sedd i belysning av det rättsliga förfarande som föregår den. Vi föreslår en viss utvidgning av den villkorliga domens tillämpningsområde, när det gäller de unga. Även om brottets straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet talar för en frihetsberövande påföljd bör sålunda villkorlig dom kunna meddelas under förutsättning antingen att den unge blir föremål för vård eller någon annan åtgärd enligt SoL eller LVU eller att någon annan tillräckligt ingripande åtgärd kommer till stånd (t.ex. att den unge undergått behandling för missbruk eller för psykiska problem). Villkorlig dom bör även, om de nämnda omständigheterna föreligger, kunna meddelas i fall då det inte saknas särskild anledning att befara att den unge kommer att fortsätta att begå brott. Villkorlig dom skall liksom nu kunna förenas med föreskrift om att ställa till rätta eller att biträda den skadelidande med visst arbete. Vidare skall föreskrift kunna meddelas om samhällstjänst (se nedan). Enligt vårt förslag får rätten, om särskilda skäl föreligger, bestämma prøvotiden till ett år (mot nuvarande två).

4.5 Skyddstillsyn

Vi föreslår inga ändringar beträffande förutsättningarna för *skyddstillsyn (14)*. Det är en uppgift för Straffsystemkommittén att överväga om påföljden skall kunna bringas i bättre överensstämmelse med de principer som gäller för straffmätning och påföljdsval i övrigt. Vårt förslag är att prøvotiden för skyddstillsyn skall kunna bestämmas till två år beträffande de unga lagöverträdarna om särskilda skäl föreligger (mot nuvarande tre). Skälet därtill är, liksom när det gäller prøvotiden vid villkorlig dom, att de unga har ett annat tidsbegrepp än vuxna och att en lång tidsperiod kan framstå som pressande, särskilt om påföljden är förenad med särskilda krav. Däremot anser vi att det inte finns tillräckliga skäl att sänka övervakningstiden, som nu är ett år.

Till övervakare bör förordnas antingen tjänsteman hos frivårdsmyndigheten eller lekman eller – i mera komplicerade fall – både en frivårdstjänsteman, som svarar för främst kontrollfunktionen, och lekman, som biträder denne och mer fungerar som kontakt- och stödperson. Vi föreslår en regel som säger att till övervakare för den som är under 21 år skall förordnas en person med särskild erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom. Liksom hittills skall föreskrifter kunna meddelas vid skyddstillsyn. De gäller bl.a. vistelseort eller bostad, arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning och olika former av vård eller behandling. Vi föreslår som ytterligare föreskrift att rätten i

vissa fall skall kunna förbjuda den unge att uppehålla sig på särskilt angivna för honom skadliga platser.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 1

Enligt vår uppfattning bör övervakningen av de unga vid skyddstillsyn generellt sett vara ingripande. Särskilt under det första skedet av övervakningstiden bör åtgärderna innebära en ganska intensiv kontroll. Vi har övervägt att låta rätten närmare föreskriva vilken kontaktfrekvens som bör förekomma i det enskilda fallet. Eftersom det ankommer på Straffsystemkommittén att utreda frågan om intensivövervakning har vi dock avstått från att lämna förslag i denna del. Vi framhåller emellertid vikten av täta kontakter mellan övervakaren och den unge samt att föreskrifterna efterlevs.

För att stärka de icke frihetsberövande påföljdernas position inom reaktionssystemet föreslår vi att såväl villkorlig dom som skyddstillsyn skall kunna förenas med föreskrift om *samhällstjänst* (15). Med sådan avser vi skyldighet för ungdomar i åldern 15–20 år att under sin fritid fullgöra visst oavlönat arbete under ett bestämt antal timmar, lägst 40 och högst 200. Föreskriften motsvarar alltså den samhällstjänst som kan åläggas äldre lagöverträdare i samband med skyddstillsyn. Samhällstjänsten skall administreras och handhas av frivårdsmyndigheten. Den skall kunna komma i fråga i fall, då påföljden annars skulle ha blivit särskild tillsyn eller fängelse. I domen skall anges hur lång tid av dessa påföljder som i så fall skulle ha utdömts.

4.6 Särskild tillsyn och fängelse

Genom att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten enligt vårt förslag skall utmönstras ur reaktionssystemet, kommer villkorlig dom och skyddstillsyn att till betydande del tillämpas i stället för sådant överlämnande. Det kommer emellertid att finnas fall, där man inte kan undvara en frihetsberövande påföljd. Vår uppfattning är att fängelse inte lämpar sig för de unga lagöverträdarna utan att de bör omhändertas i andra för dem särskilt anpassade former. Vi föreslår därför införandet av en ny reaktion som vi benämner *särskild tillsyn* (16). Den skall verkställas i särskilda ungdomshem (§ 12-hem) som skall administreras av Statens institutionsstyrelse. En förutsättning för att döma till särskild tillsyn är att det föreligger, såvida den unge är 15–17 år, synnerliga skäl eller om han är 18–20 år särskilda skäl, för en frihetsberövande påföljd. Frågan om sådana skäl är för handen skall bedömas med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde eller art eller den omständigheten att den unge tidigare begått brott. Särskild tillsyn skall utmätas på viss tid mellan sex månader och två år. Vid straffmätningen gäller samma regler som för fängelse. De särskilda nedsättningsreglerna i 29 kap. 5 och 7 §§ BrB skall sålunda tillämpas vid bestämmande av frihetsberövandets längd.

Särskild tillsyn över unga kommer i stor utsträckning att träda i stället för *fängelse* (17).

För ungdomar i åldern 15–17 år är presumtionen mot fängelse. I dessa fall skall fängelse endast kunna användas om det med hänsyn till

brottslighetens straffvärde är uppenbart att särskild tillsyn inte är en tillräckligt ingripande påföljd, vilket i praktiken innebär att det begränsas till de allra allvarligaste brotten, där frihetsberövandet ligger över två år. Är detta kortare men längre än sex månader skall särskild tillsyn utdömas. Är den tid som skall ådömas under sex månader kan någon frihetsberövande påföljd inte komma i fråga för denna åldersgrupp. Det finns alltså inte möjlighet att här döma till fängelse på grund av brottets art eller tidigare brottslighet.

För ungdomar i åldern 18–20 år skall hänsyn till brottets straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet kunna utgöra särskilda skäl för att döma till fängelse. Rätten skall emellertid kunna döma till särskild tillsyn, om tiden för frihetsberövandet i det konkreta fallet skall bestämmas till minst sex månader eller högst två år och denna påföljd framstår som lämpligare än fängelse. För denna åldersgrupp finns inte hinder mot att döma till fängelse, om det är påkallat med hänsyn till brottets art.

4.7 Andra sanktionsform

Vi har övervägt att till reaktionssystemet lägga ytterligare påföljder eller sanktionsformer (18). Vad som då i första hand kommer i blickpunkten är sådana som ytterligare ökar möjligheten att undvika frihetsberövande påföljder. En fråga som diskuterats under senare tid är att införa *medling* mellan gärningsman och brottsoffer som en påföljdsform. Vi ställer oss positiva till en sådan ordning som frammanar den unges vilja att ta ansvar för sin gärning och medverka till en lämplig lösning av konflikten. Det förekommer redan nu på olika håll i landet att initiativ tas till förlikning och brottsofferkonfrontation i brottmål. Dessa projekt bör understödjas och uppmuntras. Vi anser dock inte att de bör bindas upp genom lagreglering som formaliserar förfarandet. Därmed skulle mycket av den egna initiativkraften i projekten kunna gå förlorad. För att öka stödet åt medlingsverksamheten föreslår vi att RPS vidtar särskilda åtgärder för att stimulera polisen att på det lokala planet starta medlingsprojekt. Då medling skett på initiativ av polis, socialtjänst eller annan bör åklagaren underrättas om detta, så att han kan beakta medlingen vid sin prövning av åtalsunderlåtelse. Även domstol bör i fall, då åtal väcks, få kännedom om medlingen eftersom detta kan komma att påverka påföljdsbestämningen och straffmätningen.

En annan sanktionsform som förts fram i den kriminalpolitiska debatten är *intensivövervakning*. Därvid har man pekat på teknikens framsteg som bl.a. innebär att det är möjligt att på elektronisk väg anordna kontroll i frihet. Eftersom det ankommer på Straffsystemkommittén att överväga frågan om införande av sådan intensivövervakning, har vi inte haft anledning att gå närmare in på denna. Vår inställning är dock den att intensivövervakning med elektroniska hjälpmedel inte lämpar sig för ungdomar i åldern 15–17 år. Ytterligare en sanktionsform, som innebär speciell kontroll av dömda lagöverträdare, är *fritidsfängelse*. Sådant kan anordnas antingen såsom veckoslutsfängelse eller nattfängelse. Fördelen

därmed skulle vara att den dömda under verkställighetstiden kan fortsätta att fungera i sitt arbete på samma sätt som nu sker med dem, som erhåller frigång under verkställighet av fängelse. Frågan om fritidsfängelse har tidigare övervägts av Frivårdskommittén, som efter ingående prövning kom fram till att nackdelarna med detta var så stora att man borde avstå från att införa fritidsfängelse som särskild påföljdsform eller som en form för verkställighet av fängelsestraff. Inte minst de resursmässiga och i övrigt praktiska och kostnadskrävande hindren väger här mycket tungt. Vi har under våra överväganden inte funnit skäl att frånga den uppfattning som Frivårdskommittén redovisat.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 1

5 Beslutanderätten beträffande reaktionerna och förfarandet vid domstol (19)

En fråga som är av stor betydelse för samhällets ingripanden mot ungdomsbrottsligheten är att bestämma vilka myndigheter det är som skall svara för reaktionerna och i vilka former detta skall ske. Enligt våra direktiv skall det även i fortsättningen vara en fråga för rättsväsendet att utreda brott, pröva om åtal skall väckas, föra talan och döma i brottmål och detta oavsett om det rör sig om unga lagöverträdare eller vuxna. När det gäller formerna för att döma i ungdomsmål har vi övervägt att inrätta särskilda *ungdomsdomstolar*. Att inrätta specialdomstolar ligger emellertid inte i tiden och det måste krävas mycket starka skäl för att så skall ske. Enligt vår uppfattning är de argument som kan anföras till stöd för inrättande av särskilda ungdomsdomstolar inte så starka att man bör införa sådana. I stället föreslår vi att ungdomsmålen skall handläggas i särskild ordning vid de allmänna domstolarna, där förfarandet kan anpassas efter de ungas särskilda behov.

Vårt förslag innebär att alla brottmål mot unga i åldern 15–20 år skall handläggas på *ungdomsdomstolar* vid tingsrätterna. Rotelinnehavaren bör vara ordinarie domare. Endast i mål, där påföljden inte kan bestämmas till annat än böter, bör annan än ordinarie domare sitta ordförande. Vidare bör nämndemän sitta med i alla ungdomsmål, alltså även i bötesmål. I varje fall en i nämnden bör ha särskild insikt och erfarenhet av arbete med ungdomar. Också i hovrätt bör man sträva efter viss specialisering. Vi föreslår att alla ungdomsmål handläggs på en särskild eller på särskilda ungdomsavdelningar dit målen speciallottas samt att nämnd skall delta vid avgörande av alla sådana mål vid huvudförhandling. Även i hovrätt skall i varje fall en i nämnden ha särskild insikt och erfarenhet av arbete med ungdomar.

Tanken på att införa en ordning med *jourdomstolar* är inte ny. Det är intresset av att åstadkomma snabba och resoluta ingripanden mot unga lagöverträdare som ligger bakom denna. Enligt vår uppfattning är det också ett intresse att den unge inte skall behöva vänta på att bli lagförd och få veta vilka konsekvenserna blir av ett brott. Om man med jourdomstol menar att den unge omedelbart efter det att han förövat ett

brott skall inställas inför en domstol och genast få sin dom, reser sig dock en rad invändningar mot förfarandet: brottet måste utredas, uppgifter måste inhämtas angående den unges personliga förhållanden, målsäganden måste ges möjlighet att framställa sina anspråk osv. Härtill kommer att det från rättssäkerhetssynpunkt är nödvändigt att den unge får tid att förbereda sitt försvar. Visserligen kan man säga att det finns en hel del mindre brott som inte kräver någon längre förberedelse, men det är inte sådana brott som i första hand är av intresse för en verksamhet med jourdomstol. Vår slutsats är sålunda att det – även om man kan uppnå vissa kriminalpolitiska fördelar med sådana särskilda jourdomstolar i ungdomsmål – föreligger så stora nackdelar ur såväl rättssäkerhetssynpunkt som processekonomiska och rent praktiska synpunkter att ett system med särskilda jourdomstolar inte bör genomföras.

Däremot anser vi att fördelarna med ett system med jourdomstolar väl kan uppnås genom de förslag vi lämnar om snabbare förfarande under brottsutredningen och kortare handläggningstider vid de allmänna domstolarna. Vi föreslår sålunda korta tidsfrister för polis och åklagare och tidigareläggande av personutredningen. Vi föreslår också särskilda åtgärder för att handläggningen av målen vid ungdomsrotel i tingsrätt skall påskyndas. I alla mål om brott med fängelse i straffskalan avseende ungdomar under 18 år bör sålunda gälla en tidsfrist om högst två veckor från det att åtal väcks tills huvudförhandling i tingsrätt äger rum.

Bland våra förslag hör också att den unges vårdnadshavare och fostrare på ett annat sätt än nu skall engageras i brottmålet. De skall, när den unge lagöverträdaren är under 18 år, regelmässigt underrättas om åtalet och tidpunkten för huvudförhandlingen. Är det fråga om brott för vilket är föreskrivet fängelse, skall vårdnadshavaren höras i målet, där så lämpligen kan ske. Såväl den som utfört personutredning och den som utfört utredningen till grund för socialnämndens yttrande bör också höras i målet, om det finns behov därav. Detta gäller också andra personer med särskild kännedom om den unges förhållanden. Slutligen anser vi att det är av vikt att den unge, om han inte fyllt 18 år och åtalet omfattar ett brott för vilket är föreskrivet fängelse, är närvarande när domen avkunnas. Om det inte sker omedelbart efter huvudförhandlingen – vilket bör vara regel – skall den unge kallas till särskilt sammanträde för avkunnande av domen.

6 Snabba ingripanden mot unga

Det förekommer inte så sällan, när en ungdom grips för brott och förs till polisen för förhör, att polisen inte har möjlighet att kvarhålla den unge annat än kort tid samt att den unge släpps efter förhöret och omgående gör sig skyldig till nya brott. Det har i den allmänna debatten framhållits som mycket otillfredsställande att det inte finns möjlighet att på ett effektivt sätt hindra att en sådan situation uppkommer. Möjligheten att omhänderta den unge för det aktuella brottet med stöd av 6 § LVU kommer dessutom inte att kunna tillämpas om den unge delgivits

misstanke för brottet. Våra överväganden när det gäller *snabba ingripanden vid brott av unga* (20) leder till att vi inte föreslår införandet av något nytt institut för gripande och kvarhållande. I stället anser vi att man bör utnyttja och bygga ut häktningsförfarandet. Vi föreslår att den som är i åldern 15–17 år skall kunna häktas om det föreligger särskilda skäl för häktning på grund av risk för fortsatt brottslig verksamhet. För att häktning skall få ske vid flyktfara eller kollusionsfara krävs alltså synnerliga skäl. En förutsättning är också liksom nu att det är fråga om brott för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver samt att det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas på annat sätt (t.ex. genom att den unge omhändertas enligt LVU på grund av missbruk eller något annat socialt nedbrytande beteende). Vid bedömning av om det föreligger särskilda skäl för häktning på grund av recidivrisk skall rätten beakta brottslighetens omfattning och svårhet, återfallsfrekvens och särskilda omständigheter som hänförs till den unges personliga förhållanden, t.ex. drogmissbruk.

Enligt vår uppfattning bör man undvika att placera den unge inom kriminalvårdens häktesavdelningar med hänsyn till de skadliga följder ett frihetsberövande här kan få. Vi föreslår därför att när någon i åldern 15–17 år häktas, skall han, om inte synnerliga skäl föreligger, under verkställigheten av häktningsbeslutet placeras på ett särskilt ungdomshem. Det skall alltså bara i undantagsfall bli fråga om att placera sådana ungdomar i allmänt häkte. I de fall det möter hinder mot att placera den unge på ett särskilt ungdomshem, exempelvis genom att det föreligger kollusionsfara och det på ungdomshemmet saknas möjlighet att förvara den unge så att han inte kommer i kontakt med andra än personal, får den unge dock placeras på allmänt häkte. Anmärkas bör att vårt förslag förutsätter att man på de särskilda ungdomshemmen kommer att inrätta särskilda avdelningar där de häktade kan placeras utan att komma i kontakt med unga som har dömts till särskild tillsyn. Enligt 1966 års FN konvention om medborgerliga och politiska rättigheter skall nämligen åtalade personer hållas åtskilda från dömda personer.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att i balken skall införas en ny paragraf, 24 kap. 22 a §, av följande lydelse,

dels att 1 kap. 3 b §, 2 kap. 4 §, 23 kap. 4 §, 24 kap. 22 §, 30 kap. 7 §, 31 kap. 1 §, 51 kap. 5 och 8 §§ och 55 kap. 5 och 8 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 b §

Tingsrätten skall vid huvudförhandling i brottmål bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. I mål om åtal för brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, skall rätten dock bestå av en lagfaren domare och fem nämndemän. Inträffar förfall för någon av nämndemännen sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten dock domför med en lagfaren domare och två nämndemän eller, i mål som avses i andra meningen, med en lagfaren domare och fyra nämndemän.

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför utan nämndemän, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot.

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför utan nämndemän, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot. *Har den tilltalade inte fyllt tjuugoett år skall dock nämndemän alltid delta i avgörandet.*

Om det föreligger särskilda skäl med hänsyn till målets omfattning eller svårighetsgrad, får antalet lagfarna domare utökas med en utöver vad som följer av första stycket första eller andra meningen. Detsamma gäller i fråga om antalet nämndemän.

2 kap.

4 §

Hovrätten är domför med tre lagfarna domare. I mål som överklagats från tingsrätt skall dock minst fyra lagfarna domare delta när hovrätten avgör målet, om tingsrätten bestått av tre lagfarna domare. Flera än fem lagfarna domare får inte delta i hovrätten.

I brottmål gäller, i stället för I brottmål gäller, i stället för bestämmelserna i första stycket, bestämmelserna i första stycket,

att hovrätten är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte delta. Förekommer ej anledning att döma till svårare straff än böter och är det i målet inte fråga om företagsbot, är hovrätten dock domför även med den sammansättning som anges i första stycket. Detsamma gäller vid handläggning som ej sker vid huvudförhandling.

att hovrätten är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. Flera än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte delta. Förekommer ej anledning att döma till svårare straff än böter och är det i målet inte fråga om företagsbot, är hovrätten dock domför även med den sammansättning som anges i första stycket. Detsamma gäller vid handläggning som ej sker vid huvudförhandling. *Har den tilltalade inte fyllt tjuogoett år skall dock nämndemän alltid delta i avgörande som sker vid huvudförhandling.*

Vid behandlingen av frågor om prövningstillstånd skall hovrätten bestå av två lagfarna domare.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse är hovrätten domför med en lagfaren domare.

Regeringen bestämmer i vilken omfattning åtgärd, som avser endast beredandet av ett mål, får vidtas av en lagfaren domare i hovrätten eller av en annan tjänsteman vid denna.

23 kap.

4 §

Vid förundersökningen *skola ej blott* de omständigheter, som *tala* emot den misstänkte, utan även de som *äro* gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas. Undersökningen bör *så bedrivas*, att *ej* någon onödigt *utsättes* för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.

Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt som omständigheterna *medgiva*. *Finnes ej* längre anledning till dess fullföljande, skall den *nedläggas*.

Vid förundersökningen *skall inte bara* de omständigheter, som *talat* emot den misstänkte, utan även de som *är* gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas. Undersökningen bör *bedrivas så*, att *inte* någon onödigt *utsätts* för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet.

Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt som omständigheterna *medger*. *Finns inte* längre anledning till dess fullföljande, skall den *läggas ned*.

Förundersökning mot någon som inte fyllt arton år rörande brott, på vilket fängelse kan följa, skall bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen skall vara avslutad och beslut fattat i åtals-

frågan inom tre veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 18 § första stycket. Denna tidsfrist får överskridas endast om det med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra omständigheter är oundgängligen nödvändigt.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

24 kap.

22 §

Den som är gripen, anhållen eller häktad skall tas i förvar. Den som häktas skall utan dröjsmål föras till häkte.

Om det är av synnerlig vikt att den häktade, för utredning av det brott som föranlett häktningen eller något annat brott som han är misstänkt för, förvaras på en annan plats än som anges i första stycket, får rätten på åklagarens begäran förordna att den häktade tills vidare inte skall föras till häkte. Rätten eller åklagaren får även besluta att den häktade, sedan han förts till häkte, skall föras till en plats utom häktet för förhör eller annan åtgärd.

Om förvaring av den som är häktad och undergår eller har undergått rättspsykiatrisk undersökning finns särskilda bestämmelser.

Den som är gripen, anhållen eller häktad skall tas i förvar. Den som häktas skall utan dröjsmål föras till häkte. *Är den som häktas under arton år, skall han dock, om inte synnerliga skäl föreligger, föras till ett sådant ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (särskilt ungdomshem).*

Om det är av synnerlig vikt att den häktade, för utredning av det brott som föranlett häktningen eller något annat brott som han är misstänkt för, förvaras på en annan plats än som anges i första stycket, får rätten på åklagarens begäran förordna att den häktade tills vidare inte skall föras till häkte *eller särskilt ungdomshem*. Rätten eller åklagaren får även besluta att den häktade, sedan han förts till häkte *eller särskilt ungdomshem*, skall föras till plats utom häktet *eller det särskilda ungdomshemmet* för förhör eller annan åtgärd.

22 a §

Beslut om placering enligt 22 § första stycket tredje meningen meddelas av rätten efter hörande av åklagaren.

Åklagaren får dock ändra ett av rätten meddelat beslut om placering på häkte till placering på särskilt ungdomshem.

Om rättsens beslut inte kan avvaktas, och det är oundgängligen nödvändigt, får åklagaren förordna att den som placerats på ett särskilt ungdomshem i stället skall placeras på häkte. Åklagaren skall genast begära rättsens prövning av ett sådant förordnande. Då begäran gjorts skall rätten så snart det kan ske och senast inom en vecka hålla förhandling. För handläggningen gäller i tillämpliga delar vad som föreskrivits om häktningsförhandling.

Rättsens och åklagarens beslut får inte överklagas.

30 kap.

7 §

Innan dom beslutas, skall överläggning hållas. Ingå nämndemän i rätten, framställe ordföranden eller, om målet beretts av annan lagfaren domare, denne saken och vad lag stadgar därom.

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Finnes rådrum för domens beslutande eller avfattande oundgängligen erforderligt, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas, då den tilltalade är häktad, inom en vecka och i annat fall inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättsens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättsens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande.

Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Finnes rådrum för domens beslutande eller avfattande oundgängligen erforderligt, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas, då den tilltalade är häktad, inom en vecka och i annat fall inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättsens sammanträde eller ock meddelas genom att den hålles tillgänglig å rättsens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse givas om tiden och sättet för domens meddelande. *Om*

den tilltalade inte har fyllt arton år, och åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet fängelse, skall domen avkunnas vid huvudförhandlingen eller vid särskilt sammanträde, om inte hinder möter däremot.

Avgörs ett mål utan huvudförhandling, skall så snart som möjligt överläggning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Meddelandet skall ske genom att domen hålls tillgänglig på rättskansli.

Avkunnande av dom må ske genom återgivande av domslutet och skälen jämte meddelande av fullföljdshänvisning.

Har skiljaktig mening förekommit, skall denna meddelas parterna på samma tid och sätt som domen.

När ett mål avgjorts, skall parterna snarast underrättas skriftligen om utgången i målet.

31 kap.

1 §

Döms den tilltalade för brottet i ett mål där åklagaren för talan, skall den tilltalade ersätta staten vad som enligt rättsens beslut betalats av allmänna medel för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten för kostnaden att hämta honom till rätten.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader, som inte skäligt varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans ombud eller försvarare som utsetts av honom.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader, som inte skäligt varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans ombud eller försvarare som utsetts av honom.

Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller kostnader som uppkommit vid ett sådant rätts sammanträde som avses i 30 kap. 7 § första stycket sista meningen.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera av dessa kostnader än vad som skulle ha utgått i grundavgift och tilläggsavgift vid allmän rättshjälp enligt rätts-hjälpslagen (1972:429). Har han haft offentlig försvarare i målet, skall grundavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade skall betala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

51 kap.

5 §

Avvisas ej vadetalan, skall underrätten efter utgången av den i 2 § angivna tiden utan dröjsmål till hovrätten insända vadeinlagen med därvid fogade handlingar samt akten.

Är den tilltalade häktad eller *framställs* i vadeinlagen yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom begäran om den tilltalades häktande eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, skall insändandet ske genast; till dess den i 2 § angivna tiden utgått, skall dock avskrift av vadeinlagen vara att tillgå vid underrätten.

Är den tilltalade häktad eller *framställs* i vadeinlagen yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom begäran om den tilltalades häktande eller åtgärd, som avses i 25–28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, *eller om att vidare verkställighet av dom på särskild tillsyn inte får äga rum*, skall insändandet ske genast; till dess den i 2 § angivna tiden utgått, skall dock avskrift av vadeinlagen vara att tillgå vid underrätten.

8 §

För målets beredande skall vadeinlagen med därvid fogade handlingar delges vadesvaranden som skall föreläggas att avge skriftligt genmäle.

Om det är uppenbart att vadetalan är ogrundad, får hovrätten dock genast meddela dom i målet utan att någon åtgärd enligt första stycket vidtas.

Om tingsrätten har avslagit ett yrkande om åtgärd, som avses i 26–28 kap., eller förordnat om att en sådan åtgärd skall hävas, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla till dess något annat bestäms. Om tingsrätten beviljat åtgärd som nu sagts, får hovrätten omedelbart förordna att vidare åtgärd för verkställighet av beslutet inte får äga rum. I frågor om häktning och reseförbud får hovrätten göra ändring i tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om tingsrätten har avslagit ett yrkande om åtgärd, som avses i 26–28 kap., eller förordnat om att en sådan åtgärd skall hävas, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla till dess något annat bestäms. Om tingsrätten beviljat åtgärd som nu sagts, får hovrätten omedelbart förordna att vidare verkställighet av beslutet inte får äga rum. *Om tingsrätten meddelat beslut om omedelbar verkställighet av dom på särskild tillsyn får hovrätten omedelbart förordna att vidare verkställighet av beslutet inte får äga rum.* I frågor om häktning och reseförbud får hovrätten göra ändring i tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

55 kap.

5 §

Avvisas ej revisionstalan, skall hovrätten efter revisionstidens utgång utan dröjsmål till högsta domstolen insända revisionsinlagan med därvid fogade handlingar samt underrättens och hovrättens akter i målet.

Är i brottmål den tilltalade häktad eller *framställes* i revisionsinlagan yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom i tvistemål begäran om kvarstad eller hävande av sådan åtgärd eller av förordnande, att dom *må* verkställas utan hinder av att den *icke* äger laga kraft, eller i brottmål begäran om den tilltalades häktande eller om åtgärd, som avses i 25–28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, skall insändandet ske genast.

Är i brottmål den tilltalade häktad eller *framställs* i revisionsinlagan yrkande, som påkallar omedelbar prövning, såsom i tvistemål begäran om kvarstad eller hävande av sådan åtgärd eller av förordnande, att dom *får* verkställas utan hinder av att den *inte* äger laga kraft, eller i brottmål begäran om den tilltalades häktande eller om åtgärd som avses i 25–28 kap., eller om hävande av sådan åtgärd, *eller om att vidare verkställighet av dom på särskild tillsyn inte får äga rum*, skall insändandet ske genast.

8 §

För målets beredande skall revisionsinlagan med därvid fogade handlingar delgivas revisionssvaranden och föreläggande meddelas honom att inkomma med skriftligt genmäle.

Har hovrätten i tvistemål avslagit yrkande om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller förordnat om hävande av sådan åtgärd eller i brottmål avslagit yrkande om åtgärd, som avses i 26–28 kap., eller förordnat om hävande av åtgärd som där sägs, *äge* högsta domstolen omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har hovrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, eller förordnat, att dom *må* verkställas utan hinder av att den *icke* äger laga kraft, eller fastställt underrätts beslut därom, *äge* högsta domstolen *ock* omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet *ej må* äga rum. Är

Har hovrätten i tvistemål avslagit yrkande om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller förordnat om hävande av sådan åtgärd eller i brottmål avslagit yrkande om åtgärd, som avses i 26–28 kap., eller förordnat om hävande av åtgärd som där sägs, *får* högsta domstolen omedelbart bevilja åtgärden att gälla, till dess annorlunda förordnas. Har hovrätten beviljat åtgärd, som nu sagts, eller förordnat, att dom *får* verkställas utan hinder av att den *inte* äger laga kraft, eller fastställt underrätts beslut därom, *får* högsta domstolen *även* omedelbart förordna, att vidare åtgärd för verkställighet *inte får* äga rum.

fråga om häktning eller reseförbud, *må* högsta domstolen utan motpartens hörande göra ändring i hovrättens beslut.

Om underrätt meddelat beslut om omedelbar verkställighet av dom på särskild tillsyn, får högsta domstolen omedelbart förordna att vidare verkställighet av beslutet inte får äga rum. Är fråga om häktning eller reseförbud, får högsta domstolen utan motpartens hörande göra ändring i hovrättens beslut.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att i lagen skall införas fyra nya paragrafer, 4 a, 6 e, 6 f och 6 g §§, av följande lydelse,

dels att 1, 2, 3, 4, 6, 6 c, 7, 9, 10 och 12 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Om någon har begått ett brott innan han fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt bestämmelserna i denna lag (åtalsunderlåtelse).

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den underårige blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den underårige:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
3. annan åtgärd som innebär att den underårige får hjälp eller stöd.

Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av andra och tredje styckena särskilt beakta den underåriges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av andra och tredje styckena särskilt beakta den underåriges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan *eller på annat sätt gottgöra målsäganden.*

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts.

Utöver vad som nu har sagts kan åtalsunderlåtelse meddelas enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

I fråga om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts tillämpas 20 kap. 7 a § rättegångsbalken.

2 §

Fråga om beslut *jämlikt* 1 § skall handläggas skyndsamt. Fattas *ej* sådant beslut, skall åtal väckas utan dröjsmål.

Fråga om beslut *enligt* 1 § skall handläggas skyndsamt. Fattas *inte* sådant beslut, skall åtal väckas utan dröjsmål.

3 §

Om det finns skälig anledning till åtalsunderlåtelse enligt denna lag, skall åklagaren innan han beslutar i ärendet inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den underårige. Yttrandet skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den underårige och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom.

Innan åklagaren fattar beslut i åtalsfrågan skall han, om inte brottet är ringa eller det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger eller det annars anses obehövt, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den underårige. Sådant yttrande får inhämtas endast under förutsättning att den misstänkte erkänt gärningen eller det annars finns skälig misstanke för att han har begått brottet. Yttrandet skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den underårige och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom.

Nämndens yttrande skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det erforderligt, även innefatta redogörelse för den underåriges personliga utveckling samt hansandel och levnadsomständigheter i övrigt.

I begäran om yttrande skall åklagaren föreskriva inom vilken tid yttrandet skall lämnas och, om det behövs, ge socialnämnden anvisningar för hur yttrandet kan begränsas.

Nämnden skall avge sitt yttrande skyndsamt. Yttrandet skall avges inom två veckor från den dag då begäran om yttrande kom in till nämnden, om inte längre tid är nödvändig med hänsyn till ärendets beskaffenhet. Har yttrande inte avgetts inom fyra veckor, skall åklagaren genast underrättas om orsaken till dröjsmålet.

Nämnden skall lämna sitt yttrande inom den av åklagaren föreskrivna tiden. Om det behövs med hänsyn till ärendets beskaffenhet kan åklagaren dock medge att yttrandet lämnas senare. Yttrandet kan om det anses lämpligt lämnas vid sådant sammanträde som avses i 4 §.

Åklagaren får utan att socialnämndens yttrande inhämtats besluta om åtalsunderlåtelse,

1. om brottet är ringa, eller

2. om det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den underårige.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

4 §

Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall på lämpligt sätt tillkännagivas för den underårige.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall, om hinder inte möter, delges den unge vid ett personligt sammanträffande med åklagaren inom en vecka efter det att beslutet fattats. Vid sammanträffandet skall, om hinder inte möter eller annars skäl inte föreligger däremot, den unges vårdnadshavare närvara. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara.

Beslutet om åtalsunderlåtelse får delges den unge av en annan åklagare än den som meddelat beslutet. Är det uppenbart att muntlig delgivning inte kan genomföras, får delgivningen vara skriftlig.

4 a §

Vid sammanträffande enligt 4 § skall åklagaren särskilt

1. förklara innebörden av beslutet om åtalsunderlåtelse och det skötsamhetskrav som detta är förenat med och

2. klargöra vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

6 §

Om någon, som med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har *intagits* i ett sådant hem som avses i 12 § nämnda lag, misstänks för att ha begått brott innan *vården* vid hemmet har avslutats,

Om någon, som *dömts till särskild tillsyn* eller med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har *tagits in* i ett sådant hem som avses i 12 § nämnda lag, misstänks för att ha begått brott innan

skall åklagaren, om brottet hör under allmänt åtal, pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall den som förestår *vården* vid hemmet höras, om det inte är obehövligt.

vistelsen vid hemmet har avslutats, skall åklagaren, om brottet hör under allmänt åtal, pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall den som förestår hemmet höras, om det inte är obehövligt.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 2

6 c §

Om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren omedelbart underrättas, om *det* inte finns särskilda skäl mot det.

Om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren omedelbart underrättas *samt kallas till förhör med den unge*, om *detta* inte *medför* men *för utredningen eller annars* finns särskilda skäl mot det.

6 e §

Vid förundersökning mot den som är under arton år bör anlitas åklagare och polismän som särskilt avdelats för eller som annars har särskild erfarenhet av unga lagöverträdare. Har den unge tidigare varit föremål för förundersökning eller utredning enligt 13 §, bör tillses att samma åklagare och utredare om möjligt tilldelas också den nya förundersökningen.

6 f §

Om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för ett brott, på vilket fängelse kan följa, skall polismyndigheten genast underrätta socialnämnden.

6 g §

Vid förhör med den som inte fyllt arton år, och som är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, skall företrädare för socialnämnden närvara, om hinder inte föreligger och det kan ske utan men för utredningen.

7 §

Den som är under *aderton* år *må* ej häktas *med mindre* synnerliga skäl *äro därtill*.

Den som är under *arton* år får häktas *endast om det finns särskilda skäl för häktning på grund av risk för fortsatt brottslig verksamhet eller om det annars finns synnerliga skäl för häktning*.

9 §

Den som är under *arton* år får *inte dömas till fängelse eller skyddstillsyn, om inte den som har vårdnaden om honom har blivit hörd i målet, där så lämpligen kunnat ske*.

När *åtal väcks mot den som är under arton år, skall vårdnadshavaren, genom rättens försorg, underrättas härom och om tidpunkten för huvudförhandlingen. Detta skall dock inte gälla om det finns särskilda skäl mot det*.

Om åtalet avser ett brott för vilket är föreskrivet fängelse, skall vårdnadshavaren höras i målet, där så lämpligen kan ske och särskilda skäl inte finns mot detta.

Rätten får *överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten* endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

Rätten får döma till särskild tillsyn endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

Vårdnadshavare som hörs enligt *första* stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

Vårdnadshavare som hörs enligt *andra* stycket, *eller som annars inställer sig vid rätten efter att ha kallats personligen*, har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

10 §

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring i tingsrätt företrädesvis anlitas nämndemen med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

I mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år skall, *om hinder inte föreligger, för tjänstgöring i tingsrätt och hovrätt anlitas minst en nämndeman med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.*

Mål mot den som ej fyllt tjuugoett år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte fyllt arton år för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse *i mer än ett år*, skall de tidsfrister iakttagas som är föreskrivna för åtgärder i mål vari den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § *andra* stycket, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får dock yttrandet med rättens medgivande avges senare.

Väcks allmänt åtal mot den som inte fyllt arton år för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse, skall de tidsfrister iakttagas som är föreskrivna för åtgärder i mål vari den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § *tredje* stycket, skall nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får dock yttrandet med rättens medgivande avges senare.

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall rätten inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten.

Ett sådant yttrande behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten inhämtar utredningen på annat sätt.

Om den misstänkte är under arton år får yttrande som avses i första stycket inhämtas av åklagare innan målet anhängiggjorts vid domstol.

Sammanfattning av promemorian
ÖKAT SKYDD FÖR BARN, Ytterligare åtgärder mot
sexuella övergrepp m.m. (Ds 1993:80)

Prop. 1994/95:12
Bilaga 3

I denna promemoria behandlas frågan om svensk lagstiftning i någon del behöver ändras för att Sverige skall anses uppfylla bestämmelserna i artiklarna 34, 37 och 40 i FN:s konvention om barnets rättigheter från år 1989, den s.k. Barnkonventionen. De frågor som därvid aktualiseras gäller bl.a. behandlingen av barn som berövats friheten i anledning av brott, rätten till offentlig försvarare för barn som misstänks för brott samt sexuella övergrepp mot och sexuellt utnyttjande av barn. Frågan om hur barns medverkan vid framställning av pornografiskt material skall kunna förhindras behandlas mer ingående.

I promemorian görs den bedömningen att den svenska lagstiftningen i allt väsentligt får anses stå i sådan överensstämmelse med konventionen att förändringar är obehövliga. I fråga om bestämmelsen om sexuellt ofredande (6 kap. 7 § brottsbalken, BrB) föreslås dock att det införs en särskild regel om förbud att förmå även den som är fyllda 15 år men inte 18 år att medverka vid framställning av pornografisk bild och vid sexuell posering. Dessutom föreslås en ändring i 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, som innebär att en offentlig försvarare skall förordnas för en tilltalad som inte har fyllt 18 år, om det inte är uppenbart att han saknar behov av offentlig försvarare.

Vidare behandlas i promemorian också vissa andra frågor om sexuella övergrepp mot barn. Det föreslås att ett nytt rekvisit införs i bestämmelsen om sexuellt utnyttjande (6 kap. 3 § BrB) för att markera ett förstärkt straffrättsligt skydd för barn mot att bli utnyttjade sexuellt samt att straffmaximum höjs för grovt sexuellt utnyttjande från fängelse högst fyra år till fängelse högst sex år. Slutligen föreslås att preskriptionstiden för sexualbrott som begås mot barn förlängs på så sätt att preskriptionstiden börjar löpa först från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 15 år. Förslagen i dessa delar grundas bl.a. på tillkännagivanden av riksdagen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1994.

Lagförslaget i promemorian
ÖKAT SKYDD FÖR BARN, Ytterligare åtgärder mot
sexuella övergrepp m.m. (Ds 1993:80)

Prop. 1994/95:12
Bilaga 4

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda
bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 11 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §¹

Om en tilltalad inte har fyllt
arton år *och det finns anledning
att döma till annan påföljd än
böter*, skall offentlig försvarare
förordnas för honom, om det
inte är uppenbart att han saknar
behov av försvarare.

Om en tilltalad inte har fyllt
arton år skall offentlig för-
svarare förordnas för honom,
om det inte är uppenbart att han
saknar behov av försvarare.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1994.

¹ Senaste lydelse 1983:921.

Förteckning över de remissinstanser som har yttrat sig över betänkandet Reaktion mot ungdomsbrott (SOU 1993:35)

Prop. 1994/95:12
Bilaga 5

Remissyttranden har avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Handens tingsrätt, Kammarrätten i Stockholm, Kammarrätten i Göteborg, Länsrätten i Örebro län, Länsrätten i Norrbottens län, Länsrätten i Kronobergs län, Justitiekanslern (JK), Domstolsverket (DV), Riksåklagaren (RÅ), Rikspolisstyrelsen (RPS), Kriminalvårdsstyrelsen (KVS), Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Fängelseutredningen (Ju 1992:06), Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, Svenska kommunförbundet, Stockholms stad, Karlstads kommun, Falu kommun, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges polischefer, Svenska polisförbundet, Riksförbundet Hem och Skola (RHS), Akademikerförbundet (SSR), Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän, Svenska fångvårdssällskapet, Övervakningsnämnden i Sundsvall, Övervakningsnämnden i Kristianstad, Övervakningsnämnden i Borås, Övervakningsnämnden i Stockholms första distrikt, Barn- och ungdomsdelegationen (Ju 1983:01), Organisationen för barnens rätt i samhället (BRIS), Rädda Barnen, Svenska Unicefkommittén, Statens ungdomsråd och Svenska Skyddsförbundet.

Straffsystemkommittén (Ju 1992:07), Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Landsorganisationen i Sverige (LO) har förklarat att de avstår från att yttra sig.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagaren vid Åklagarmyndigheten i Stockholm samt överåklagarna vid Regionåklagarmyndigheterna i Göteborg, Malmö och Gävle.

Rikspolisstyrelsen har inhämtat underlag till sitt yttrande genom att kalla företrädare för tio polismyndigheter till en "hearing" i internatform.

Kriminalvårdsstyrelsen har bifogat yttranden från regionmyndigheterna i Malmö, Härnösand, Göteborg, Stockholm, Umeå, Örebro och Norrköping. Regionmyndigheten i Härnösand har bifogat ett yttrande från Frivårdsmyndigheten Hudiksvall. Regionmyndigheten i Stockholm har bifogat ett yttrande från Samhällstjänstgruppen i Stockholmsregionen. Regionmyndigheten i Umeå har bifogat ett yttrande från frivårdsinspektörerna Sven Fredriksson och Karin Sparrman. Regionmyndigheten i Norrköping har bifogat yttranden från Kriminalvårdsanstalten Nyköping och Frivårdsmyndigheten Kalmar.

Stockholms stad har bifogat yttranden från socialnämnden i Stockholm och Rinkeby stadsdelsnämnd. Socialnämnden har i sin tur bifogat ett tjänsteutlåtande från socialförvaltningen. Rinkeby stadsdelsnämnd har bifogat ett tjänsteutlåtande från stadsdelsförvaltningen.

SACO har överlämnat yttranden från medlemsförbunden JUSEK (Polissektionen och Domstolssektionen) och Sveriges Psykologförbund samt i övrigt hänvisat till det yttrande som Akademikerförbundet SSR avgett.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 5

Föreningen Sveriges Polischefer har som sitt yttrande redovisat underremisser från Polismyndigheten i Göteborg, sektionen för Östra Götaland, sektionen för Östra Svealand och Södra Götalandssektionen.

Yttranden har inkommit från Länsstyrelsernas socialtjänstförening, Sundsvalls kommun, Länsrätten i Göteborg och Bohus län, Barnombudsmannen, Nordvästra omsorgskontoret, sociala verksamheten och Hammargårdens ungdomshem, Rektorsföreningen vid de särskilda ungdomshemmen, frivårdschefen Ulf Treffenberg, Örebro, frivårdsinspektören Agnetha Diamanti, Örebro, frivårdsinspektören Anna-Greta Hedström m.fl., Örebro samt frivårdsinspektören Mikael Skansfelt m.fl., Örebro.

Förteckning över de remissinstanser som har yttrat sig över promemorian ÖKAT SKYDD FÖR BARN, Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp m.m. (Ds 1993:80)

Remissyttranden har avgetts av Riksdagens ombudsmän, Göta hovrätt, Stockholms tingsrätt, Karlstads tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket (DV), Riksåklagaren (RÅ), Rikspolisstyrelsen (RPS), Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Prostitutionsutredningen (S 1993:03), Kommissionen om våld mot kvinnor (S 1993:11), Socialstyrelsen, Skolverket, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Statens ungdomsråd, Barnombudsmannen (BO), Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges socialchefer, Svenska Läkaresällskapet, Sveriges läkareförbund, Riksförbundet för Sexuell upplysning (RFSU), Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigade (RFSL), Sveriges psykologförbund, Riksförbundet Hem och Skola (RHS), Organisationen för barnens rätt i samhället (BRIS), Rädda Barnen, Svenska Unicef-kommittén, Folkaktionen mot pornografi, Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB), Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS) och Brotts-offerjourernas riksförbund.

Riksåklagaren har överlämnat yttranden från överåklagarna vid Regionåklagarmyndigheterna i Göteborg, Luleå och Vänersborg. Centralorganisationen SACO/SR har överlämnat yttranden från Akademikerförbundet SSR, Svenska psykologförbundet och Sveriges Skolledarförbund.

Därtill har yttranden inkommit från distriktsåklagaren Ola Laurell, Familjehemmens riksförbund, Kristdemokratiska Samhällspartiets Kvinnoförbund (KdS-K), Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund (S-kvinnor), Husmodersförbunden i Norrbotten, Gävleborg, Västmanland och Skåne, Kvinnofronten, Länsgruppen för barnmisshandelsfrågor och sexuella övergrepp i Dalarna, Fredrika-Bremer-Förbundet och Tidningsutgivarna.

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att 2 § skall upphöra att gälla,

dels att nuvarande 1 § skall betecknas 16 och 17 §§ och ha följande lydelse,

dels att nuvarande 3 § skall betecknas 11 och 12 §§ och ha följande lydelse,

dels att nuvarande 4 § skall betecknas 18 och 21 §§ och ha följande lydelse,

dels att nuvarande 9 § skall betecknas 26 och 28 §§ och ha följande lydelse,

dels att nuvarande 5, 5 a, 6, 6 a, 6 b, 6 c, 6 d, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 och 19 §§ skall betecknas 22, 8, 9, 15, 13, 5, 14, 23, 27, 25, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36 respektive 37 § och ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas tio nya bestämmelser, 1-4, 6, 7, 10, 19, 20 och 30 §§ samt närmast före 1, 2, 10, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 25 och 31 §§ nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Inledande bestämmelse

1 §

I denna lag finns särskilda bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt tjuugoett år.

I övrigt gäller rättegångsbalkens regler och andra bestämmelser.

Förundersökning och åtalsprövning m.m.

2 §

Förundersökning mot den som inte har fyllt arton år skall, om det inte möter hinder, ledas av åklagare och polismän som, med avseende på intresse och fallenhet

för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

Har den unge tidigare varit föremål för förundersökning eller utredning enligt 31 §, skall om möjligt samma åklagare och polisman anlitas för den nya förundersökningen.

3 §

En förundersökning mot den som inte har fyllt arton år skall alltid ledas av åklagaren, om den unge är skäligen misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader.

4 §

En förundersökning mot den som inte har fyllt arton år och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader skall bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen skall avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom fyra veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 23 kap. 18 § första stycket rättegångsbalken. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

6 c §

Om någon som inte fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren omedelbart underrättas, om det inte finns särskilda skäl mot det.

5 §¹

Om den som inte har fyllt arton år är skäligen misstänkt för brott, skall vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran omedelbart underrättas samt kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det

¹ Senaste lydelse av förutvarande 6 c § 1988:822.

annars finns särskilda skäl mot det.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

6 §

Om den som inte har fyllt arton år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, skall socialnämnden genast underlättas.

7 §

Vid förhör med den som inte har fyllt arton år och som är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa skall företrädare för socialtjänsten närvara om det är möjligt och det kan ske utan men för utredningen.

5 a §

Har åtalsunderlåtelse beslutats enligt 1 § och misstänks den unge ha begått annat brott dessförinnan, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning ej äger rum.

8 §²

Om den unge, sedan åtalsunderlåtelse har beslutats enligt 16 §, misstänks för att ha begått annat brott dessförinnan, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte äger rum.

6 §

Om någon, som med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har intagits i ett sådant hem som avses i 12 § nämnda lag, misstänks för att ha begått brott innan vården vid hemmet har avslutats, skall åklagaren, om brottet hör under allmänt åtal, pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall den som

9 §³

Om någon, som med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har intagits i ett sådant hem som avses i 12 § den lagen, misstänks för att ha begått brott som hör under allmänt åtal, innan vården vid hemmet har avslutats, skall åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs,

² Senaste lydelse av förutvarande 5 a § 1985:14.

³ Senaste lydelse av förutvarande 6 § 1990:61.

förestår vården vid hemmet höras, om det inte är obehövligt.

skall föreståndaren för hemmet höras, om det inte är obehövligt.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

Personutredning

10 §

Innan talan har väckts vid domstol, får åklagare inhämta yttrande enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. i fråga om den som inte har fyllt arton år.

3 §

Om det finns skälig anledning till åtalsunderlåtelse enligt denna lag, skall åklagaren innan han beslutar i ärendet inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den underårige. Yttrandet skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den underårige och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom.

11 §⁴

I fråga om den som misstänks för att ha begått brott innan han har fyllt arton år skall åklagaren, innan han fattar beslut i åtalsfrågan, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den unge, om den unge har erkänt gärningen eller det annars finns skälig misstanke att han har begått brottet. Yttrandet behöver inte inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövligt.

I sin begäran om yttrande skall åklagaren ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas och, om det behövs, ge socialnämnden anvisningar för hur yttrandet kan begränsas. Om nämnden inte kan lämna sitt yttrande inom den föreskrivna tiden, får åklagaren medge att yttrandet lämnas senare. Yttrandet får lämnas muntligen vid ett sådant sammanträde som avses i 19 §, om det är nödvändigt för att hålla tidsfristen.

⁴ Senaste lydelse av förutvarande 3 § 1988:822.

Nämndens yttrande skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det *erforderligt*, även *innefatta* redogörelse för den *underåriges* personliga utveckling samt hans *vandel* och levnadsomständigheter i övrigt.

Nämnden skall avge sitt yttrande skyndsamt. Yttrandet skall avges inom två veckor från den dag då begäran om yttrande kom in till nämnden, om inte längre tid är nödvändig med hänsyn till ärendets beskaffenhet. Har yttrandet inte avgetts inom fyra veckor, skall åklagaren genast underrättas om orsaken till dröjsmålet.

Åklagaren får utan att socialnämndens yttrande inhämtats besluta om åtalsunderlåtelse,

1. om brottet är ringa, eller
2. om det är uppenbart att förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den *underåriga*.

12 §⁵

Ett yttrande enligt 11 § skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den *unge* och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom. Yttrandet skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det *nödvändigt*, även *inhålla en* redogörelse för den *unges* personliga utveckling och hans levnadsomständigheter i övrigt.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den *unge*.

Anmodan att avhjälpa och begränsa skada

6 b §

En polisman får anmoda den som har eller kan antas ha fyllt femton men inte arton år att så snart som möjligt vidta åtgärder

13 §⁶

En polisman får anmoda den som har eller kan antas ha fyllt femton men inte arton år att så snart som möjligt vidta åtgärder

⁵ Senaste lydelse av förutvarande 3 § 1988:822.

⁶ Senaste lydelse av förutvarande 6 b § 1988:822.

för att avhjälpa eller begränsa skada på grund av brott, om den *underårige* erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att han begått brottet. Anmodan får dock ske endast om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om det inte är uppenbart obehövligt, skall målsägandens samtycke inhämtas innan anmodan sker.

för att avhjälpa eller begränsa skada på grund av brott, om den *unge har* erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att han *har* begått brottet. Anmodan får dock ske endast om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om det inte är uppenbart obehövligt, skall målsägandens samtycke inhämtas innan anmodan sker.

Kvarhållande

6 d §

Har någon som är *under* arton år gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla honom, får polismyndigheten hålla honom kvar för att kunna skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Vad som nu sagts gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortfarande är skäligen misstänkt för brott.

För samma ändamål får polismyndigheten hålla kvar den som är *under* arton år, om han har medtagits till förhör och är skäligen misstänkt för brott.

Inte i något fall får någon enligt första eller andra stycket hållas kvar längre än tre timmar efter åklagarens beslut respektive förhöret.

14 §⁷

Har någon som *inte har fyllt* arton år gripits och beslutar åklagaren att *inte* anhålla honom, får polismyndigheten hålla honom kvar för att kunna skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Vad som nu sagts gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortfarande är skäligen misstänkt för brott.

För samma ändamål får polismyndigheten hålla kvar den som *inte har fyllt* arton år, om han har medtagits till förhör och är skäligen misstänkt för brott.

Strafföreläggande

6 a §

Åklagaren får, *utan hinder* av de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första

15 §⁸

Åklagaren får, *trots* de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första meningen

⁷ Senaste lydelse av förutvarande 6 d § 1991:141.

⁸ Senaste lydelse av förutvarande 6 a § 1988:822.

meningen rättegångsbalken, utfärda strafföreläggande för brott som begåtts av någon som *ej* fyllt arton år, om det kan antas att den *underårige*, om åtal väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än *vad som* är föreskrivet för brottet.

rättegångsbalken, utfärda strafföreläggande för brott som *har* begåtts av någon som *inte har* fyllt arton år, om det kan antas att den *unge*, om åtal *hade* väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än *det* är föreskrivet för brottet.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

Åtalsunderlåtelse

1 §

Om någon har begått ett brott innan han fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt *bestämmelserna i denna lag* (åtalsunderlåtelse).

[Jfr 1 § sjunde stycket]

16 §⁹

Om någon har begått ett brott innan han *har* fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt 17 § (åtalsunderlåtelse).

Bestämmelser om åtalsunderlåtelse finns också i 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

I fråga om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts tillämpas 20 kap. 7 a § rättegångsbalken.

17 §¹⁰

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den *unge* blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den *unge*:

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den *underårige* blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den *underårige*:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
3. annan åtgärd som innebär att den *underårige* får hjälp eller stöd.

Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som

⁹ Senaste lydelse av förutvarande 1 § 1990:61.

¹⁰ Senaste lydelse av förutvarande 1 § 1990:61.

följer av *andra* och *tredje* styckena särskilt beakta den *underåriges* vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts.

Utöver vad som nu har sagts kan åtalsunderlåtelse meddelas enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken.

I fråga om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts tillämpas 20 kap. 7 a § rättegångsbalken.

4 §

Ett beslut om åtalsunderlåtelse skall på lämpligt sätt tillkännagivas för den underårige.

följer av *första* och *andra* styckena särskilt beakta den *unges* vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan eller att på annat sätt gottgöra målsäganden.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. *Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.*

[Jfr 16 § tredje stycket]

18 §¹¹

Den unge skall underrättas om ett beslut om åtalsunderlåtelse vid ett personligt sammanträffande med åklagaren inom två veckor efter det att beslutet har fattats. Den unges vårdnadshavare, eller annan som svarar för den unges vård och fostran, skall kallas till sammanträffandet, om det inte möter hinder eller det annars finns särskilda skäl mot det. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara.

Är det uppenbart att ett personligt sammanträffande inte kan hållas inom den tid som anges i första stycket får sammanträffandet hållas senare.

Kan ett personligt sammanträffande inte genomföras skall den unge underrättas skriftligen om beslutet.

¹¹ Senaste lydelse av förutvarande 4 § 1985:14.

Underrättelse om beslutet skall också tillställas socialnämnden, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

19 §

Vid ett sammanträffande enligt 18 § skall åklagaren särskilt förklara innebörden av beslutet om åtalsunderlåtelse och det skötsamhetskrav som detta är förenat med och klargöra vilka följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser.

20 §

Bestämmelserna i 18 och 19 §§ gäller också beslut om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, om beslutet avser brott som någon har begått innan han har fyllt arton år.

21 §¹²

[Jfr 4 § andra stycket]

Socialnämnden skall underrättas om ett beslut enligt 18 §, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts.

5 §

Den som får åtalsunderlåtelse enligt 1 § skall iaktta skötsamhet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den *underårige* har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse.

22 §¹³

Den som får åtalsunderlåtelse enligt 17 § skall iaktta skötsamhet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den *unge* har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse.

¹² Senaste lydelse av förutvarande 4 § 1985:14.

¹³ Senaste lydelse av förutvarande 5 § 1988:822.

Häktning

7 §

Den som är under aderton år må ej häktas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

23 §

Den som inte har fyllt arton år får häktas endast om det finns synnerliga skäl.

Offentlig försvarare

11 §

Om en tilltalad inte har fyllt arton år och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

24 §¹⁴

För en tilltalad som inte har fyllt arton år skall offentlig försvarare förordnas, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Rättegången

10 §

Om det i mål mot den som inte har fyllt tjugooett år finns anledning att döma till annan påföljd än böter, bör för tjänstgöring i tingsrätt företrädesvis anlitas nämndemän med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom.

25 §¹⁵

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt tjugooett år skall, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften. Detsamma skall gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får andra än dem som avses i första stycket anlitas.

9 §

26 §¹⁶

När åtal väcks mot den som inte har fyllt arton år, skall vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran

¹⁴ Senaste lydelse av förutvarande 11 § 1983:921.

¹⁵ Senaste lydelse av förutvarande 10 § 1983:378.

¹⁶ Senaste lydelse av förutvarande 9 § 1991:2043.

underrättas av tingsrätten om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det. Prop. 1994/95:12 Bilaga 6

Den som är under arton år får inte dömas till fängelse eller skyddsstillsyn, om inte den som har vårdnaden om honom har blivit hörd i målet, där så lämpligen kunnat ske.

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 3 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som är under tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

Vårdnadshavare som hörs enligt första stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

8 §

Brottmål, vari talan föres mot någon som ej fyllt tjuogoett år, skall, om å brottet kan följa svårare straff än böter, såvitt möjligt utsättas till handläggning i sådan ordning att målet ej tilldrager sig uppmärksamhet.

Finnes i mål mot den som ej fyllt tjuogoett år, att förhandlingens offentlighet är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet för vilken den tilltalade kan antagas bli föremål, äger rätten förordna att målet skall handläggas inom stängda dörrar. Anses sådant förordnande böra meddelas och är jämväl någon

Om åtalet avser ett brott på vilket fängelse kan följa, skall vårdnadshavaren eller annan som avses i första stycket, höras i målet, om det kan ske och det inte finns särskilda skäl mot det.

[Jfr 28 §]

Vårdnadshavare eller annan som hörs enligt andra stycket har rätt till ersättning och förskott enligt vad som är föreskrivet om vittne. Ersättningen skall betalas av staten.

27 §¹⁷

Mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år skall, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid förhandling i mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet skall handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant förordnande bör meddelas och är också någon

¹⁷ Senaste lydelse av förutvarande 8 § 1969:163.

som fyllt tjugoeft år tilltalad i målet, skall rätten, om det *finnes kunna* ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under tjugoeft år *såsom* särskilt mål.

Utan hinder av beslut som meddelats enligt andra stycket må rätten medgiva tilltalads anhöriga ävensom annan, vilkens närvaro kan väntas bli till nytta, att övervara handläggningen.

[Jfr 9 § andra stycket]

12 §

Mål mot den som *ej* fyllt tjugoeft år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte fyllt arton år för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse i mer än *ett år*, skall de tidsfrister iaktas som är föreskrivna för åtgärder i mål *vari* den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 9 § *andra stycket*, skall nämnden yttra sig

som *har* fyllt tjugoeft år tilltalad i målet skall rätten, om det *kan* ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under tjugoeft år *som ett* särskilt mål.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

28 §¹⁸

Rätten får överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård inom socialtjänsten endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 12 §. Ett sådant yttrande krävs också, om det inte finns särskilda skäl, för att rätten skall få döma den som *inte har fyllt tjugoeft år* till fängelse i mer än tre månader.

29 §¹⁹

Mål mot den som inte *har* fyllt tjugoeft år skall alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte *har* fyllt arton år för ett brott för vilket *det* är föreskrivet fängelse i mer än *sex månader*, skall de tidsfrister iaktas som är föreskrivna för åtgärder i mål *där* den tilltalade är häktad. I stället för den tid om en vecka, som i 45 kap. 14 § rättegångsbalken är föreskriven för hållande av huvudförhandling, skall gälla en tid om två veckor.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 28 §, skall nämnden yttra sig inom sådan tid

¹⁸ Senaste lydelse av förutvarande 9 § 1991:2043.

¹⁹ Senaste lydelse av förutvarande 12 § 1991:2043.

inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får dock yttrandet med rättens medgivande avges senare.

att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

Prop. 1994/95:12
Bilaga 6

30 §

I mål mot den som inte har fyllt tjugoett år skall domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen eller vid annat sammanträde som rätten håller, om det inte möter synnerliga hinder. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

Brott begångna av den som inte har fyllt femton år

13 §

Kan ett barn misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på barnet,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har barnet inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Barnets vårdnadshavare och socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavaren får dock underlåtas, om det finns särskilda skäl mot en underrättelse.

31 §²⁰

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

om någon som har fyllt femton år

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Den unges vårdnadshavare och socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavaren får dock underlåtas, om det finns särskilda skäl mot en underrättelse.

²⁰ Senaste lydelse av förutvarande 13 § 1984:954.

14 §

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 13 §.

15 §

Under utredning som avses i 13 § skall, om hinder *inte möter*, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med *barnet*.

Innan socialnämnden har yttrat sig *angående* betydelsen av en utredning enligt 13 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med *barnet*. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret, skall protokoll över detta omgående sändas till socialnämnden.

16 §

Har *ett barn* före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas *barnet* på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får *barnet* gripas av envar. Om en enskild person har gripit *barnet*, skall *barnet* skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om *barnet* skall friges eller hållas kvar för förhör.

32 §²¹

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 31 §.

33 §²²

Under utredning som avses i 31 § skall, om *det inte möter* hinder, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med *den unge*.

Innan socialnämnden har yttrat sig *om* betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med *den unge*. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret, skall protokoll över detta omgående sändas till socialnämnden.

34 §²³

Har *någon* före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas *han* på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får *han* gripas av envar. Om en enskild person har gripit *den unge*, skall *denne* skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om *den unge* skall friges eller hållas kvar för förhör.

²¹ Senaste lydelse av förutvarande 14 § 1984:954.

²² Senaste lydelse av förutvarande 15 § 1984:954.

²³ Senaste lydelse av förutvarande 16 § 1984:954.

17 §

Är *ett barn* misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot *barnet*. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

18 §

Har en utredning inletts med stöd av 13 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

19 §

Misstänks *ett barn* för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för *barnet*, begära prövning hos domstol huruvida *barnet* begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket är *stadgar* fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 17 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall *statsverket* stå för.

35 §²⁴

Är *någon* misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot *den unge*. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

36 §²⁵

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

37 §²⁶

Misstänks *någon* för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för *den unge*, begära prövning hos domstol huruvida *den unge* har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket *det* är *föreskrivet* fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 35 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall *staten* svara för.

²⁴ Senaste lydelse av förutvarande 17 § 1984:954.

²⁵ Senaste lydelse av förutvarande 18 § 1984:954.

²⁶ Senaste lydelse av förutvarande 19 § 1984:954.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 1995. Äldre bestämmelser tillämpas i mål och ärenden hos polis- och åklagarmyndighet där förundersökning har inletts före ikraftträdandet. I domstol tillämpas äldre bestämmelser i mål där talan har väckts före ikraftträdandet.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. skall ha följande lydelse.

17 §²⁷

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt och

4. den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.

Denna lag tillämpas inte på <i>barn</i> som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.	Denna lag tillämpas inte på <i>den</i> som <i>har</i> gripits enligt 34 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
---	---

Denna lag träder i kraft den 1 mars 1995.

²⁷ Senaste lydelse 1987:765.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1994-06-09

Närvarande: justitierådet Per Jermsten, justitierådet Lars Å. Beckman, regeringsrådet Sigvard Holstad.

Enligt en lagrådsremiss den 19 maj 1994 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över

1. förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
2. förslag till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Cecilia Renfors.

Förslagen föranleder följande yttrande av *Lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

11 och 12 §§

I paragraferna ges regler om den personutredning som socialnämnden är skyldig att lämna till åklagaren i form av yttrande eller på annat sätt. Lagrådet har ingen erinran mot vad som föreslås i sak. Emellertid skulle regleringen vinna i överskådlighet om ordningsföljden mellan bestämmelserna jämkas något. Som har skett i det remitterade förslaget bör bestämmelserna om när yttrande skall inhämtas placeras i 11 § första stycket. Dessa bestämmelser bör följas av reglerna i 12 § om vad ett yttrande skall innehålla och om nämndens upplysningsskyldighet i övrigt. Reglerna i 12 § bör därför tas in i 11 § och där utgöra andra och tredje styckena. Reglerna i 11 § andra stycket om tidsfrister m.m. bör tas in i 12 §.

Med bl.a. dessa utgångspunkter kan paragraferna lämpligen ges följande lydelse:

”11 §

I fråga om den som misstänks för att ha begått brott innan han har fyllt arton år skall åklagaren, innan han fattar beslut i åtalsfrågan, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den unge, om denne har erkänt gärningen eller det annars finns skäligen misstanke att han har begått brottet. Yttrande behöver inte inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att den finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövligt.

Ett yttrande enligt första stycket skall avse frågan om nämnden har vidtagit eller avser att vidta någon åtgärd beträffande den unge och om en sådan åtgärd enligt nämndens mening är den lämpligaste för honom. Yttrandet skall, om åklagaren begär det eller nämnden finner det nödvändigt, även innehålla en redogörelse för den unges personliga utveckling och hans levnadsomständigheter i övrigt.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den unge.

12 §

I sin begäran om yttrande skall åklagaren ange inom vilken tid yttrandet skall lämnas och, om det är lämpligt, ge socialnämnden anvisningar för hur yttrandet kan begränsas. Om nämnden inte kan lämna sitt yttrande inom den föreskrivna tiden, får åklagaren medge att yttrandet lämnas senare. Yttrandet får lämnas muntligen vid ett sådant sammanträde som avses i 19 §, om det är nödvändigt för att hålla tidsfristen.”

Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 16 juni 1994

Närvarande: statsministern Bildt, ordförande, och statsråden
B. Westerberg, Laurén, Hörnlund, Olsson, Svensson, Dinkelspiel,
Thurdin, Hellsvik, Björck, Davidson, Odell, Lundgren, Unckel,
P. Westerberg, Ask

Föredragande: Gun Hellsvik

Regeringen beslutar proposition 1994/95:12 Handläggning av
ungdomsmål.

